

דו"ח פעילות לשנת 2007

**"כל בני האדם נולדו בני חורין ושווים בערכם ובזכויותיהם."
הכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם (1948), סעיף א**

מחקר וכתובה: עלוה קולן
עריכה: דינה הורביץ
עיצוב והפקה: סטודיו דוד הראל

יו"ר ההנהלה: ד"ר יוסי שורץ

חברי ההנהלה: מר ארטורו אייפר (גזבר), מר דן ביתן, עו"ד תגריד ג'השאן, הגב' רחל וגשל, עו"ד דני זיידמן, מר עלא חטיב, ד"ר רפי מרון, ד"ר אלחנן ריינר

ועדת ביקורת: מר עומר נאשף, פרופ' פרנק סטיוארט
יועץ משפטי: עו"ד אופיר כץ
רואה חשבון: סומך חייקין KPMG

מנכ"לית: דליה קרשטיין

צוות המוקד: טארק אברלבן, נועה אטלס, נעמי אלמן, קורט ארונסון, איתן בוכוול, עידו בלוס, אפרת בלומנטל, סיגי בן ארי, יותם בן הלל, אורלי ברמק, אמיר גבעול, עביר גיובראן, מאיה גיונסטון, סועאד גימאל, קימי גרין, חנין דבאח, שלי דהאן, נועה דיאטלוביצקי, דימה דראושה, יוסי וולפסון, טלילה ורשבסקי, דארין חטאב, אסתר חמני, מיכל חסון, מעין טאובה, רונית יצחק, אסף כהן, ניהאיה מגידוב, היאם מדאח, תום מהגר, חוה מטרס-עירון, אלון מרגלית, ליאת נגרין, חימא נסאר, עלי עבאסי, רים עודה, ניהאיה עווידה, ידן עילס, פיראס עסלי, גילת פישר, תמר פלג-שריק, שרי פלונסקי, רוני פלי, ניבה פנציאס, ענת קדרון, עלוה קולן, דולב רהט, רן שגב, אריאנה שרגאי, יוגב תובל

מתנדבי המוקד: ולנטינה אזרוב, לור גנילון, יונתן דייך, יהונתן יואל, חנה סגל, משה שמחוביץ

ISSN 1565-4443

המוקד להגנת הפרט מיסודה של ד"ר לוטה זלצברגר - ע"ר
רחוב אבו עוביידה 4 ירושלים 97200 | טל. 02-6271698 | פקס. 02-6276317
Hamoked Center for the Defence of the Individual - Founded by Dr Lotte Salzberger - RA
4 Abu Obeida St. Jerusalem 97200 | Tel. +972-2-6271698 | Fax. +972-2-6276317
המוקד - مركز الدفاع عن الفرد - أسسته د. لوطه زلتسبرغر - مكتب الشكاوي - ج.م.
شارع أبو عبيدة ٤، القدس ٩٧٢٠٠ | هاتف: ٩٧٢-٢-٦٢٧١٦٩٨ | فاكس: ٩٧٢-٢-٦٢٧٦٣١٧

www.hamoked.org.il | mail@hamoked.org.il

תוכן העניינים

4	מבוא
7	פניות חדשות
7	פניות לערכאות
8	חובש התנועה
9	יציאה מהשטחים לחו"ל
22	מעבר מרצועת עזה לגדה המערבית ולהפך
30	כניסה מישראל לרצועת עזה
41	מחסומים וטיפול בזמן אמת
43	זכויות כלואים
43	ביקורי משפחות אצל הכלואים
55	חוק כליאתם של לוחמים בלתי חוקיים
60	תנאי כליאה
65	מעצרים מינהליים
70	איתור כלואים
75	אלימות כוחות הביטחון ומתנחלים
76	סיכול תביעות של פלסטינים
79	תביעות בעקבות אלימות כלפי פלסטינים
87	תושבות בירושלים
89	חוק האזרחות והכניסה לישראל
102	משרד הפנים והלשכה למינהל אוכלוסין
107	שלילת מעמד
111	תושבות בשטחים
112	איחוד משפחות
119	רישום ילדים
125	נספחים
125	נתונים
127	תורמים

**"כל אדם זכאי לזכויות ולחירויות שנקבעו בהכרזה זו ללא אפליה כלשהי [...]
בגלל מוצא לאומי או חברתי [...]. לא יופלה אדם על פי מעמדה [...]. של המדינה
או הארץ שאליה הוא שייך, בין שהארץ היא עצמאית [...]. ובין שריבונותה
מוגבלת כל הגבלה אחרת."**

הכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם (1948), סעיף ב

ביוני 2007 השתלט חמאס על מנגנוני הביטחון ברצועת עזה. להשתלטות זו נודעה השפעה רחבת היקף על המערך הפוליטי בשטחים ועל חייהם של הפלסטינים, וכתוצאה מכך גם על עבודתו היומיומית של המוקד להגנת הפרט. ישראל ניצלה את המצב הפוליטי ברשות הפלסטינית על מנת להתנער מאחריותה לאוכלוסייה הפלסטינית בשטחים, ובעזה בפרט. בספטמבר 2007 הכריז הקבינט הביטחוני הישראלי על רצועת עזה כעל "ישות עוינת", הכרזה שגררה אחריה מצור של ממש על הרצועה והפיכתה לכלא ממנו אין יוצא ואליו אין בא. ישראל צמצמה את אספקת החשמל והדלק לרצועה, מנעה הכנסת סחורות ועצרה את הייצוא מהרצועה כמעט לחלוטין. צעדים אלה הביאו לכדי משבר הומניטארי ברצועה, שחסרה מי שתייה, מזון, תרופות וסחורות חיוניות. המוקד, ביחד עם פלסטינים תושבי הרצועה וארגוני זכויות אדם ישראלים ופלסטיניים, עתר לבג"ץ כנגד הקיצוץ באספקת החשמל והדלק. בית המשפט דחה את העתירה. בנוסף על כך, במסגרת צעדי הענישה כלפי תושבי הרצועה ביטלה ישראל את ביקורי המשפחות מן הרצועה אצל אסירים המוחזקים בישראל. גם בעניין זה הגיש המוקד עתירה לבית המשפט.

במהלך 2007 המשיכה ישראל לפעול למימוש תוכניתה להפריד בין רצועת עזה, הגדה המערבית וירושלים המזרחית, ובכך לפצל את האוכלוסייה הפלסטינית לאוכלוסיות נפרדות ולפגוע בעקרון האינטגרליות של השטחים הכבושים ובזכותו של העם הפלסטיני להגדרה עצמית בשטחים אלו. מדיניות זו קיבלה ביטוי רשמי בסוף שנת 2007, עם הנהגת משטר היתרים חדש המחייב פלסטינים שמענם הרשום הוא עזה להחזיק בהיתר שהייה כדי להתגורר בגדה המערבית - וזאת ללא פרסום רשמי או שינוי בחקיקה.

השימוש בטענות ביטחוניות עקיפות הורחב בשנת 2007 ונעשה לעניין שבשגרה. חייהם של הפלסטינים תושבי השטחים תלויים כמעט ככול באישורים ובהיתרים שישראל מנפיקה במשורה ובהתאם לקריטריונים נוקשים, אולם תנאי מקדים לכל אישור הוא היעדר מניעה ביטחונית. כעת חל המונח "מניעה ביטחונית" לא רק על פעולותיו של האדם עצמו אלא גם על אלה של קרובי משפחתו, חבריו ומכריו. מאחר שהשימוש שעושה ישראל בטיעון הביטחוני חולש על כל תחומי החיים, הוא משפיע על כל תחומי הפעילות המינהלית והמשפטית של המוקד. בין השאר עתר המוקד בשנת 2007 כנגד החלת הסעיף הביטחוני על ילדים במסגרת חוק האזרחות והכניסה לישראל (הוראת שעה).

ככלל ניכרה בשנת 2007 מגמה של החמרה ביחסו של בית המשפט העליון למקרים המובאים בפניו על ידי המוקד וארגונים אחרים המטפלים בזכויות אדם של פלסטינים תושבי השטחים. אחת הסיבות המרכזיות לכך היא מינויו של דניאל פרידמן לשר המשפטים בפברואר 2007 והמלחמה הגלויה שהכריז על סמכויות בית המשפט העליון. מיד עם כניסתו לתפקיד החל פרידמן ברפורמות חקיקה שמטרתן להגביל את הביקורת השיפוטית של בג"ץ. בהקשר זה הוא הורה למשרד המשפטים לנסח תיקון חדש - תיקון מס' 8 - לחוק הנזיקין האזרחיים, שעניינו שלילה גורפת של זכאותם של פלסטינים לפיצויים בגין נזקים שגרמו להם כוחות הביטחון הישראליים, וזאת שישה חודשים בלבד לאחר שבג"ץ פסל, בעקבות עתירה שהגיש המוקד ביחד עם שמונה ארגוני זכויות אדם נוספים, תיקון דומה בנושא זה ממש וקבע כי אינו חוקתי. שר המשפטים אף הצהיר כי גם אם יהיה צורך בניסוח מחדש של חוקי היסוד הוא יפעל להעברת תיקון מס' 8 ולשלילת סמכות בג"ץ להביא לביטולו. המוקד פרסם נייר עמדה בעניין תיקון מס' 8 ופועל לסיכול הליך חקיקתו.

המדיניות של פרידמן והדי התמיכה בה דחקו את בג"ץ לעמדת התגוננות המתבטאת, בין השאר, בניסיונות להתנתק מן התדמית הרדיקאלית שמייחסים לו אלה המבקשים להגביל את סמכויותיו. בית המשפט בוחר אפוא לצדד בעמדות המדינה דווקא, אף יותר מבשנים עברו, אל מול עמדותיהם של ארגונים המגנים על זכויות האדם, כגון המוקד, ונמנע באופן כמעט גורף מלדון בנושאים עקרוניים שעשויים להשפיע על מדיניות ישראל בשטחים. בתוך אקלים פוליטי ומשפטי

סוער זה נאלץ המוקד לפעול ביתר שאת להגנת זכויות האדם הבסיסיות של האוכלוסייה הפלסטינית שהוא מייצג.

בשנת 2007 עבר המוקד הערכה ארגונית ופרוגרמטית בידי צוות של מומחים שכלל את ד"ר פיונה מקיי מבית הדין הפלילי הבינלאומי בהאג, מארק ויסמן, יועץ הערכה עצמאי, ומואין רבאני, אנליסט הפועל במסגרת International Crisis Group. ממצאי ההערכה התבססו על ראיונות אישיים עם עובדים במוקד ועם העומדים בראש ארגוני זכויות אדם אחרים, קריאת דו"חות ומסמכים, צפייה בצוותי עבודה של המוקד ובהליכי עבודה בארגון ועוד. בחוות דעתו ציין הצוות המעריך שהמוקד הוא ארגון מרכזי וחשוב בעל מחויבות מוכחת ורבת שנים לזכויות אדם ולמטרות שהוא מבקש להשיג, וכי הסיוע האדמיניסטרטיבי והמשפטי שהמוקד מגיש מצטיין ברמתו הגבוהה ובמקצועיות הטיפול. צוות העובדים וההנהלה של המוקד צוינו לשבח על יכולותיהם הגבוהות ועל מסירותם לארגון ולמטרותיו.

פניות חדשות

נושא	זכויות כלואים	אלימות ונזק לרכוש	חופש התנועה	תושבות	סה"כ
שנת 2007	5,367	79	368	116	5,930
שנת 2006	6,227	82	463	97	6,869

פניות לערכאות

נושא	זכויות כלואים	אלימות ונזק לרכוש	חופש התנועה	תושבות ירושלים	תושבות גדה	גירוש	סה"כ
שנת 2007	53	8	92	29	48	0	230
שנת 2006	38	8	43	22	7	1	119

חופש התנועה

"כל אדם זכאי לחופש תנועה ומגורים בחוץ כל מדינה.

כל אדם זכאי לעזוב כל ארץ, לרבות ארצו, ולחזור אל ארצו."

הכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם (1948), סעיף יג

בשנת 2007 ממשיכה ישראל לקיים את מדיניות ההגבלות על חופש התנועה של פלסטינים תושבי השטחים. בגדה המערבית, יכולתם של פלסטינים לנוע מוגבלת באמצעות מחסומים, חסימות כבישים וחומות ההפרדה, שחלקים רבים ממנה נבנו בעומק השטחים. נוסף על כך, הצבא מטיל חדשות לבקרים הגבלות על התנועה באזורי הגדה המערבית - מצור, כתר או סגר - וחוסם, לעתים לחלוטין, את הכניסה אליהם ואת היציאה מהם. גם ברצועת עזה נפגע חופש התנועה של פלסטינים. למרות טענות ישראל כי עם יישום תוכנית ההתנתקות תמה שליטת ישראל ברצועת עזה, ועמה תמו החובות המשפטיות של ישראל כלפי האוכלוסייה הפלסטינית המתגוררת בה, ישראל ממשיכה לשלוט שליטה כמעט מלאה על כמה היבטים מרכזיים של חיי הפלסטינים ברצועה, לרבות מעברי הגבול, המרחב האווירי והימי ומרשם האוכלוסין הפלסטיני. ביוני 2007, לאחר פרוץ האירועים האלימים בעזה והעימות בין פתח לחמאס, הידקה ישראל את המצור על הרצועה. ב-19.9.2007 הכריז הקבינט הביטחוני הישראלי כי רצועת עזה היא "ישות עוינת" וישראל החלה לנקוט צעדי ענישה קולקטיביים כלפי הפלסטינים החיים ברצועה, ובהם הגבלות נוספות על חופש התנועה; ומאחר שזכויות אדם קשורות ומשפיעות זו על זו, וכך גם הפרתן או צמצומן, הגבלות התנועה פוגעות בכל תחומי החיים: בקבלת שירותי חינוך, בריאות, דת ותרבות, בנגישות למקומות עבודה ומסחר וביכולת לקיים קשרי משפחה וקשרים חברתיים. על רקע זה מוסיף המוקד ומסייע למאות פונים המבקשים להיאבק על זכותם לחופש התנועה ועל הזכויות הרבות הנגזרות ממנה, ובייחוד לפלסטינים שישראל מונעת את יציאתם לחו"ל או לאלה

המבקשים לעבור מרצועת עזה לגדה המערבית ולהפך, וכן לאזרחים ולתושבי ישראל המבקשים לבקר את קרוביהם ברצועת עזה. סיוע נוסף, בזמן אמת, ניתן לפלסטינים המעוכבים במחסומים ובמקומות אחרים בגדה המערבית.

יציאה מהשטחים לחו"ל

יציאה לחו"ל היא זכות יסוד במשפט הבינלאומי ויש לה מעמד חוקתי גם במשפט הישראלי, וככזו זכאים לה גם תושבי השטחים הכבושים. מאז כיבוש הגדה המערבית ורצועת עזה בשנת 1967, האחריות להגנה על זכות יסוד זו מוטלת על ישראל, שהיא השולטת בכל המעברים המובילים לתוך השטחים ואל מחוץ להם. למרות זאת ישראל מתנערת מחובתה כריבון בשטח הכבוש ופועלת לצמצום זכות קנויה זו ולהגבלתה בטענות של "מניעה ביטחונית".

יציאה מהגדה המערבית לחו"ל

הנהלים שקבעה ישראל אינם מאפשרים למבקש לצאת מהגדה המערבית לחו"ל לברר מבעוד מועד אם יציאתו תותר, אם לאו. למעשה, עליו להצטייד בתעודת מסע, להגיע אל מעבר הגבול ולקוות כי שמו אינו מופיע ברשימת מנועי היציאה, שאילולא כן, שלטונות הצבא יחזירוהו כלעומת שבא. אדם המסווג כ"מנוע" אינו מקבל כל צו מוסדר, נימוק או מידע בנוגע למשך הזמן שבו המניעה בתוקף. מניסיון המוקד עולה כי פעמים רבות הצבא משתמש בטענה של "מניעה ביטחונית" כברירת מחדל, מבלי שיהיו בידי ראיות המבססות אותה ומבלי לבחון את הבקשה לגופה, כנדרש. בשנת 2007, בכ-70 אחוזים מן המקרים שטופלו במוקד הוסרה המניעה הביטחונית וניתן היתר, ובכ-60 אחוזים ניתן ההיתר ללא פנייה לערכאות. דומה אפוא שמניעת יציאתם של תושבי השטחים לחו"ל בטענה של "מניעה ביטחונית" נעשית באופן שרירותי וגורף.

פרקטיקה זו נדונה בעתירה שהגיש המוקד בשנת 2006 ביחד עם האגודה לזכויות האזרח בישראל וארגון רופאים לזכויות אדם - ישראל.¹ על

פי נתונים שנאספו לצורך הגשת העתירה, בשנת 2004 הוגדרו כ-180,000 פלסטינים תושבי השטחים כמנועי יציאה בשל "מניעה ביטחונית" או "מניעת שב"כ". זכותם של אלו המוגדרים כך לחופש תנועה מוגבלת ביותר, הן בתוך השטחים עצמם והן בכניסה לישראל וביציאה לחו"ל, גם כאשר מדובר במקרים רפואיים חמורים ובסכנת חיים. במקרים אלה, אישור יתקבל על פי רוב רק לאחר

¹ בג"ץ 8155/06, האגודה לזכויות האזרח לישראל ואח' נ' מפקד כוחות צה"ל ביהודה ושומרון ואח'.

התערבות משפטית. העתירה יוצאת כנגד הפגיעות החמורות בחופש התנועה של אלו המתויגים כ"מנועים ביטחוניים" וכנגד הפגמים הקשים בהליכים ובאופן קבלת ההחלטות בנוגע להגבלת תנועתם של תושבי השטחים. כאמור, הצבא אינו מוצא לנכון ליידע אדם קודם הגעתו למעבר הגבול כי הוא מסומן כ"מנוע" ואינו מוציא כל צו רשמי בנוגע למניעה. לתושב הנפגע אין הזדמנות להביא את טענותיו בפני הרשות המחליטה או לערור על ההחלטה בטרם תשפיע באופן מכריע על חייו, אף על פי שבכוחה לפגוע בזכויותיו הבסיסיות. מי שמוגדר כ"מנוע" אינו זוכה לשימוע גם בדיעבד, וגם לו היה מתקיים שימוע, מאחר שההחלטה אינה מנומקת אין אפשרות של ממש לטעון כנגדה. גם פנייה ליועץ המשפטי של הגדה המערבית (להלן: יועמ"ש גדמ"ע) באמצעות המוקד או ארגוני זכויות אדם אחרים אינה מובילה בהכרח לקבלת תשובה מנומקת והצבא מסתתר על פי רוב מאחורי הטענה לחומר חסוי. דומה שפעמים רבות ההחלטות על המניעה הן שרירותיות ואינן מתבססות על תשתית עובדתית ומשפטית מספקת. סברה זו מתחזקת לנוכח השיעור הגבוה של הצלחות המוקד בביטול החלטות מניעה וקבלת אישורי מעבר. בנוסף על כך יצאו הארגונים העותרים כנגד היעדר בדיקות תקופתיות של המניעה, אף על פי שקיומה כמוהו ככתם שחור על אדם. רישום המניעה, אם הוא מתבצע, תקף ללא הגבלת זמן. הצבא אינו קוצב תקופה שלאחריה יבחן שוב את תקף המניעה ואת מידתיותה.

על חובתו של הצבא הכובש לכבד את זכויות האדם של תושבי השטח הכבוש אין חולק; חובה זו מעוגנת במשפט הבינלאומי ההומניטארי ובמשפט הבינלאומי לזכויות אדם, וכן במשפט הישראלי.² למרות זאת קיבל בית המשפט את טענות הצבא וסירב לדון בסוגיות העקרוניות שהועלו בעתירה. העתירה נמחקה ונותרה רק דרישה של בית המשפט להצגת נוהל בנוגע למתן מידע מראש על אודות מניעה ביטחונית לקבלת היתר יציאה לחו"ל. ב-21.1.2008 הציגה הפרקליטות את הנוהל החדש שגובש, אך עיון בו מגלה כי תחת מעטה של "רפורמה" מדובר למעשה בנוהל המנוגד לעקרונות הבסיסיים של מינהל תקין, מעגן פגיעות בלתי מוצדקות ובלתי סבירות בזכויות אדם ומכביד עוד יותר על חופש התנועה של תושבי השטחים המבקשים לצאת לחו"ל. לפי הנוהל החדש, פלסטיני מהגדה המבקש לברר מראש אם קיימת מניעה ביטחונית ליציאתו אמור להתייצב בעצמו במפקדת תיאום וקישור (מת"ק) באזורי ולהגיש בקשה מנומקת הנתמכת במסמכים. בתוך שישה

² ראו לדוגמה אמנת האג בדבר הזינים והמנהגים של מלחמה ביבשה לרבות תקנות בקשר לדיני ומנהגי המלחמה ביבשה (1907), תקנות 43, 46; אמנת ג'נבה הרביעית בדבר הגנת אזרחים בימי מלחמה (1949), סעיף 27; האמנה הבינלאומית בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות (1966); האמנה הבינלאומית בדבר זכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות (1966); האמנה בדבר זכויות הילד (1989). ישראל אשררה אמנות אלה בשנת 1991.

שבועות יידרש להתייצב שנית במת"ק, ואז יקבל תשובה סופית. על תשובה זו יוכל להגיש השגה - גם זאת באמצעות התייצבות במת"ק. הנוהל אינו מאפשר פנייה או מענה באמצעות הדואר או הטלפון ואף לא באמצעות מיופה כוח, כגון עורך דין פרטי או ארגון זכויות אדם.

בטרם חלפו 30 הימים להגשת התגובה על נוהל זה, ולפני שבית המשפט דן והכריע בעניין, החל הצבא ליישם את הנוהל. העותרים ביקשו מבית המשפט להוציא צו ביניים שיקפיא את יישום הנוהל החדש ויותר על כנו את המצב הקיים, עד להכרעה בעתירה.³ (תיק 41592)

בד בבד עם הטיפול בסוגיות העקרוניות מוסיף המוקד ומסייע למבקשים לצאת מהגדה לחו"ל, לנוכח הקשיים שישאל מערימה בפניהם - הן כשמדובר בפגיעה בזכויות אדם בסיסיות, כגון הזכות לחינוך, לפרנסה, לבריאות ולחופש הדת והפולחן, הן כאשר חייו של אדם או של מי מבני משפחתו תלויים ביציאה לחו"ל, והן במקרים הומניטאריים מובהקים. אף על פי שמיושן של זכויות אלה תלוי, בין היתר, בחופש התנועה, ישראל מתייחסת לכך כאל "מחווה הומניטארית" שהיא "מעניקה" מרצונה הטוב, בצמצום ותחת קריטריונים נוקשים.

ב-6.3.2007 הגיעו ח"א ואמו החולה ז"א לגשר אלנבי - נקודת המעבר היחידה מן הגדה לחו"ל - במטרה לעבור לירדן. שנים אחדות קודם לכן נותחה האם בירדן ובגופה הושתלה כליה, אך בשל סיבוכים נזקקה עתה בדחיפות לניתוח נוסף. גם ח"א עבר ניתוח להשתלת כליה בירדן, והוא נזקק למעקב ולטיפול תקופתיים. הצבא התיר לאם לעבור אך מנע את יציאתו של ח"א וזימן אותו לפגישה עם נציג השב"כ במת"ק עציון. ביום המיועד התייצב ח"א במת"ק והמתין שעות ארוכות, אך הפגישה לא התקיימה והוא קיבל זימון נוסף. ח"א התייצב שוב ושוב במת"ק, ובכל פעם ניתן לו זימון חדש; כל אותה עת שהתה אמו בבית חולים בירדן, ללא קרוב שיסעד אותה בחוליה. כיומיים לפני הניתוח של אמו, וכחודשיים לאחר שיציאתו נמנעה, פנה ח"א אל המוקד. המוקד פנה בדחיפות אל לשכת יועמ"ש גדמ"ע אך לא קיבל תשובה עניינית,⁴ ובינתיים שוב זומן ח"א לפגישה עם השב"כ, שוב התייצב לפגישה ושוב נחקר. בתום החקירה שאל את חוקר השב"כ אם עתה תותר יציאתו לחו"ל אך לא זכה למענה. המוקד עתר בשם ח"א לבג"ץ.⁵ בעתירה חזר המוקד והדגיש כי

³ הי"ש 1, תגובת העותרים להודעת המשיבים ובקשה למתן צו ביניים וצו על תנאי, 20.2.2008.
⁴ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרס"ן לירון אלוש, רמ"ד מרשם אוכלוסין לשכת יועמ"ש גדמ"ע, 2.5.2007.
⁵ בג"ץ 4155/07, אלשיך נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית.

זכותו של אדם לצאת ממדינתו היא זכות אוניברסאלית המוכרת ככזו, ומשום כך, כל עוד אין נגד ח"א מידע המלמד כי נשקפת ממנו סכנה ביטחונית, אין לישראל הזכות המשפטית לעכב את נסיעתו. העתירה נמחקה לאחר שח"א קיבל אישור יציאה ולאחר שחתם על תצהיר שלא יפגע בביטחון השטחים או ישראל. (תיק 50122)

כוחות הביטחון אינם בוחלים בניצול מצבם הפגיע של חולים ובני משפחותיהם בשעתם הקשה כדי לכפות עליהם לשתף פעולה עמם. הצבא אף משתמש לשם כך בטענת המניעה הביטחונית, כאמצעי להפעלת לחץ פסיכולוגי על פלסטינים המבקשים לצאת לחו"ל. לעתים, סירוב לשתף פעולה מביא להטלת מניעה על אדם ואילו נכונות למסור מידע היא עילה להסרתה.

מ"מ, פלסטיני מירדן, נישא בשנת 1993 לפלסטינית מהשטחים ועבר להתגורר עמה בבית לחם. בשנת 1998 קיבל אישור לאיחוד משפחות ותעודת זהות פלסטינית. משפחתו נותרה בירדן והוא נהג לבקרה לעתים מזומנות, עד שבאוקטובר 2006 נמנעה יציאתו ללא מתן הסבר. כדי לברר את הסיבה לכך פנה מ"מ ביוזמתו למת"ק עציון, שם הוא פגש איש שב"כ שכינה עצמו "קפטן לורנס"; הלה הבהיר לו כי אם ישתף פעולה עם השב"כ, נסיעתו תותר. מ"מ דחה את ההצעה. בנובמבר 2006 אובחן אחיו בן ה-13 כחולה לוקמיה. כדי לבקר את אחיו ולהיות עם משפחתו בתקופה קשה זו הגיע מ"מ לגשר אלנבי כשבידו מסמכים רפואיים המעידים על מצבו של האח, אך שוב הוא הוחזר מן הגשר ללא הסבר. המוקד פנה בבקשה דחופה ללשכת יועמ"ש גדמ"ע,⁶ ובתשובה שהתקבלה נכתב כי "[...] אין מניעה בדבר התרת יציאתו של הנדון לירדן, זאת על פי הנהלים הרגילים",⁷ בלא כל התייחסות למניעות היציאה הקודמות. מצויד באישור שהתקבל מהצבא יצא מ"מ לגשר אלנבי ועבר לירדן. (תיק 50545)

הזכות לחינוך היא זכות בסיסית המעצימה את הפרט ומאפשרת לו להביא לידי ביטוי את זכויותיו האחרות, ובה בעת מפתחת את החברה כמכלול. ואולם, ישראל מערימה מכשולים בפני התפתחות המוסדות האקדמיים בשטחים ואף מונעת מתושבי השטחים רכישת השכלה בחו"ל באמצעות הטלת מגבלות על חופש התנועה. בשנת 2007 טיפל המוקד ב-11 פניות של פלסטינים מהגדה המערבית שביקשו לצאת ללימודים בחו"ל אך יציאתם נמנעה בשל סיווגם כ"מנועים ביטחוניים".

⁶ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרס"ן לירון אלוש, רמ"ד מרשם אוכלוסין בלשכת יועמ"ש גדמ"ע, 29.5.2007.

⁷ מכתב מרבי"ט הדר יאנושי, משיקית מדור מרשם אוכלוסין בלשכת יועמ"ש גדמ"ע, 13.6.2007.

כ"ב התקבל ללימודי תואר שלישי במלזיה והיה אמור להגיע לשם עד ל-5.7.2007. ב-13.6.2007 הוא הגיע לגשר אלנבי כדי לצאת בדרכו למלזיה אך שם נאמר לו שהוא "מנוע יציאה". כ"ב ביקש להיפגש עם איש שבי"כ כדי להביא לשינוי ההחלטה אך בקשתו סורבה. אמנם באוקטובר 2005 הוחזק כ"ב במעצר מינהלי, אך כעבור חודש הוא שוחרר ובמשפט שקדם לשחרורו הודיע השופט כי אין מניעה שיסע להמשך לימודיו בחו"ל. פניית המוקד ללשכת יועמ"ש גדמ"ע לא זכתה לטיפול מיידי כנדרש על פי הנהלים החדשים, לפיהם מקרה דחוף ויוצא דופן יטופל בדחיפות.⁸ לפיכך, ובשל סד הזמן, הגיש המוקד עתירה לבג"ץ בשמו של כ"ב.⁹ בין השאר דרש המוקד בעתירה כי אם קיים חומר ביטחוני קונקרטי המנמק את מניעת יציאתו של כ"ב ללימודיו, יובא החומר לעיון בית המשפט כדי שזה יכריע בדבר תקפותו. עוד בטרם התקיים דיון בעתירה אושרה יציאתו של כ"ב בלא כל נימוק להחזרתו מהגשר.¹⁰ המוקד מחק את העתירה. (תיק 50887)

ע"ר סיים את לימודיו לתואר שני והתקבל ללימודי רוקחות לתואר שלישי בסין, במלגה מלאה. הוא רכש כרטיס טיסה ממצרים לסין ל-30.8.2007, שלושה ימים לפני תחילת לימודיו. ב-25.8.2007 ניסה לצאת לירדן דרך גשר אלנבי, אך הרשויות הישראליות מנעו את יציאתו וזימנו אותו לפגישה עם איש שבי"כ במת"ק חברון ב-30.8.2007, היום שבו אמור היה לטוס לסין. ע"ר מעולם לא נעצר ויציאתו מעולם לא נמנעה קודם לכן. רשויות האוניברסיטה בסין התירו לו לדחות את הגעתו בשבוע אחד בלבד. המוקד פנה בשיחת טלפון ללשכת יועמ"ש גדמ"ע, ושם ביקשו מע"ר להגיע למת"ק חברון ביום למחרת, בניסיון להקדים את פגישתו עם איש השבי"כ. קצין בלשכת יועמ"ש גדמ"ע טען בשיחת טלפון כי ע"ר אינו מופיע כלל במחשב הצבא כמנוע יציאה וכי יציאתו נמנעה, ככל הנראה, כדי להביאו לפגישה עם השבי"כ.¹¹ למחרת הגיע ע"ר למת"ק חברון, ולאחר שחיכה שעות מספר הורו לו החיילים לחזור למחרת. ביום למחרת שוב הגיע ע"ר למת"ק חברון ושוב סירבו לקבלו וביקשו ממנו לבוא ביום שלמחרת - כלומר, יום אחד לפני מועד טיסתו. המוקד חזר ופנה ללשכת יועמ"ש גדמ"ע ושם

⁸ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרס"ן לירון אלוש, רמ"ד מרשם אוכלוסין בלשכת יועמ"ש גדמ"ע, 20.6.2007.

⁹ בג"ץ 5633/07, **בדרסאוי נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית**.

¹⁰ מכתב מרבי"ט רן ל"יאון, משי"ק משפט במדור מרשם אוכלוסין בלשכת יועמ"ש גדמ"ע, למוקד להגנת הפרט, 28.6.2007.

¹¹ שיחת טלפון בין עו"ד מטעם המוקד להגנת הפרט לקמ"א גדי שחק, 26.8.2007.

נמסר לו כי יציאתו של ע"ר תותר בכפוף להתחייבות לא לחזור לגדה המערבית במשך שנה. המוקד דרש להוסיף לכתב ההתחייבות סעיף הקובע כי "אם יתעורר צורך הומניטארי לכניסתי במהלך תקופת ההתחייבות, ישקול מפקד האזור לאפשר את כניסתי לגדה מבלי שהדבר יהווה הפרה של ההתחייבות".¹² בסופו של דבר לא התקיימה כל פגישה עם איש שב"כ. ע"ר חתם על כתב ההתחייבות וב-30.8.2007, בשעות הבוקר, יצא לירדן דרך גשר אלנבי. (תיק 51866)

הזכות לחופש הדת ולחופש הפולחן, המבוססת במשפט הבינלאומי, מחייבת את המדינה לאפשר לכל מי שנמצא תחת סמכות שיפוטה להחזיק באמונתו ולקיים את מצוות דתו, לרבות פולחן דתי הכולל התכנסויות של מאמינים ועלייה לרגל למקומות קדושים. ישראל אינה מצהירה מפורשות שהיא מונעת מפלסטינים לצאת לחו"ל כדי למלא אחר מצוות דתם, אך בפועל היא מקשה עליהם תוך שהיא משתמשת בטיעונים מטעונים שונים, כשהמרכזי שבהם הוא, כמובן, הטיעון ה"ביטחוני".

 ביוני 2007 ביקש מס"א לנסוע לירדן ומשם לסעודיה כדי לקיים את מצוות אל-עומרה אך הוא הוחזר מגשר אלנבי בטענה שהוא "מנוע שב"כ". בעבר נעצר מס"א פעמיים; בפעם האחרונה, באפריל 1998, הוחזק חודש אחד כעציר מינהלי ושוחרר. מאז לא נחקר ולא נעצר. המוקד פנה ליועמ"ש גדמ"ע בבקשה להתיר את יציאתו של מס"א לירדן,¹³ וכעבור כמעט חודשיים התקבלה תשובת הצבא הדוחה את בקשתו "[...] מטעמי ביטחון מאחר והנדון פעיל חמא"ס בכיר, וקיים חשש כי יציאתו לחו"ל תשמש לקיום פעילות חמא"ס".¹⁴ מאחר שמס"א יצא לחו"ל באוקטובר 2006 בלא כל קושי החליט המוקד להגיש עתירה בעניינו ולחייב את הצבא לחשוף בפני בית המשפט את המידע הביטחוני שקיים נגדו, לכאורה, בהנחה שבית המשפט יוכל לבחון את טיב החומר הביטחוני, מהימנותו ועדכניותו ולהכריע אם קיים סיכון ממשי ביציאתו של מס"א לחו"ל.¹⁵ עוד בטרם התקיים דיון בעתירה חזר בו הצבא והתיר למס"א לצאת לירדן, למרות החומר המודיעיני שנטען כי קיים כנגדו. (תיק 40348)

¹² מכתב מהמוקד להגנת הפרט לסרן סנדרה אופינקרו, ק' ייעוץ מדור מרשם אוכלוסין בלשכת יועמ"ש גדמ"ע, 29.8.2007.

¹³ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרס"ן לירון אלוש, רמ"ד מרשם אוכלוסין בלשכת יועמ"ש גדמ"ע, 18.6.2007.

¹⁴ מכתב מסמל הדר יאנושי, משי"קית מדור מרשם אוכלוסין בלשכת יועמ"ש גדמ"ע, למוקד להגנת הפרט, 12.8.2007.

¹⁵ בג"ץ 7382/07, אלג'עברי נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית.

יציאה מרצועת עזה לחו"ל

מעבר רפיח, נקודת הגבול בין רצועת עזה למצרים, היה בעבר שער היציאה הישיר היחיד מן הרצועה לחו"ל. באוגוסט 2005, עם יישום תוכנית ההתנתקות, פינתה ישראל את מעבר רפיח, שהיה עד אז בשליטתה הישירה, ובנובמבר אותה שנה חתמה על "הסכם המעברים" עם הרשות הפלסטינית בחסות בינלאומית.¹⁶ על פי ההסכם, מעבר רפיח ישמש למעבר של בעלי תעודות זהות פלסטיניות וינוהל בידי הרשות הפלסטינית ומצרים במשותף; בנוסף יוצבו בו משקיפים מטעם האיחוד האירופי ומערכת מצלמות שדרכה תפקח ישראל על המתנהל בו בזמן אמת. בפועל, אף על פי שלישראל אין נוכחות פיזית במעבר, בכוחה למנוע מהמשקיפים האירופים להגיע אליו ובכך להשבית את העבודה בו.

מאז נחתם "הסכם המעברים" השביתה ישראל את מעבר רפיח לעתים קרובות לפרקי זמן משתנים ובתאונות שונות. ביוני 2007, בעקבות השתלטות חמאס על מנגנוני הביטחון ברצועת עזה, סגרה ישראל את המעבר. לאחר כחודש וחצי יצאו המוקד וארגוני זכויות אדם ישראלים ופלסטיניים בקריאה משותפת אל ישראל, האיחוד האירופי, הרשות הפלסטינית ומצרים לפתוח לאלתר את גבולותיה של רצועת עזה למעבר בני אדם ולממש את "הסכם המעברים", ללא קשר לסדר היום הפוליטי בנוגע לתנועת חמאס.¹⁷ לטענת הארגונים, אסור שהפלסטינים החיים ברצועה יהיו בני ערובה במאבק על השליטה בה. סגירת מעבר רפיח פוגעת קשה במאות אלפי תושבים שאינם יכולים לצאת מן הרצועה או לחזור אליה, להתפרנס, לקבל טיפול רפואי או ללמוד. בד בבד פנו הארגונים לישראל בדרישה שתמלא את חובתה לדאוג לשלומם של הפלסטינים החיים ברצועה, בהיותה כוח כובש השולט בה בפועל. ואולם, גם לאחר שמעבר רפיח נפתח רשמית למעבר בני אדם, למעשה הוא נותר סגור רוב הזמן. מאז יוני 2007 ועד פריצתו בידי הפלסטינים ב-23.1.2008 היה המעבר מושבת כמעט לחלוטין. פלסטינים המתגוררים ברצועת עזה יכולים לצאת לחו"ל רק בדרך חלופית שמימושה כרוך בקבלת אישור יציאה מן הרצועה ומעבר בשטח ישראל - וכאלה ישראל מספקת במשורה.

¹⁶ *Agreed Documents on Movement and Access from and to Gaza*, 15.11.2005. לצפייה:

<http://www.mfa.gov.il/MFA/Peace+Process/Reference+Documents/Agreed+documents+on+movement+and+access+from+and+to+Gaza+15-Nov-2005.htm>

¹⁷ הארגונים השותפים לקריאה הם אל-חאק, אל-מוזאן, אל-דמיר, בצלם - מרכז המידע הישראלי לזכויות האדם בשטחים, גישה - מרכז לשמירה על הזכות לנוע, הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל, המרכז הפלסטיני לזכויות האדם - עזה, הרשת האירופית-ים-תיכונית לזכויות האדם, יש דין - ארגון מתנדבים לזכויות אדם, רופאים לזכויות אדם, שומרי משפט - רבנים למען זכויות האדם והמוקד להגנת הפרט.

ע"ש, פלסטיני תושב מצרים המחזיק גם באזרחות רומנית, נכנס עם אשתו וארבעת ילדיו לרצועת עזה דרך מעבר הפיח לביקור אצל הוריו ובני משפחה נוספים, אך לא ניתן לו לעזוב את הרצועה בשל סגירת המעברים בידי ישראל. ב-10.7.2007, עם פתיחתו המחודשת של מחסום ארז, שדרכו יכולים בעלי אישורים ובעלי דרכונים זרים לצאת מן הרצועה לשטח ישראל, הגיע לשם ע"ש עם אשתו וילדיו בדרכם לשוב לביתם במצרים, אולם במחסום נאמר להם כי הם מנועים מלעבור. המוקד פנה בשם בני המשפחה לתא ההומניטארי במת"ק עזה ולמתאם הפעולות בשטחים (מתפ"ש), בבקשה להתיר את שובם לביתם במצרים,¹⁸ ובתגובה נמסר כי מעברו של ע"ש דרך ישראל נמנע מסיבות ביטחוניות.¹⁹ בתוך כך החל הצבא לאפשר את היציאה מרצועת עזה למצרים דרך מחסום ארז ומעבר הגבול המצרי-ישראלי ניצנה, והוועדה האזרחית הפלסטינית פרסמה באמצעי התקשורת ברצועה את שמות המבקשים שפניותיהם אושרו. ב-4.9.2007 התפרסמו שמותיהם של ע"ש ובני משפחתו ברשימת הרשאים לצאת, אולם כשהגיעו למחסום מנע הצבא מע"ש לעבור אף שאיפשר זאת לאשתו ולילדיהם. בני המשפחה הועמדו בפני דילמה קשה: להישאר לכודים יחדיו ברצועת עזה, הרחק מביתם, או להיפרד לזמן בלתי ידוע אך לפחות לאפשר לילדים לשוב לביתם ולחבריהם עם תחילת שנת הלימודים בבתי הספר. בני המשפחה בחרו באפשרות השנייה. בספטמבר 2007 הגיש המוקד עתירה לבג"ץ בשמו של ע"ש, בטענה כי הלה עומד במובהק בקריטריונים שקבע הצבא עצמו ליציאה מרצועת עזה, שהרי למחזיקים באזרחות זרה או כפולה ניתנה אפשרות לצאת מעזה אפילו בימים הסוערים ביותר. כאמור, ע"ש הוא תושב מצרים ואזרח רומניה, והצבא אינו רשאי לנצל את עובדת היותו במעמד של תושב הרשות הפלסטינית כדי למנוע ממנו לשוב לארצו ולמשפחתו.²⁰ זכותו של אדם לשוב לארץ מגוריו הוכרה כזכות יסוד באמנות ובהצהרות בינלאומיות,²¹ וגם בית המשפט בישראל קבע כי מדובר בזכות טבעית שהגבלתה מהווה הפרה חמורה של זכויות אדם.²² כמצופה, עוד בטרם הגיע מועד הדיון בעתירה התקבלה הודעה על אישור עקרוני המאפשר

¹⁸ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לתא ההומניטארי במת"ק עזה, 9.8.2007, מכתב מהמוקד להגנת הפרט לאלוף יוסף משלב, מתפ"ש, 9.8.2007.

¹⁹ מכתב ממשרד פניות הציבור במת"ק עזה למוקד להגנת הפרט, 21.8.2007.

²⁰ בג"ץ 7869/07, אל-שאער נ' אלון פיקוד הדרום ואח'.

²¹ ראו לדוגמה ההכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם (1948), סעיף יג; האמנה הבינלאומית בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות (1966), סעיף 12.

²² ראו לדוגמה בג"ץ 4706/02, סלאח נ' שר הפנים, פ"ד נו(5) 695, 704; בג"ץ 448/85, דאהר נ' שר הפנים, פ"ד מ(2), 701.

לע"ש לחזור לביתו שבמצרים,²³ אך למרות האישור, ולמרות מגעים יומיומיים שניהל המוקד עם בא כוח המשיבים, עם שגרירות רומניה ועם ע"ש עצמו, רק ב-21.11.2007 התקבלה הודעה רשמית בכתב המאשרת לע"ש לעבור דרך מעבר כרם שלום בליווי נציג שגרירות רומניה.²⁴ באמצע חודש דצמבר התקבל במוקד מכתב ששלח יועמ"ש מת"ק עזה לפרקליטות המדינה המודיע כי יציאתו של ע"ש דרך מעבר כרם שלום לא תתאפשר, אך הוא רשאי לצאת לירדן דרך גשר אלנבי בליווי נציג של שגרירות רומניה.²⁵ למעלה מחודש נוסף חלף ועדיין לא עלה בידי הצבא לתאם את יציאתו של ע"ש מרצועת עזה. ב-23.1.2008 פרצו פלסטינים המתגוררים ברצועת עזה את מעבר רפיח. מאחר שע"ש מחזיק בתעודת תושבות מצרית תקפה התיירו לו הרשויות המצריות לעבור את המחסומים והוא חזר לביתו. (תיק 39159)

 ר"א, פלסטינית המתגוררת ברצועת עזה, היא רופאה במקצועה העובדת בבית החולים לנשים בעזה. מאז שנת 2005 לומדת ר"א לתואר שני במיילדות וגינקולוגיה באוניברסיטת עין שמש במצרים. ב-3.8.2007 היה עליה להגיע למצרים כדי לעמוד בבחינה לחברות בארגון הבריטי Royal College of Obstetricians & Gynecologists ולהסדיר את שנת לימודיה האחרונה לתואר. מאחר שמעבר רפיח נסגר כליל ביוני 2007 פנה המוקד אל הצבא בבקשה לאשר את יציאתה למצרים דרך גשר אלנבי. למעלה מחודש חלף ללא מענה וב-25.7.2007 עתר המוקד לבג"ץ.²⁶ בעתירה סקר המוקד הן את התשתית העובדתית של המקרה של ר"א, והן, בראייה רחבה יותר, את חובותיה של ישראל לאפשר את המעבר על פי המשפט הישראלי, המשפט הבינלאומי ההומניטארי והמשפט הבינלאומי לזכויות אדם. "אם יתחסם דרכה של העותרת לחו"ל, נכתב בעתירה, ייפגע לא רק חופש התנועה שלה - זכות יסוד שהיא הבסיס עליו בונה אדם את האוטונומיה האישית שלו ומכוון את דרכו בעולם. תיפגע גם זכותה לחינוך וייפגעו מאמציה להתקדמות אישית ומקצועית - למענה ולמען האוכלוסייה שהיא משרתת בעבודתה הרפואית". בתגובה לעתירה, שהתקבלה ב-29.7.2007, טענה העוזרת לפרקליט המדינה בין השאר כי המעבר של ר"א דרך ישראל לגשר אלנבי כרוך בפתיחת מחסום ארז, הנשלט בצדו הפלסטיני בידי חמאס, וכי

²³ שיחת טלפון בין עו"ד מטעם המוקד להגנת הפרט לעו"ד איתי רביד, עוזר לפרקליט המדינה, 11.10.2007.

²⁴ מכתב מעו"ד איתי רביד, עוזר לפרקליט המדינה, למוקד להגנת הפרט, 21.11.2007.

²⁵ מכתב מסגן חיים שרביט, יועמ"ש מת"ק עזה, בשם רמ"ח הדין הבינלאומי, לעו"ד איתי רביד, עוזר לפרקליט המדינה, 17.12.2007.

²⁶ בג"ץ 6475/07, אבו לבן נ' אלוף פיקוד הדרום ואח'.

פעולה זו מסכנת חיי חיילים ואזרחים.²⁷ ואולם, על פי נתוני הצבא עצמו, ביום בו הגישה המדינה את תגובתה לבית המשפט עברו במחסום ארז 252 בני אדם, מהם 177 פלסטינים, ובדו"ח שפרסם המתפ"ש בנוגע לאותו יום נכתבו גם שעות הפתיחה והסגירה של השערים במחסום.²⁸ בתגובה שהגיש לבית המשפט תקף אפוא המוקד את ההצגה המטעה של מצב העניינים ואת הסתירות הפנימיות שבתגובת המדינה לעתירה.²⁹ שעות אחדות לאחר שהגיש המוקד את תגובתו לבית המשפט כתב השופט עוזי פוגלמן פסק דין הדוחה את העתירה ללא דיון; ייתכן שפסק הדין נכתב עוד בטרם נקראה תגובת המוקד. אין זאת אלא שבית המשפט קיבל מבלי להטיל ספק את טענות המדינה בעניין המצב במחסום ארז והסכנה לחיי החיילים הכרוכה בפתיחתו. יומיים לאחר פסק הדין הודיע המת"ק למוקד בשיחת טלפון כי בקשתה של ר"א אושרה והיא רשאית לצאת דרך גשר אלנבי ביום למחרת. הצבא חנן את בקשת המוקד שהוגשה עוד קודם להגשת העתירה ומצא, בניגוד גמור לטענות שהועלו לפני בג"ץ, כי יציאתה של ר"א דרך מחסום ארז אינה כרוכה בכל סיכון לחיי אדם. ב-2.8.2007 עזבה ר"א את עזה דרך מחסום ארז, עברה בישראל עד גשר אלנבי ומשם יצאה בדרכה לירדן ולמצרים. לאור הפער שבין החלטת בית המשפט ובין אישור הצבא הגיש המוקד הודעה מעדכנת לבית המשפט וביקש להוסיף לפסק הדין את העובדה שר"א קיבלה היתר כניסה לישראל ויצאה דרך גשר אלנבי.³⁰ בית המשפט דחה את הבקשה.³¹ (תיק 51308)

האופן שבו ישראל מאשרת או דוחה בקשות להיתרי יציאה מרצועת עזה לחו"ל הוא שרירותי ונטול שקיפות. דומה שלמרות טענת המדינה כי כל בקשה נבחנת לגופה, בקשות רבות נדחות על סמך קריטריונים גורפים, ויתרה מזאת, שיהוי בטיפול בבקשות וטיפול רשלני משמשים כאמצעי בידי ישראל לחבל ביציאתם של פלסטינים מן הרצועה.

א"ז התקבל ללימודי תואר שני במלגה מלאה באוניברסיטת וסטמינסטר באנגליה. רשויות האוניברסיטה ביקשו ממנו להגיע ללימודים לא יאחר מיום 20.9.2007, שאם לא כן יפסיד את מלגת לימודיו, ולפיכך הוא רכש כרטיס

²⁷ שם, תגובה מטעם המשיבים, 29.7.2007.

²⁸ דו"ח יומי המופץ לשגרירויות וארגונים בין-לאומיים אודות המצב ברצועת עזה, 30.7.2007; לצפייה: <http://www.1.idf.il/MATPASH/Site/Templates/controller.asp?lang=HE&fid=47357&did=48707>

²⁹ ה"ש 26, תגובת העותרים לתגובת המשיבים, 30.7.2007.

³⁰ שם, הודעה מטעם העותרים ובקשה להוספת דבר לפסק הדין, 6.8.2007.

³¹ שם, החלטה, 8.8.2007.

טיסה מקהיר ללונדון ל-11.9.2007. כחודש לפני מועד נסיעתו פנה אי"ז למת"ק הישראלי ברצועת עזה באמצעות הוועדה האזרחית הפלסטינית בבקשה להסדיר את יציאתו למצרים דרך מעבר ניצנה, שהרי מעבר רפיח נסגר ביוני באותה שנה, אך מאחר שלא קיבל תשובה פנה ב-9.9.2007 לקבלת סיוע מהמוקד. עורך דין מטעם המוקד פנה מיד אל התא ההומניטארי במת"ק עזה והסביר את דחיפות הנסיעה, ולאחר כמה שעות וכמה שיחות טלפון נענה כי יש לפנות אל משרד המתפ"ש - בניגוד לכל נוהל מוכר במקרים מעין אלה - וכי פנייתו של אי"ז לא הגיעה כלל לידי הצד הישראלי.³² המוקד הגיש פנייה דחופה בכתב לתא ההומניטארי במת"ק עזה בתביעה לשאת באחריות המוטלת על הרשויות ולטפל בבקשה השייכת ללא כל ספק לתחום טיפולו, והדגיש כי האירועים בעזה, ובעיקר סגירת מעבר רפיח, אינם מאפשרים לאי"ז לצאת למצרים כבעבר ולכן נדרש תיאום להסדרת יציאתו דרך מעבר ניצנה, או גשר אלנבי, או כל דרך אחרת.³³ כדי לזרז את תגובת הצבא פנה המוקד גם לראש ענף אגף מבצעים במת"ק עזה בבקשה להתערבותו בהסדרת נסיעתו של אי"ז במועד. בסופו של דבר, יציאתו של אי"ז לא התאפשרה בתאריך שנקבע לטיסה אך שמו הוכנס לרשימת מורשי היציאה דרך מעבר ניצנה ב-18.9.2007.³⁴ ביום האמור התייצב אי"ז במחסום ארז, כנדרש, וגילה שישאל סגרה את המעבר. אי"ז חזר לביתו ופנה אל האוניברסיטה בלונדון, שם הסכימו לדחות את הגעתו עד ל-10.10.2007 בשל הנסיבות החריגות של יציאתו מעזה. בתחילה סירב הצבא לאשר לאי"ז לעבור דרך גשר אלנבי והוא נאלץ לחכות להזדמנות הראשונה שבה ייפתח מעבר ניצנה,³⁵ שבאותה עת היה סגור ללא מועד ידוע לפתיחתו, אך לבסוף נעתר הצבא ואישר את יציאתו דרך גשר אלנבי ב-9.10.2007, יום לפני שהיה אמור להתחיל את לימודיו באוניברסיטה.³⁶ ביום האמור הגיע אי"ז למחסום ארז, כפי שנדרש, אך לאחר שעות של המתנה נמסר לו מהצד הישראלי כי אין אישור המתיר לו לעבור. עורך דין מטעם המוקד פנה מיד למת"ק עזה, ולאחר כמה שעות השיב לו בכיר בצבא כי הייתה זו "טעות אנוש" - פקידה לחצה בטעות על המקש הלא נכון וביטלה את האישור - אך ניתנה התחייבות שאישור חדש

³² שיחות טלפון בין עו"ד מטעם המוקד להגנת הפרט לתא ההומניטארי במת"ק עזה, 9.9.2007.

³³ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לתא ההומניטארי במת"ק עזה, 9.9.2007.

³⁴ שיחת טלפון בין עו"ד מטעם המוקד להגנת הפרט לסא"ל אורי זינגר, ע"י ראש ענף אג"ם במת"ק עזה, 16.9.2007.

³⁵ שיחת טלפון בין עו"ד מטעם המוקד להגנת הפרט לסא"ל אורי זינגר, ע"י ראש ענף אג"ם במת"ק עזה, 8.10.2007.

³⁶ מכתב ממשרד פניות הציבור במת"ק עזה למוקד להגנת הפרט, 8.10.2007.

יונפק בו ביום.³⁷ בשעה 18:00, לאחר תחקור מקיף של השב"כ, שבו חזר והסביר שמעולם לא היווה סיכון ביטחוני וכי פעמים רבות נכנס בהיתר לשטח ישראל, הוחזר אי"ז לעזה; בשעה 18:05 נמסר בשיחת טלפון למוקד כי מניעת האישור היא סופית.³⁸ המוקד פנה בשם אי"ז לאוניברסיטת וסטמינסטר בניסיון לדחות שוב את מועד ההגעה. בשל אי הוודאות בנוגע לאפשרות יציאתו מעזה סוכם כי לימודיו יידחו אך מקומו, וכן המלגה שהובטחה לו, יישמרו לשנת הלימודים הבאה. (תיק 52086)

הזכות לבריאות, אחת מזכויות האדם הבסיסיות ביותר, מחייבת את המדינה, בין השאר, להבטיח לנתיניה את האפשרות לקבל טיפול רפואי הולם. מערכת הבריאות ברצועת עזה אינה יכולה ואינה ערוכה לעמוד בעומס החולים והפצועים. ישראל מגבילה את מעבר התרופות והציוד הרפואי ובכך פוגעת באפשרותה של הרשות הפלסטינית להבטיח טיפול רפואי הולם לתושביה. בהיעדר ציוד, תרופות ורופאים מומחים, הברירה היחידה העומדת לפני חולים רבים היא קבלת טיפול בגדה המערבית, בישראל או בחו"ל. ואולם, ישראל מונעת מחולים המבקשים לקבל טיפול רפואי לצאת מרצועת עזה, גם במקרים של פיקוח נפש, ובכך היא מתעלמת לא רק מהתחייבויותיה אלא גם מחובותיה האנושיות הבסיסיות.

מ"מ, תושב הרשות הפלסטינית ואזרח מרוקו כבן 40, נכנס לרצועת עזה באוגוסט 2007 לשם עסקיו. זמן קצר אחר כך גילה כי לקה בסרטן הלב ובחוקק בדחיפות לטיפול רפואי בירדן. לפיכך הוא פנה אל האחראי לתיאום הרפואי בקישור הפלסטיני בעזה והגיש בקשה לצאת לחו"ל. ב-15.10.2007 נענה כי הצבא סירב לבקשתו. ב-24.10.2007 פנה המוקד בשמו של מ"מ אל התא ההומניטארי במת"ק עזה וביקש לתאם את יציאתו מעזה - דרך מעבר ניצנה או גשר אלנבי או בכל דרך אחרת - לצורך קבלת טיפול רפואי דחוף בירדן.³⁹ בתשובה הודיע הצבא כי מעברו של מ"מ בישראל לצורך יציאה לירדן לא יאושר מסיבות ביטחוניות⁴⁰ - ללא הנמקה, ללא התייחסות למצבו של מ"מ, כל שכן ללא הצעה לפתרון חלופי. המוקד עתר לבג"ץ וביקש לקיים

³⁷ שיחת טלפון בין עו"ד מטעם המוקד להגנת הפרט לסא"ל אורי זינגר, ע' ראש ענף אג"ם במת"ק עזה, 9.10.2007.

³⁸ שיחת טלפון בין עו"ד מטעם המוקד להגנת הפרט לסא"ל אורי זינגר, ע' ראש ענף אג"ם במת"ק עזה, 9.10.2007.

³⁹ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לתא ההומניטארי בעזה, 24.10.2007.

⁴⁰ מכתב ממשד פניות הציבור במת"ק עזה למוקד להגנת הפרט, 29.10.2007.

דיון דחוף בעתירה בטענה שברצועת עזה אין טיפול רפואי למחלתו של מ"מ.⁴¹ לעתירה צורפו מסמכים ומחקרים רפואיים המעידים על חשיבות גורם הזמן בטיפול בסרטן הבלב, שהוא סרטן קטלני המתגלה על פי רוב בשלב מאוחר. ככל שהגילוי והטיפול נעשים בשלב מוקדם יותר כך עולים סיכויי החלמה; מדובר בסיכוי של כ-20 אחוזי החלמה אם הטיפול ניתן במועד. מניעת יציאתו מעזה, טען המוקד, משמעה גזר דין מוות.

ישראל מאפשרת לבעלי אזרחות זרה לצאת מעזה גם לאחר סגירת המעברים. בדו"ח מתאם הפעולות בשטחים מיום 5.7.2007, שצורף כנספח לעתירה, תוארו עיקרי מדיניות ישראל בנוגע לאזרחים הזרים הנמצאים ברצועת עזה, ובהם התרת יציאתם של בעלי אזרחות זרה ומתן היתרים במקרים הומניטאריים, לרבות מקרים רפואיים.⁴² במקרה אחר טענה ישראל בבית המשפט כי "פתיחתו של המעבר [מעבר ארז] מוגבלת כיום, בעיקרה, למקרים רפואיים דחופים, מצילי חיים, לעובדי ארגונים בינלאומיים [...] ולסוחרים בודדים אשר כלכלת עזה תלויה בהם".⁴³ בדו"ח המתפ"ש, המתפרסם מדי יום באתר האינטרנט,⁴⁴ עולה כי ב-28.10.2007 היה מחסום ארז פתוח מהשעה 6:30 ועד השעה 18:30 ובשעות אלה התאפשרו כניסה ויציאה של פלסטינים ואזרחים זרים דרכו. כך, למשל, הצבא התיר באותו יום מעבר של 153 תושבים הזקוקים לטיפול רפואי וכניסה לישראל של 23 פלסטינים נוספים. יום לפני הדיון בבית המשפט, שנקבע ל-7.11.2007, הודיע הצבא "כי לאחר בחינת נסיבות העניין המיוחדות של העותר הוחלט כי תותר יציאתו לצורך הטיפול הרפואי המבוקש. תנאי יציאתו של העותר (בשים לב למידע הביטחוני השלילי הקיים כנגדו), כמו גם אופן ומועד יציאתו של העותר יוסדרו בהקדם, ובדחיפות המתחייבת לנסיבות העניין".⁴⁵ ב-12.11.2007 התקבל במשרדי המוקד אישור בכתב לפיו יציאתו של מ"מ תתאפשר דרך מעבר כרם שלום וכי העניין מתואם עם גורמי הצבא ועם השלטונות המצריים והפלסטיניים.⁴⁶

מעבר כרם שלום משמש אך ורק להעברת סחורות. הגישה היחידה אליו לכל מטרה אחרת היא בהליכה במשך כמה שעות בשטח פתוח שהיה אז חשוף לירי שהתנהל באזור, דבר הכרוך במאמץ פיזי רב ואף בסכנת חיים. הצעה זו ודאי

41 בג"ץ 9250/07, מקוסי נ' אלוף פיקוד הדרום ואח'.

42 שם, נספח ע/9.

43 ה"ש 26, סעיפים 26-27 לתגובת המשיבים, 29.7.2007. עוד על העתירה ראו עמ' 16-17 בדו"ח זה.

44 ראו לעיל, ה"ש 28.

45 ה"ש 41, הודעה מטעם המשיבים ובקשה דחופה ומוסקמת לדחיית מועד הדיון הקבוע בעתירה,

6.11.2007.

46 מכתב מעו"ד איתי רביד, עוזר לפרקליט המדינה, למוקד להגנת הפרט, 12.11.2007.

שלא התאימה לאדם הולה במצבו של מ"מ. עוד התברר כי יציאתו של מ"מ לא תואמה כלל עם הצד המצרי. לאחר שיחת טלפון עם המוקד הודיע בא כוח פרקליטות המדינה כי יציאתו של מ"מ תתאפשר ב-19.11.2007, ככל הנראה דרך מחסום ארז וגשר אלנבי.⁴⁷ ביום האמור התקבלה הודעה כי הצבא מתנגד לכך שמ"מ יעבור דרך ישראל לגשר אלנבי אך יציאתו תתאפשר דרך מעבר כרם שלום מיד לכשיוסדר למעבר אנשים.⁴⁸ כל אותה העת, הטיפול היחיד שמ"מ קיבל הצטמצם לתרופות להקלת כאבים. בדיון בבית המשפט, שהתקיים ב-29.11.2007, דבקה ישראל בעמדתה כי מעברו של מ"מ דרך שטח ישראל לגשר אלנבי, גם אם בכלי רכב ממוגן, כרוך בסכנה ביטחונית. השופטים קיבלו את עמדת המוקד, לפיה בשל חומרת מצבו של מ"מ יש לאפשר לו לצאת מעזה ללא עיכוב, וקבעו כי אם הצבא לא יסדיר את יציאתו שלא דרך ישראל עד 2.12.2007, יתקיים המשך דיון דחוף בנוגע ליציאתו לגשר אלנבי דרך ישראל.⁴⁹ ב-3.12.2007, בשעות הבוקר, יצא מ"מ את רצועת עזה ממחסום ארז, עבר דרך ישראל אל מעבר ניצנה ומשם המשיך למצרים. (תיק 52653)

מעבר מרצועת עזה לגדה המערבית ולהפך

בשנים 1967-2007, למרות היעדרו של רצף טריטוריאלי, נתפסו הגדה המערבית ורצועת עזה כיחידה פוליטית אחת. בשנות הכיבוש הישראלי התקיימו תהליכי אינטגרציה בין שני האזורים בכל תחומי החיים: קשרי משפחה, חינוך, תרבות וכלכלה. בהצהרת הכוונות משנת 1993, ומאוחר יותר בהסכם הביניים משנת 1995, הכירה ישראל באופן רשמי בכך שרצועת עזה והגדה המערבית הן יחידה טריטוריאלית אחת שבה עתידה להתממש זכותו של העם הפלסטיני להגדרה עצמית, והרשות הפלסטינית הוגדרה כהנהגה של רצועת עזה והגדה המערבית גם יחד.⁵⁰ על יסוד עקרונות אלה נקבעו מנגנונים שאמורים היו לאפשר לתושבי השטחים מעבר בין שני האזורים. ואולם, בשל מדיניותה של ישראל פעל מנגנון זה,

⁴⁷ שיחת טלפון בין עו"ד מטעם המוקד להגנת הפרט לעו"ד איתי רביד, עוזר לפרקליט המדינה, 18.11.2007.

⁴⁸ שיחת טלפון בין עו"ד מטעם המוקד להגנת הפרט לעו"ד איתי רביד, עוזר לפרקליט המדינה, 19.11.2007.

⁴⁹ הי"ש 41, החלטה, 29.11.2007.

⁵⁰ **הסכם הביניים הישראלי-פלסטיני בדבר הגדה המערבית ורצועת עזה (1995)**, כתיב אמנה, 1071, 33,

סעיפים 11, 31(8).

שכונה "המעבר הבטוח", זמן קצר בלבד. עקרונות אלה קיבלו תוקף בבית המשפט העליון, כשקבע בפסק הדין בעתירת המוקד בעניין עגירי שהעברה בכפייה מהגדה המערבית לרצועת עזה אינה גירוש אלא תיחום מגורים באותו אזור כבוש.⁵¹ גם לאחר יישום תוכנית ההתנתקות ראתה ישראל באזורים אלה יחידה אינטגרלית אחת, והראיה - ב-16.11.2005 נחתם הסכם בחסות בינלאומית בין ישראל לרשות הפלסטינית בענייני גישה ותנועה ולפיו יובטח חופש התנועה בין שני האזורים באמצעות שיירות מאובטחות של אוטובוסים שינועו בין עזה לגדה. תושבי הגדה המערבית ורצועת עזה זכאים אפוא לחופש תנועה בין שני האזורים, על כל המשתמע מכך. זכות זו, הנובעת מזכותו של אזרח לנוע בחופשיות במדינתו-שלו, מעוגנת היטב במשפט הבינלאומי ההומניטארי, במשפט הבינלאומי לזכויות האדם ובדין החוקתי הישראלי.⁵² אמנם הזכות לחופש התנועה ניתנת להגבלה תחת קריטריונים נוקשים, אולם הטלת הגבלות גורפות, בלתי מידתיות ובלתי סבירות על חופש התנועה בין רצועת עזה לגדה המערבית - כפי שעושה ישראל מאז פרוץ האינתיפאדה השנייה, וביתר שאת מאז יישום תוכנית ההתנתקות בשנת 2005 וההכרזה על עזה כעל "ישות עוינת" בספטמבר 2007 - מהווה הפרה בוטה של הדין הבינלאומי והחוק הישראלי. ככלל אפשר לטעון שמדיניותה של ישראל נועדה להפריד בין פלסטינים תושבי השטחים שחיים בגדה המערבית ובין אלו שחיים ברצועת עזה.

מגורשי כנסיית המולד

בשנת 2007 חדל הצבא לאפשר ביקורי משפחות אצל פלסטינים שישראל גירשה מהגדה המערבית לרצועת עזה. במהלך הפלישה הישראלית לערים פלסטיניות בגדה באביב 2002, במבצע "חומת מגן", התבצרו פלסטינים שהיו מבוקשים על ידי ישראל בכנסיית המולד בבית לחם. כוחות הצבא הטילו מצור על הכנסייה, ובמסגרת הסכם חסוי בחסות בינלאומית הסגירו עצמם המבוקשים הפלסטינים לידי הרשויות וגורשו מן הגדה - מהם לחו"ל ומהם לרצועת עזה. בשנת 2004, בפסק דין בעתירה שהגיש המוקד לבג"ץ בעניינו של אחד המגורשים לרצועה, עוגנה התחייבות המדינה לאפשר לקרובי משפחה מדרגה ראשונה של המגורש, המתגוררים בגדה המערבית, לבקר את קרובם, בכפוף לבחינה ביטחונית של כל מקרה לגופו.⁵³ לטענת המוקד, כאשר מדינה מרחיקה אדם מביתו וממשפחתו מוטלת עליה חובה מיוחדת לאפשר לבני משפחתו לבקר. ואולם, למרות

⁵¹ בג"ץ 7015/02, עגירי ואח' נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית ואח', פסק דין, 3.9.2002.

⁵² "אדם הנמצא כחוק בתוך שטחה של מדינה זכותו, בתוך שטח זה, לנוע ולבחור את מקום מגוריו באורח חופשי" (האמנה הבינלאומית בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות (1966), סעיף 12(א)).

⁵³ בג"ץ 10677/04, אלעביאט נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית, פסק דין, 27.12.2004.

שהמדינה עצמה הכירה בחובתה לאפשר את הביקורים, ולמרות שהגדה המערבית ורצועת עזה הן יחידה טריטוריאלית אחת והצבא אינו נדרש אלא לבחון אם מעבר הקרובים דרך ישראל - המתחייב בשל היעדר רצף טריטוריאלי בין שני החלקים - כרוך בסיכון ביטחוני של ממש, בכמה מקרים סירב הצבא לקבל את בקשת קרובי המשפחה להיתר ביקור ובמקרים אחרים הבקשה סורבה לאחר שהוגשה.

מאז דצמבר 2006 ניסו בני משפחת די להגיש בקשה במת"ק עציון למעבר בישראל לצורך כניסה לרצועת עזה, אך החיילים סירבו לקבל את הבקשה לידם. גם לאחר שהמוקד פנה בשםם, בכתב, ללשכת יועמ"ש גדמ"ע,⁵⁴ סורבה הבקשה מסיבה ביטחונית.⁵⁵ המוקד עתר לבג"ץ,⁵⁶ והמדינה טענה בתגובתה כי הסכנה הביטחונית שעליה השתית הצבא את סירובו מבוססת על פעילותו של המגורש עצמו. האבסורד שבתגובה חמק ככל הנראה מעיני המשיבים. עוד טענה המדינה בתגובתה כי כאשר אדם מורחק מביתו על רקע ביטחוני קיימת, לכאורה, חובה מופחתת לאפשר לבני משפחתו לבקרו.⁵⁷ בתגובתו הצביע המוקד על המעגליות שבתגובת המדינה: ישראל הרחיקה את המעורבים בפרשת כנסיית המולד מבתיים לשטח רצועת עזה בשל הסכנה הביטחונית הנובעת מהם, לטענתה, והכירה כאמור בכך שהרחקה זו מטילה עליה חובה מוגברת ומיוחדת לאפשר למשפחותיהם לבקרו ברצועת עזה, אך עתה היא טוענת כי עצם ההרחקה מהווה סיכון ביטחוני המצדיק את מניעת הביקורים ומפחית את חובת ישראל לאשרם.⁵⁸ הדיון בעתירה נקבע ליולי 2008. **(תיק 43618)**

הצבא חזר על טענותיו אלה גם במקרה אחר שבו סורבה בקשת ביקור של בני משפחה של פלסטיני שהורחק לרצועת עזה לאחר שהתבצר בכנסיית המולד, והוסיף כי כיום, ההתחייבויות לאפשר ביקורים בטלות וכניסת פלסטינים מהגדה לרצועת עזה מאושרת רק במקרים הומניטאריים חריגים.⁵⁹ עם זאת, במקרה זה רמז הצבא כי אם אשתו של המגורש תחפוץ לעזוב את ביתה שבגדה ולעבור להשתקע בעזה, בקשתה תיבחן.⁶⁰ **(תיק 53136)**

⁵⁴ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרס"ן לירון אלוש, רמ"ד מרשם אוכלוסין בלשכת יועמ"ש גדמ"ע, 30.8.2007.

⁵⁵ מכתב מסמל דנה הרש, אחראית מדור מרשם אוכלוסין בלשכת יועמ"ש גדמ"ע, 7.10.2007.

⁵⁶ בג"ץ 9283/07, **זענא נ' מפקד כוחות הצבא בשטחים הכבושים**.

⁵⁷ שם, סעיפים 5, 9 ו-11 לתגובה מקדמית מטעם המשיב, 31.12.2007.

⁵⁸ שם, תגובה מטעם העותרים, 13.1.2008.

⁵⁹ מכתב מסרן סנדרה אופניקרו, ק' ייעוץ מדור מרשם אוכלוסין בלשכת יועמ"ש גדמ"ע, למוקד להגנת הפרט, 22.1.2008.

⁶⁰ מכתב מסרן סנדרה אופניקרו, ק' ייעוץ מדור מרשם אוכלוסין בלשכת יועמ"ש גדמ"ע, למוקד להגנת הפרט, 23.1.2008.

הגבלת חובש התנועה בשל מען רשום

בהתאם להסכם הביניים, הסמכות לעדכן כתובת מגורים במרשם האוכלוסין נתונה בידי הצד הפלסטיני. הרשות הפלסטינית מעדכנת את המען ושולחת הודעת עדכון לצד הישראלי, המחזיק בהעתק של המרשם ומעדכן אותו בהתאם.⁶¹ מאז שנת 2000 מקפידה ישראל את הליכי עדכון המען הרשום של פלסטינים שעברו מרצועת עזה לגדה המערבית בהעתק המרשם שבידה. לטענת ישראל, המפקד הצבאי רשאי לשמור לעצמו חלק מהסמכויות הקשורות במרשם האוכלוסין הפלסטיני אם הוא רואה לנכון לעשות זאת, אך הנחיה ברורה בדבר לא ניתנה. כיום טוענת ישראל כי פלסטיני חייב לגור במקום שבו הוא רשום; שינוי מקום מגורים מרצועת עזה לגדה המערבית ללא שינוי המען הרשום - דבר שאינו אפשרי, כאמור - משמעו אפוא "שהייה בלתי חוקית" בתחומי הגדה. ועם זאת, בניגוד לנוהגה בכל האמור בפלסטינים שחיו ברצועת עזה ועברו להתגורר בגדה המערבית, במקרים ההפוכים, שבהם פלסטינים המתגוררים בגדה המערבית מבקשים לעבור לרצועת עזה, מסירה ישראל את התנגדותה ומעדכנת את מענם הרשום. בכך חושפת ישראל את העובדה כי היא משתמשת בשליטתה בפועל על הליכי הרישום ככלי למניפולציה פוליטית המונעת משיקולים דמוגרפיים פסולים.

ע"ע, פלסטינית המתגוררת ברצועת עזה, חתמה בינואר 2006 על חוזה נישואין עם פ"ע, המתגורר בגדה. השניים ביקשו לערוך את טקס הכלולות לפי המסורת האסלאמית, שכן רק לאחריו יוכלו להיות יחד תחת קורת גג אחת כבני זוג, אך במשך למעלה משנה נדחה הטקס בכל פעם מחדש בשל סירובה של ישראל להעניק לכלה ולמשפחתה היתרים לצורך מעבר לגדה המערבית. במארס 2007 עתר המוקד בשם בני המשפחה לבג"ץ.⁶² בתגובתה לעתירה הצהירה המדינה כי אינה מתנגדת להסדרת המעבר של הכלה ובני משפחתה לגדה לטקס הנישואין, בתנאי שהכלה תחזור לאחריו לרצועת עזה.⁶³ בית המשפט החליט כי יש לאפשר לכלה, להוריה ולאחיה הצעיר להגיע לטקס החתונה בגדה. אחרי הטקס, קבע בית המשפט, תוכל הכלה להישאר חודשיים בגדה ובמהלכם תפנה לרשות הפלסטינית בבקשה להענקת מקום מגורים, ובתום החודשיים האמורים יתקיים דיון נוסף בעתירה.⁶⁴ ב-21.4.2007 הודיעה ע"ע למשרד הפנים הפלסטיני על שינוי מען ובו ביום עודכנה כתובתה במרשם האוכלוסין הפלסטיני למענה החדש בטול כרם

⁶¹ הסכם הביניים, נספח III, סעיף 28.

⁶² בג"ץ 2680/07, עאמר ואחי נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית ואחי.

⁶³ שם, דיון בעתירה, 28.3.2007.

⁶⁴ שם, החלטה, 1.4.2007.

הודעה על כך נשלחה לצד הישראלי לצורך עדכון העתק המרשם שברשותו, על פי הנהלים המוסכמים. המוקד יִדַע את בא כוח המדינה בעתירה בדבר העברת ההודעה מהצד הפלסטיני לצד הישראלי וביקש לברר אם המען החדש עודכן בהעתק מרשם האוכלוסין שבידי ישראל,⁶⁵ אך מתגובת המדינה שהוגשה לבית המשפט עלה כי ישראל מסרבת להכיר בעדכון המען הרשום וכי לגרסתה, ע"ע היא "שוהה בלתי חוקית" בגדה המערבית.⁶⁶ בהודעת העדכון שהגיש לבית המשפט טען המוקד שהמדינה מתעקשת לקטוע את חיי המשפחה של ע"ע ובן זוגה ומכשילה את הפתרון שהציע בית המשפט עצמו, אותו פתרון שהן ע"ע והן גורמי הרשות הפלסטינית פעלו ליישמו. בין השאר טען המוקד כי המונח "שוהה בלתי חוקי" חל על זרים שלא יצאו את האזור לאחר שפג תוקף רישיון הביקור שניתן להם; החלתו על תושבים פלסטינים בשטחים היא חידוש שאין לו בסיס בחוק.⁶⁷ הצבא, הוסיף המוקד בעתירתו, טוען בכל פעם את שנוח לו לטעון, הן בנוגע לסמכויותיו הן בנוגע לפרוצדורות: בלי מקור בחקיקה, בלי פרסום ובלי שקיפות; הוא דורש שפעולות ייעשו "לפי הנוהל" אך אינו מפרסם נוהל או צווים מסודרים, וכך נמנע מלהגדיר את סמכויותיו. ובאשר לע"ע, מאחר שישראל מחזיקה בשטחים לפי דיני הכיבוש, השאלה היחידה שיש לשאול היא שאלת איזון האינטרסים בין זכותה של ע"ע לחיי משפחה ובין שיקולי ביטחון האזור וביטחון ישראל, ומאחר שאין כנגד ע"ע כל מניעה ביטחונית ואין שום סיכון בשהייתה בגדה, אין שום טעם מהותי למנוע ממנה לחיות בגדה עם בן זוגה. הצבא נותר בשלו ופעל כדי לחבל בכל פתרון, אולם מכיוון שע"ע קיבלה היתר מעבר במחסומים, ומכיוון שהיא חיה עם בעלה בגדה, החליט המוקד למחוק את העתירה בעניינה אך שמר לעצמו את הזכות להגיש עתירה מתוקנת הנוגעת ישירות לעניין שינוי המען בהעתק מרשם האוכלוסין שבידי הצד הישראלי.⁶⁸ (תיק 48633)

הדרישה להיתרי שהייה

בשנת 2007 הוחרפו צעדיה החד צדדיים של ישראל שתכליתם להנציח ולמסד את ההפרדה בין הגדה המערבית לרצועת עזה. בעתירה שהגיש המוקד בשמה של תושבת הרשות הפלסטינית המתגוררת בגדה המערבית אך מענה הרשום הוא עזה ניפק הצבא היתר ראשון מסוגו: "רישיון שהייה באזור יהודה ושומרון". היתר זה מיועד להגבלה ולפיקוח על שהייתם בגדה של פלסטינים שמענם הרשום

⁶⁵ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לעו"ד גלעד שירמן מפרקליטות המדינה, 15.5.2007.

⁶⁶ הי"ש 62, הודעת עדכון מטעם המשיבים, 31.5.2007.

⁶⁷ שם, הודעה משלימה מטעם העותרים, 5.7.2007.

⁶⁸ שם, בקשה מוסכמת ומתוקנת לביטול מועד הדיון ולמחיקת העתירה, 28.11.2007.

הוא עזה, גם אם כל חייהם מתנהלים לאורך שנים בגדה, וזאת בעת שלא לפי אזרחים ישראלים יהודים ניתנת הזכות, בהתאם לדין הישראלי ולפסיקת בית המשפט העליון, לשהות בלא כל היתר ובלא הגבלה בהתנחלויות שהוקמו בלב לבה של הגדה המערבית. ואין מדובר בשינוי ביורוקרטי גרידא; ההיתר החדש, שלא לווה בפעולת חקיקה או בהכרזה פומבית, שולל מן הפלסטינים את זכות היסוד העומדת לתושבי כל "יחידה מדינית" לנוע באופן חופשי בשטחה וגורר בעקבות זאת פגיעה נרחבת גם בזכויות יסוד נוספות. כמו כן מהווה ההיתר הפרה נוספת של מחויבותה של ישראל, מכוח חתימתה על הסכם אוסלו, לשמירה על האינטגרליות של השטחים עד להשגת הסדר קבע.

א"א, פלסטינית מרצועת עזה, נישאה בשנת 1993 לפלסטיני המתגורר ביריחו ועברה להתגורר עמו בעירו. מאז ועד 2005 ביקרה פעמיים את משפחתה ברצועה ובכל פעם חזרה לאחר כמה ימים לביתה ביריחו. ביוני 2005 ביקרה עם בתה ברצועת עזה, בעוד בעלה ושלושת ילדיה האחרים נשארו ביריחו, אך ניסיונותיה לקבל היתר כניסה יומי לישראל לצורך חזרתה ליריחו העלו חרס והיא נותרה ברצועת עזה, רחוק מילדיה ומבעלה, במשך למעלה משנתיים. במהלך כל התקופה שהתה עם בתה אצל הוריה הקשישים שבקושי מוציאים את לחמם. מפעם לפעם הצליחה לשוחח בטלפון עם ילדיה ביריחו, אך עם הזמן נעשו השיחות קשות יותר ויותר בשל געגועיהם של הילדים לאמם. א"א פנתה שוב ושוב למת"ק הפלסטיני לשם קבלת היתר מעבר מרצועת עזה דרך ישראל לגדה המערבית. במאי 2007, לאחר שקיבלה הודעה נוספת מהמת"ק הפלסטיני כי בקשתה לחזור לביתה סורבה, שוב, על ידי הצד הישראלי, פנתה למוקד, אך גם פניית המוקד לתא ההומניטארי של מת"ק עזה⁶⁹ סורבה "מסיבות ביטחוניות"⁷⁰ אף שהצבא מיאן להסביר מהן אותן סיבות ביטחוניות, לכאורה, ומדוע הן לא מנעו מא"א, מבעלה ומילדיה לבקר בעבר את הוריה ברצועת עזה ולשוב לביתם.

בספטמבר 2007 עתר המוקד בשם א"א וילדיה לבג"ץ וטען, בין השאר, כי זכויותיהם של בני המשפחה, לרבות זכותם לכבוד ולחיי משפחה, הופרו באופן בוטה, מבלי שהצבא טרח לזמן את העותרת לשימוע ומבלי לתת לה זכות לומר את דברה על אודות המניעה.⁷¹ עוד טען המוקד כי לצבא ככוח כובש אין זכות להתייחס אל א"א ובתה, פלסטיניות תושבות השטחים, כאל תיירות או כאל אזרחיות של מדינה זרה המבקשות להיכנס לשטח הגדה המערבית.

⁶⁹ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לתא ההומניטארי במת"ק עזה, 9.7.2007.

⁷⁰ מכתב ממשד פניות הציבור במת"ק עזה למוקד להגנת הפרט, 29.7.2007.

⁷¹ בג"ץ 7569/07, אבנו נאר ואחי' נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית ואחי'.

בדיונים בעתירה דרשה המדינה כי שהייתה של א"א תוסדר באמצעות "היתרי שהייה" מתחדשים המגבילים את זמן שהותה בגדה ומחייבים אותה בקבלת היתר מישראל על מנת לחיות עם משפחה בביתה-שלה. למרות החשש כי להסכמה לתנאי שהציבה המדינה יהיו השלכות עקרוניות על מקרים נוספים בעתיד, מחויבות המוקד היא בראש ובראשונה לעותרת שהוא מייצג, ומאחר שזו הסכימה לתנאי נמחקה העתירה בהסכמה,⁷² לאחר שהצבא אישר לא"א ולבתה לחזור לביתן שבגדה. לצורך המעבר הונפקו להן אשרת כניסה יומית לישראל ו"היתר שהייה" זמני בגדה. (תיק 51044)

כאמור, היה זה המקרה הראשון בטיפול המוקד שבו נדרש תושב השטחים להסדיר את שהותו בגדה באמצעות "היתר שהייה" זמני. מאז ועד ליום כתיבת שורות אלו התקבלו "היתרי שהייה" כאלו בארבעה מקרים נוספים שבטיפול המוקד. באחד מהם הונפק ההיתר בניגוד להוראת בית המשפט.

 בינואר 2007 קיבל מ"ע משרה במשרד התעופה הפלסטיני שבגדה המערבית ועבר להתגורר ברמאללה. משפחתו נותרה ברצועת עזה. מ"ע הוא איש תנועת פתח, ומאז אירועי יוני 2007, כניסתו לרצועת עזה כרוכה בסכנה ממשית לחייו. האם, א"ע, סובלת ממחלה נדירה וכרונית ועליה להתמודד עם קשיים פיזיים ועם אשפוזים רבים ובדיקות חוזרות ונשנות. בפברואר 2007 הגישה האם שתי בקשות במת"ק הפלסטיני בעזה להיתר כניסה לישראל, לצורך מעבר לביקור אצל בעלה ביחד עם ארבעת ילדיה, אולם בקשותיה סורבו על ידי הצד הישראלי. במארס 2007 פנו האם והילדים בבקשה נוספת באמצעות המוקד אל התא ההומניטארי במת"ק עזה,⁷³ אולם הבקשה סורבה עקב "אי עמידה בקריטריונים".⁷⁴ המוקד פנה בערר ליועמ"ש מת"ק עזה וביקש את התערבותו,⁷⁵ ומאחר שלא נתקבלה כל תגובה פנה שוב, בשיחת טלפון, ללשכתו, ושם נמסר כי אין מצליחים לאתר את הפנייה.⁷⁶ בו ביום נשלחה הפנייה שוב,⁷⁷ ולמחרת אושרה קבלתה.⁷⁸ לאחר כחודש וחצי, ומאחר שלא התקבלה כל התייחסות לפנייה, פנה המוקד ללשכת יועמ"ש מת"ק עזה וגילה

⁷² שם, החלטה, 7.11.2007.

⁷³ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לתא ההומניטארי במת"ק עזה, 20.3.2007.

⁷⁴ מכתב ממשרד פניות הציבור במת"ק עזה למוקד להגנת הפרט, 28.3.2007.

⁷⁵ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לסגן חיים שרביט, יועמ"ש מת"ק עזה, 22.7.2007.

⁷⁶ שיחת טלפון בין עו"ד מטעם המוקד להגנת הפרט ללשכת יועמ"ש מת"ק עזה, 26.8.2007.

⁷⁷ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לסגן חיים שרביט, יועמ"ש מת"ק עזה, 26.8.2007.

⁷⁸ שיחת טלפון בין עו"ד מטעם המוקד להגנת הפרט לסגן חיים שרביט, יועמ"ש מת"ק עזה, 27.8.2007.

שוב אין מצליחים לאתר את הפנייה וכי אין כל תיעוד בנוגע לקיומה.⁷⁹ שוב שלח המוקד פנייה ושוב אושרה קבלתה במת"ק עזה.⁸⁰ בתוך כך החמירה מחלתה של א"ע והיא הופנתה לטיפול רפואי ברמאללה, ועל כן פנתה בתחילת חודש ספטמבר 2007 למתאם הבריאות ברשות הפלסטינית וביקשה לתאם את מעברה מהרצועה לרמאללה לשם קבלת טיפול. בקשתה אושרה, וב-11.9.2007 היא עברה מהרצועה לגדה אולם נאלצה להותיר את ילדיה לבדם ברצועה, מתוך תקווה שיינתן להם במהרה היתר שיאפשר את מעברם לגדה. הפנייה ליועמי"ש מת"ק עזה לא נענתה מעולם. בשל מצבה הבריאותי הקשה של האם הלך הטיפול הרפואי והתמשך, ועד כתיבת שורות אלו היא עדיין נמצאת ברמאללה, תחת מעקב רפואי צמוד שאינו מאפשר לה לשוב לרצועה. הילדים - נער בן 16 ושלוש בנות צעירות ממנו, שהקטנה בהן בת שלוש - נותרו ברצועה, כשרק חברת משפחה המתגוררת בקרבת מקום מנסה לסייע להם. במשך חודשים נאלצו הילדים לכלכל את עצמם ולדאוג לבדם לצורכיהם בתנאי המחיה הקשים ממילא ברצועה. פניות המוקד לתאם ההומניטארי במת"ק עזה לא זכו למענה, והמוקד עתר בשם הילדים לבג"ץ.⁸¹ בפסק הדין החליט בית המשפט לאפשר לילדים להצטרף להוריהם בגדה.⁸² ב-28.2.2008 התאחדו הילדים עם הוריהם, לאחר למעלה מחמישה חודשי ניתוק. במהלך הדיון בבג"ץ, שהתקיים ב-21.2.2008, דרש הצבא שהאם תחזיק ב"היתר שהייה" על מנת להמשיך ולשהות בגדה המערבית עם ילדיה. בית המשפט סירב לבקשה והחליט להתנות את שהייתה של האם בגדה רק בהתחייבות שתשוב אל הרצועה עם ילדיה בתום הטיפול הרפואי שהיא זקוקה לו, בלא צורך בהיתרים ובלא מגבלת זמן. למרות זאת, ביום שהילדים עברו מרצועת עזה אל הגדה המערבית ניפק להם הצבא "היתרי שהייה" שתוקפם שלושה חודשים. כך, בעקיפין, ניסה הצבא להגביל את שהייתה של האם בגדה תוך שימוש בילדיה. בהמשך הרחיק הצבא לכת עוד יותר וטען במפורש כי למרות החלטת בית המשפט, גם האם עצמה צריכה להחזיק ב"היתר שהייה". המוקד ממשיך להיאבק לביטול "היתרי השהייה" שהונפקו לילדים וליישום פסק הדין כמתחייב. (תיק 49421)

⁷⁹ שיחת טלפון בין עו"ד מטעם המוקד להגנת הפרט לרבי"ט ירדן זר-אביבי, עוזרת יועמי"ש מת"ק עזה, 8.10.2007.

⁸⁰ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרבי"ט ירדן זר-אביבי, עוזרת יועמי"ש מת"ק עזה, 8.10.2007; שיחת טלפון בין עו"ד מטעם המוקד להגנת הפרט לרבי"ט ירדן זר-אביבי, עוזרת יועמי"ש מת"ק עזה, 8.10.2007.

⁸¹ בג"ץ 726/08, אלעדלוני נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית ואח'.

⁸² שם, פסק דין, 21.2.2008.

מכלול ההשלכות של מדיניות ההיתרים החדשה עדיין אינו ידוע אך ברור שמדובר בהחמרת הפגיעה באורחות החיים התקינים של הפלסטינים תושבי השטחים הכבושים. המוקד פנה לצבא לפי חוק חופש המידע בבקשה מפורטת לקבל מידע בנוגע להיתר החדש, שבאמצעותו יוכל להמשיך ולנהל את המאבק בבית המשפט.⁸³

כניסה מישראל לרצועת עזה

עד שנת 1994 איפשרה ישראל לפלסטינים שהם אזרחי ישראל ותושביה להיכנס לרצועת עזה ללא הגבלה. בעקבות הסכמי אוסלו גודרה רצועת עזה וישראל אימצה מדיניות שמטרתה צמצום חופש התנועה מישראל לרצועה ולהפך. מדיניות זו הוחרפה עם פרוץ האינתיפאדה השנייה. בין השאר הפסיקה ישראל את מתן ההיתרים לביקורי משפחות בחגים המוסלמיים עיד אל-פיטר ועיד אל-אדחא⁸⁴ ופגעה ב"נוהל משפחות חצויות" שנועד לאפשר לישראליות שנישאו לפלסטינים מהרצועה לחיות עם בני זוגן וילדיהן ברצועה ובה בעת לשמור על קשריהן עם משפחותיהן בישראל. ב-12.9.2005, לאחר פינוי ההתנחלויות הישראליות מרצועת עזה, ביטלה ישראל את הצווים הצבאיים שהנהיגה ברצועה, לרבות הצו שמנע כניסת ישראלים אליה, אולם בפועל, ההסדרים שנקבעו קודם לכן נותרו בעינם. הנחת העבודה של ישראל היא שלתושבי המדינה ולאזרחיה אין זכות כניסה לרצועת עזה, ומאחר שמדובר בפריבילגיה, אין במניעתה משום פגיעה בזכות לחופש התנועה הנגזרת מחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו. גישה זו מתעלמת מהזיקה ההיסטורית ההדוקה שבין שטחי ישראל לשטחי רצועת עזה ומהזכויות האנושיות הנובעות מן הקשרים האתניים, התרבותיים, החברתיים והמשפחתיים בין הפלסטינים החיים בישראל לבין אלו החיים ברצועת עזה. דומה כי בלב המדיניות הישראלית עומדת המטרה להחליש ולנתק את הקשרים הללו.

ביקורי משפחות בחגים

במהלך האינתיפאדה השנייה, ובעקבות עתירות המוקד,⁸⁵ גיבש הצבא קריטריונים לכניסת ישראלים לשטחי רצועת עזה. בהקשר של ביקורי החג הוסדר נוהל הקובע כי בעיד אל-אדחא ובעיד אל-פיטר, וכן בחג המולד ובחג הפסחא, ובהיעדר מניעה

⁸³ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לדובר צה"ל, 10.2.2008.

⁸⁴ למוקד לא ידוע על נוהג דומה בנוגע לחגים הנוצריים בתקופה שעד פרוץ האינתיפאדה.

⁸⁵ בג"ץ 10043/03, אבאגיאן ואח' נ' מפקד כוחות צה"ל ברצועת עזה; בג"ץ 1034/04, קוטינה ואח' נ' מפקד כוחות צה"ל ברצועת עזה; בג"ץ 552/05, המוקד להגנת הפרט נ' מפקד כוחות הצבא ברצועת עזה; בג"ץ 10135/05, המוקד להגנת הפרט נ' אלוף פיקוד הדרום; בג"ץ 8451/06, המוקד להגנת הפרט נ' אלוף פיקוד הדרום ואח'; בג"ץ 2823/07, המוקד להגנת הפרט נ' אלוף פיקוד הדרום ואח'.

ביטחוניית פרטנית, יותר לאזרחי המדינה ותושביה המבקשים לבקר קרובים מדרגה ראשונה המתגוררים ברצועת עזה להיכנס לרצועה בליווי בני זוגם וילדיהם שטרם מלאו להם 18 שנים.⁸⁶ הביקורים ברצועת עזה נמשכו בהתאם לקריטריונים שנקבעו גם לאחר יישום תוכנית ההתנתקות והקמת ממשלת חמאס, אך ב-2007, לקראת עיד אל-פיטר, כשביקש המוקד לקבל לידי את הנוהל המסדיר את ביקורי החג, נמסר לו מהצבא כי טרם נתקבלה החלטה של שר הביטחון בנוגע לחג הקרב, וזאת למרות שרק חודשים ספורים קודם לכן, בחג הפסחא, הודיע יועמ"ש עזה כי יתאפשרו ביקורי החג אצל קרובים מדרגה ראשונה, בהתאם להתחייבויות המדינה במסגרת עתירות קודמות. המוקד עתר לבג"ץ בטענה כי המדינה חורגת מהתחייבויותיה הקודמות ובכך פוגעת בזכות לחיי משפחה ולחופש הפולחן של אזרחיה ותושביה הפלסטינים המוסלמים, ועוד באותו יום קבע בית המשפט כי על המדינה להגיש את תגובתה לעתירה בתוך חמישה ימים.⁸⁷ ב-8.10.2007 הגישה המדינה את תגובתה לפיה אין לאפשר את ביקורי החג בשל חששות ביטחוניים: ישראלים עלולים להיחטף לשם מיקוח; חיילים או אזרחים הנמצאים במחסום ארז עלולים להיפגע; ארגוני טרור עלולים לנסות לגייס תושבים ואזרחים ישראלים; ובמהלך פעולות הצבא הישראלי ברצועת עזה עלולים המבקרים להיפגע.⁸⁸ על כך ענה המוקד כי ביקורי חג התאפשרו בעבר למרות טיעונים דומים. כך, למשל, חרף טענת המדינה כי ייתכנו חטיפות אזרחים לשם מיקוח, מאז תפיסתו של החייל הישראלי גלעד שליט ביוני 2006, ומאז הקמת הממשלה הפלסטינית בראשות חמאס, התקיימו ביקורי החג ללא הפרעה. עוד טען המוקד כי המדינה מנסה לעמעם את העובדה כי מזה זמן רב מתאפשרות יום יום כניסות ויציאות סדירות מרצועת עזה, ללא אלימות וללא אירועים מיוחדים.⁸⁹

בדיון שהתקיים ב-10.10.2007 משך המוקד את העתירה לאחר שבית המשפט הבהיר כי סיכוייה נמוכים, שכן הוא מקבל את טענות המדינה בדבר הסכנות הביטחוניות שעלולות להתעורר בעקבות כניסת תושבים ואזרחים ישראלים לרצועה, אולם בית המשפט קבע כי על המדינה לשקול להתיר שוב את הביקורים, בהתאם למצב הביטחוני.

כחודש לפני חג המולד הנוצרי וחג הקורבן המוסלמי פנה המוקד לאלוף פיקוד הדרום ודרש כי הצבא יעמוד בהתחייבותו בפני בית המשפט ויאפשר לישראלים להיכנס לרצועת עזה כדי לבקר את משפחותיהם בחגים, שבתקופה זו הם חשובים יותר מהרגיל לנוכח הסגר ההדוק והמתמשך על רצועת עזה, המונע מבני משפחה

⁸⁶ לפרטים נוספים ראו המוקד להגנת הפרט, דו"ח פעילות לשנת 2004, עמ' 18-21. לצפייה: <http://www.hamoked.org.il/items/12900.pdf>

⁸⁷ בג"ץ 8250/07, המוקד להגנת הפרט נ' אלוף פיקוד הדרום ואח', החלטה, 3.10.2007.

⁸⁸ שם, תגובת המשיבים, 8.10.2007.

⁸⁹ שם, בקשה להגשת תגובה מטעם העותרים לתגובת המשיבים, 9.10.2007.

להיפגש.⁹⁰ על כך ענה הצבא כי גם הפעם לא יינתן אישור לישראלים המבקשים לבקר בחגים את קרובי משפחתם המתגוררים ברצועת עזה.⁹¹

"נוהל משפחות חצויות"

עם סגירת רצועת עזה בפני אזרחי ישראל ותושביה מצאו עצמן ישראליות שנישאו לתושבי הרצועה במצב בלתי מתקבל על הדעת שבו הן או בני משפחותיהן תלויים באישור הצבא על מנת לשהות בביתם שברצועה או לבקר בה (להלן: משפחות חצויות).⁹² המוקד פעל רבות כדי להגיע להסדר לפיו יוכלו נשים ממשפחות חצויות אלה להמשיך ולקיים חיי משפחה תקינים בעזה תוך שמירה על קשריהן עם משפחותיהן בישראל. על פי נוהל שנקבע קיבלו הנשים היתרי כניסה לעזה התקפים לשלושה חודשים וניתן להאריך במתי"ק עזה. עד פרוץ האינתיפאדה השנייה התקיים נוהל זה באופן סדיר למדי, אך מאז החלה ישראל להטיל מגבלות שונות על כניסת נשים ממשפחות חצויות לרצועה. הצבא הכניס שינויים תכופים בנוהל, באופן שרירותי ובלי ליידע את האוכלוסייה ברצועת עזה, בדרך כלל כצעד ענישה קולקטיבי לאחר פיגועים. השינויים כללו בין השאר קיצור תקופת תוקף ההיתרים, דרישות לחתום על התחייבות לא לצאת את הרצועה במשך תקופות זמן קצרות, ואף ביטול גורף של הנוהל. פניות מטעם המוקד לצבא ועתירות לבג"ץ הביאו במקרים רבים לביטול שינויים אלה.⁹³ כאמור, לאחר פינוי רצועת עזה ביטלה ישראל את הצווים הצבאיים שהנהיגה ברצועה ושינתה את הבסיס החוקי למניעת כניסתם של ישראלים אליה, אולם ההסדרים לקבלת היתרים זמניים נותרו בעינם, על הקריטריונים הצרים והקימוץ בנתינתם; יתרה מזאת, לעתים, גם כשנאמר שיש היתר, כוחות הביטחון מונעים את הכניסה בפועל לרצועה בלא נימוקים מספקים.

א"ד, פלסטינית תושבת ירושלים, נשואה מאז שנת 2002 למ"ד, פלסטיני המתגורר ברצועת עזה. מאז נישואיה נכנסה א"ד לרצועת עזה כמה פעמים לתקופות קצרות כדי לבקר את בעלה, ולמרות המרחק הגיאוגרפי

⁹⁰ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לאלוף יואב גלנט, מפקד פיקוד הדרום, 26.11.2007.

⁹¹ מכתב מרס"ן אבי כאלו, יועמ"ש פיקוד הדרום, למוקד להגנת הפרט, 10.12.2007.

⁹² יש גם מקרים שגבר בעל תושבות או אזרחות ישראלית נישא לאישה מן הרצועה, אולם ברובם המכריע של המקרים - ובכל המקרים שבטיפול המוקד - מדובר בנישואין בין אישה ישראלית לגבר מן הרצועה, ומכאן השימוש בלשון נקבה.

⁹³ לדוגמה: במאוס 2004 החלה ישראל להחתים ישראלים שנכנסו לרצועה על התחייבות שלא יחזרו לישראל במשך שלושה חודשים. בדרישה זו יש משום הפרה של המשפט הבינלאומי (סעיף 12 של **האמנה בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות (1966)**) ושל סעיף 6 בחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו. ההוראה בוטלה בעקבות עתירת המוקד ועדאלה, וראו בג"ץ 5076/04, **חסייני ואח' נ' אלוף פיקוד הדרום**.

שומרים בני הזוג על קשר יומיומי באמצעות הטלפון. ב-24.12.2006 הגיש מ"ד במת"ק עזה בקשה לקבלת היתר כניסה לרצועת עזה עבור אשתו, וכמה ימים אחר כך קיבל הודעה ממשרד ישראלים במת"ק עזה כי יש היתר עבורה וכניסתה תואמה ל-1.1.2007. ביום האמור הגיעה א"ד למחסום ארז, אולם לאחר כשש שעות המתנה נאמר לה כי השב"כ מונע את כניסתה לרצועה בשל בעיות ביטחוניות הקשורות בקרובי משפחת בעלה. ב-11.1.2007 פנה המוקד בשמה לתא ההומניטארי במת"ק עזה וביקש לאשר את בקשתה להיכנס לעזה, לאחר שלא ראתה את בעלה מזה כשנה.⁹⁴ הבקשה אושרה,⁹⁵ ולאחר תיאום עם המת"ק הגיעה א"ד ב-2.2.2007 למחסום ארז, אך להפתעתה מנע שוטר מטעם משטרת הגבולות את כניסתה בשל מניעה ביטחונית הקשורה בקרובי משפחת בעלה. מאחר ששוטר ממשטרת הגבולות הוא שמנע הפעם את כניסתה של א"ד לרצועה פנה המוקד למשטרת הגבולות כדי לברר אם קיים נגד א"ד צו עיכוב יציאה מהארץ, ולאחר שקיבל תשובה שלילית פנה שוב בבקשה להסדיר את כניסתה של א"ד לרצועת עזה ולקבל מידע על אותה סיבה ביטחונית שבגינה נמנע הדבר.⁹⁶ הצבא בחן את הבקשה והודיע כי יתיר את כניסתה של א"ד לרצועה,⁹⁷ אך גם הפעם נודע לה כשהגיעה למחסום ארז כי אין עבורה היתר כניסה לרצועה והיא נאלצה לחזור כלעומת שבה. המוקד עתר בשמה לבג"ץ,⁹⁸ ובתגובת המדינה נאמר כי כניסתה של א"ד לרצועה נמנעה מסיבות ביטחוניות המבוססות על "[...] מידע מודיעיני עדכני ומהימן לגבי קרובי משפחתה של העותרת, לרבות בעלה אותו היא מבקשת לבקר, שהינם קשורים לפעילי טרור".⁹⁹ בדיון שהתקיים ב-3.9.2007 טענה עורכת הדין מטעם המוקד בין היתר כי לאור התיקון בחוק הכניסה לישראל והקפאת הליך איחוד משפחות בין ישראלים לתושבי השטחים בתוך ישראל, האופציה היחידה שיש לבני הזוג לממש את זכותם לחיי משפחה היא ביקור של א"ד ברצועה; מניעת הביקור משמעה פגיעה מוחלטת בזכותה של א"ד לחיי משפחה. עוד נטען בדיון כי בהתאם לתגובה המקדמית של המשיבים, מניעת המפגש אינה מבוססת על מידע הקשור במישרין בן זוגה של א"ד או בקרובי משפחתו, אלא באנשים שלטענת המדינה הוא קשור אליהם, בלי לפרט את טיב הקשר; הצבא שופט את א"ד על פי מעשים של אנשים אחרים, שאותם אינה מכירה כלל, וזאת בניגוד לעקרונות המשפט הישראלי ותוך פגיעה בזכותה

⁹⁴ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לתא ההומניטארי במת"ק עזה, 11.1.2007.

⁹⁵ מכתב ממשרד פניות הציבור במת"ק עזה למוקד להגנת הפרט, 25.1.2007.

⁹⁶ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרס"מ עאמור נסר אלדין ממשרד ישראלים במת"ק עזה, 6.3.2007.

⁹⁷ מכתב ממשרד ישראלים במת"ק עזה למוקד להגנת הפרט, 12.3.2007.

⁹⁸ בג"ץ 3804/07, דאוד נ' אלון פיקוד הדרום ואח'.

⁹⁹ שם, תגובה מקדמית מטעם המשיבים, 30.5.2007, סעיף 6.

של אי"ד להישפט על פי מעשיה שלה, כאדם עצמאי ובלתי תלוי. זאת ועוד, בעבר הוצע לבעלה של אי"ד לשתף פעולה עם השב"כ ולספר על דברים ששמע במהלך עבודתו כנהג מונית, אך הלה סירב. בא כוח המשיבים הכחיש כי פניות כאלו נעשו מטעם השב"כ. בתום הדיון עיינו השופטים בחומר החסוי והמליצו למוקד למשוך את העתירה. (תיק 48091)

מאחר שהליך איחוד המשפחות בין תושבי השטחים לאזרחים או לתושבים ישראלים נחסם בחוק על ידי ישראל, נשים ממשפחות חצויות עומדות כיום לפני הברירה לחיות עם משפחתן ברצועה או לנסות ולחלוק את זמןן בין הרצועה לבין ישראל.¹⁰⁰ בשנת 2007 החריפה ישראל את ההגבלות המוטלות על נשים ישראליות הנשואות לפלסטינים המתגוררים ברצועת עזה. במשך שנים הותנתה כניסת ישראלים אל שטח הרצועה בקבלת היתר מהצבא ובהצגת תעודת זהות במחסום ארז. בינואר 2007 נמסר למוקד ממת"ק עזה כי שר הפנים הוציא הנחיה חדשה לפיה החל מיום 1.2.2007, כניסת ישראלים לעזה דרך מחסום ארז תותנה בהצגת דרכונים או תעודות מעבר (laissez-passer). דרישה חדשה זו העמידה קשיים בפני תושבות קבע ממשפחות חצויות, שכן, כיוון שאינן אזרחיות ישראל, אין הן זכאיות לדרכון ישראלי. אמנם יש באפשרותן לבקש תעודת מעבר ישראלית, אולם קבלת מסמך זה כרוכה בהליך ביורוקרטי ארוך וסבוך, ומשרד הפנים נוהג ממילא לדחות בקשות כאלה שמגישות תושבות ממשפחות חצויות. לשכת דוברת משרד הפנים טענה כי פורסמה הודעה בנושא, אך חרף מאמציהם לא הצליחו עובדי המוקד לאתר את ההודעה, לא באתר האינטרנט של משרד הפנים ולא בהודעות לשכת הדוברת. המוקד ביקש אפוא הבהרה בדבר הנוהל החדש, בייחוד בנוגע לתושבי ירושלים,¹⁰¹ אך ממשד הפנים נמסר בתגובה כי לא חל שינוי במדיניות ואין מדובר אלא בהטמעה של מדיניות קיימת.¹⁰² למוקד נודע כי אזרחים ותושבים ישראלים נדרשו לא רק להציג תעודות מסע בכניסה לרצועה אלא אף להפקידן במחסום, ונשים ממשפחות חצויות השוהות ברצועה מתוקף היתרים מתחדשים נדרשו להציג דרכון או תעודת מעבר כתנאי לחידוש היתר. לדרישה זו - הכרוכה ביציאה לישראל ובהמתנה להנפקת המסמכים, שאורכת לעתים למעלה מחודש - אין כל בסיס משפטי והיא מתעלמת במפגיע ממחויבותן של נשים אלה למשפחותיהן, לילדיהן ולעבודתן.

¹⁰⁰ הרחבה על הליך איחוד משפחות ראו בפרק "תושבות בירושלים" בדו"ח זה.

¹⁰¹ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לאל"מ ניר פרס, רמת"ק עזה, 1.2.2007; מכתב מהמוקד להגנת הפרט לסבין חדד, דוברת משרד הפנים, 1.2.2007.

¹⁰² מכתב מסבין חדד, דוברת משרד הפנים, למוקד להגנת הפרט, 12.2.2007.

ע"א, תושבת ירושלים, היה עם בעלה בעזה. בדצמבר 2006 פג תוקף ההיתר האחרון שקיבלה אך כל ניסיונותיה לחדשו לא צלחו. לאחר שבקשה בכתב לא נענתה, ולמרות הריון רצוף סיבוכים שהחל לאחר טיפולי הפריה מלאכותית, הלכה ע"א בעצמה למחסום ארז ושם נמסר לה כי יצרו עמה קשר טלפוני ברגע שיאושר לה לחדש את ההיתר. למעלה מחודשיים חלפו ואיש ממת"ק עזה לא התקשר אליה. כל אותה עת המשיכה ע"א לברר בשיחות טלפון עם הצד הפלסטיני אם ניתן לה היתר, ותמיד נאמר לה כי הצד הישראלי טרם תיאם לה מועד. באחת השיחות נמסר לה כי ישראל מתנה את חידוש ההיתר בהצגת דרכון או תעודת מעבר. כשפנתה ע"א אל המוקד הייתה בחודש השמיני להריונה; בשל מצבה הבריאותי הירוד נקבע לה ניתוח קיסרי ל-19.2.2007. המוקד פנה בכתב לתא ההומניטארי במת"ק עזה בדרישה כי לא יינקטו צעדים נגד ע"א השווה בעזה ללא היתר תקף משום שמצבה הגופני אינו מאפשר לה לצאת לישראל כדי לחדשו.¹⁰³ משלא נתקבלה כל התייחסות עניינית לפנייה שלחה עורכת דין מטעם המוקד מכתב נוסף ובו דרשה כי ההיתר של ע"א יחודש ללא כל שיהוי נוסף, לרבות חידוש רטרואקטיבי, וכי חידוש או קבלת ההיתר שלה או של כל בת זוג אחרת ממשפחות חצויות לא יותנה בהצגת דרכון או תעודת מעבר.¹⁰⁴ ב-20.3.2007 התקבל במוקד אישור לחידוש ההיתר של ע"א עד 19.4.2007. ההיתר חל רטרואקטיבית.¹⁰⁵ (תיק 16961)

עוד בטרם התקבלה תשובה עניינית לפניית העקרונית של המוקד בנושא הדרכונים ומסמכי המעבר נודע כי פקידי משרד הפנים בירושלים המזרחית החלו להחרים תעודות זהות ישראליות של נשים ממשפחות חצויות שהגיעו כדי לקבל תעודות מעבר. החוק אינו מתיר לפקידים להחרים תעודות זהות במקרים כגון אלו; החרמת תעודות זהות עוררה אפוא חשש שמא מדובר בהכנה לפגיעה במעמדן של הנשים בעקבות שהותן ברצועה, שהרי משרד הפנים ומוסדות הרווחה מתנים רבים משירותיהם בשהות רצופה בת שנתיים בתחומי ישראל (לרבות ירושלים המזרחית), ושר הפנים רשאי לשלול תושבות ממי שאינו מתגורר בישראל תקופה ממושכת. המוקד פנה מיד למשרד הפנים ודרש ממנו לחדול ממדיניותו זו ולהשיב לנשים את תעודות הזהות שהוחרמו.¹⁰⁶

¹⁰³ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לתא ההומניטארי במת"ק עזה, 14.2.2007.

¹⁰⁴ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לתא ההומניטארי במת"ק עזה, 19.2.2007 (העתקים נשלחו גם ליועמ"ש מת"ק עזה, לראש מת"ק עזה, לאלוף פיקוד הדרום, למתפ"ש ולפרקליט הצבאי הראשי).

¹⁰⁵ מכתב מסרן יסמין אוחנה מפרקליטות פיקוד הדרום למוקד להגנת הפרט, 20.3.2007.

¹⁰⁶ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לטובה עמדי, הלשכה למינהל האוכלוסין במשרד פנים, 19.2.2007.

י"ע, תושבת ירושלים, נשואה לפלסטיני המתגורר בעזה. לזוג חמישה ילדים הרשומים במרשם האוכלוסין הפלסטיני. בתחילת פברואר 2007 הודיע הצבא לי"ע כי לחמשת ילדיה הונפקו היתרים והיא תוכל להיכנס ע"מ לישראל. ב-2.2.2007 הגיעה י"ע עם חמשת ילדיה למחסום ארז, שם מסר לה פקיד משרד ישראלים כי תוכל לחזור לרצועה רק עם הצגת דרכון ישראלי. מאחר שהיא תושבת קבע, ואין לה דרכון, הורה לה הפקיד להוציא תעודת מעבר בלשכת מינהל האוכלוסין בירושלים המזרחית. ב-5.2.2007 הגיעה י"ע ללשכת מינהל האוכלוסין בירושלים המזרחית והגישה בקשה לקבלת תעודת מעבר. היא הסבירה שהיא מחלקת את זמנה בין רצועת עזה, שם מתגוררים ילדיה ובעלה, ובין ירושלים, שם מתגוררת משפחתה. היא מסרה את תעודת הזהות שלה לבדיקת פרטים וקיבלה אותה בחזרה בצירוף קבלה המעידה על הגשת הבקשה. ב-11.2.2007 חזרה י"ע ללשכה כדי לקבל את תעודת המעבר. פקידה ביקשה ממנה את תעודת הזהות שלה ואת הקבלה המעידה על הגשת הבקשה לתעודת מעבר. לאחר כחצי שעה הודיעו לי"ע כי מאחר שהיא מתגוררת כיום ברצועת עזה, יש לקחת ממנה את תעודת הזהות ולהשאיר ברשותה רק את תעודת המעבר. על שאלתה אם תעודת הזהות תוחזר לה, במקרה שתצא מעזה ותרצה להחזיר ללשכה את תעודת המעבר, נענתה כי לעולם לא תקבל את התעודה בחזרה. י"ע עזבה את הלשכה ללא תעודת הזהות ופנתה אל המוקד. עורך דין מטעם המוקד פנה בכתב ללשכה למינהל האוכלוסין בדרישה להפסיק לאלתר את החרמת תעודות הזהות ולהשיב את אלו שהוחרמו. במכתב צוינו התנאים בחוק המתירים לפקיד לעכב תעודת זהות של אדם, עד גמר הבדיקה, והובהר כי המקרה של י"ע אינו עונה על התנאים האלה. בנוסף קבל המוקד על כך שתעודת הזהות נלקחה בעורמה, שהרי י"ע, ואחרות כמותה, הובלו להבין כי תעודת הזהות נלקחת מהן רק לדקות מספר, לשם טיפול בהנפקת היתר מעבר.¹⁰⁷ ב-15.3.2007 הוחזרה לי"ע תעודת הזהות. (תיק 10321)

חרף טענותיו החוזרות ונשנות של משרד הפנים כי לא קבע הנחיות או נהלים חדשים, עמד הצבא על כך שקיימת הנחיה של משרד הפנים להצגת דרכון או מסמך מעבר בעת הכניסה לעזה.¹⁰⁸ בעקבות פניות המוקד לגורמים שונים הודיע לבסוף יועמ"ש מתי"ק עזה כי י"על פי הנחיית משרד הפנים מתאריך 01.01.07, התבקש כל תושב או אזרח ישראלי המבקש להיכנס לרצועה להפקיד דרכון ישראלי/ תעודת מעבר. יצוין כי בהתאם להוראת משרד הפנים, הנחייה זו בוטלה בתאריך 18.02.07.¹⁰⁹ כך התבטלה גם ההנחיה בנוגע להחרמת תעודות זהות בלשכת משרד

¹⁰⁷ ש.ם.

¹⁰⁸ מכתב מסגן חיים שרביט, יועמ"ש מתי"ק עזה, למוקד להגנת הפרט, 20.2.2007.

¹⁰⁹ מכתב מסגן חיים שרביט, יועמ"ש מתי"ק עזה, למוקד להגנת הפרט, 8.3.2007.

הפנים בירושלים, אולם גם הפעם לא טרח משרד הפנים להודיע לציבור על ביטול ההנחיות ועל השינוי בדרישות להצגת מסמכים בכניסה לרצועת עזה. התנהלות זו גרמה לאזרחים ולתושבים רבים לעזוב את משפחותיהם ברצועה כדי לקבל תעודת מעבר או דרכון ישראלי - הליך שארך שבועות ארוכים, תבע הוצאות כספיות מיותרות וזרע חשש בקרב התושבים שמא תושבותם עומדת להישלל.

כניסת ילדים משפחות חצויות לישראל

ילדיהן של נשים ישראליות המתגוררות עם בני משפחתן ברצועת עזה רשומים במרשם האוכלוסין הפלסטיני. על פי עמדת ישראל, רישום במרשם הפלסטיני מבטל את הזכות לקבלת מעמד בישראל. נוהל בדבר כניסתם של ילדים ממשפחות חצויות לישראל מעולם לא פורסם. מניסיון המוקד עולה כי אישור הכניסה תלוי בשרירות לבו של האדם הנמצא במת"ק: לעתים מותרת כניסתם של ילדים עד גיל חמש ללא כל היתר, כנלווים לאמותיהם, לעתים רק תינוקות רשאים להתלוות אל האם ללא היתר ואחיהם נותרים ברצועה, ולעתים מקבלת המשפחה כולה אישור לצאת מעזה ולהיכנס לישראל. נשים שצריכות להיכנס לישראל נאלצות פעמים רבות להותיר את ילדיהן, או כמה מהם, ברצועת עזה, מבלי לדעת מתי יזכו לראותם שוב.

א"ד, תושבת ירושלים, נישאה בשנת 1994 למ"ד, פלסטיני המתגורר בעזה; לבני הזוג חמישה ילדים, שהגדולה בהם בת עשר. על פי "נוהל משפחות חצויות" שווה א"ד בעזה מתוקף היתרי כניסה מתחדשים ובכפוף לבדיקות ביטחוניות. א"ד מחלקת את חייה בין ביתה שברצועת עזה, שם מתגוררים בן זוגה וילדיה, לבין ביתה שבירושלים, שם שוהים בני משפחתה. ב-13.11.2007 הגיעה א"ד מהרצועה אל מחסום ארז עם חמשת ילדיה, וביקשה, כפי שכבר עשתה בעבר, להיכנס עמם לישראל כדי להשתתף בחתונת אחיה בירושלים. החייל במחסום ארז הודיע לה כי היא יכולה לצאת לבדה לירושלים, בלי ילדיה, היות שהילדים רשומים במרשם האוכלוסין הפלסטיני ולצורך המעבר עליהם להצטייד בהיתרי כניסה לישראל, למרות היותם קטינים. ב-15.11.2007, לאחר התערבות המוקד, הצליחה א"ד לעבור לירושלים עם שניים מילדיה - בתה בת החודשיים ובנה בן השנה וחצי; ילדיה האחרים נותרו עם אביהם ברצועה. שלושה ימים אחר כך ביקשה א"ד לשוב לביתה ברצועת עזה. המוקד פנה למת"ק עזה בבקשה לתאם את כניסתה לרצועה עד ל-20.11.2007 והדגיש כי ילדיה שנותרו ברצועה הם בגילאי גן ובית ספר והם זקוקים לטיפול של אמם, מה גם שאביהם עובד רוב שעות היממה.¹¹⁰ בתשובה נמסר שהבקשה בטיפול והיא

¹¹⁰ מכתב מהמוקד להגנת הפרט למשרד ישראלים במת"ק עזה, 18.11.2007.

נמצאת ב"אבחון ירושלים"¹¹¹ במקביל ביקש המוקד לטפל בסוגיה העקרונית של שינוי הנהלים בידי הצבא ופנה לראש מת"ק עזה.¹¹² בעבר התיר הצבא לילדים עד גיל 16, המתלווים לאמם, להיכנס לישראל ללא היתר, אך הנוהל כאמור השתנה ופרטיו נותרו עלומים. המכתב לא זכה למענה, וכך גם מכתב נוסף ששלחה עורכת דין מטעם המוקד לראש מת"ק עזה ובו קבלה על משך הזמן הארוך הנדרש למתן מענה לפניות, בייחוד כשמדובר בנשים המוכרות לרשויות הביטחון ועוברות תדיר את הבדיקות והפרוצדורות הנדרשות מהן.¹¹³ למעלה מחודש חלף מאז ביקשה א"ד להסדיר את שובה לרצועה, ותשובה עדיין לא התקבלה. המוקד הגיש עתירה בעניינה לבג"ץ.¹¹⁴ שבוע לאחר הגשת העתירה, ועוד בטרם התקיים דיון בבית המשפט, קיבלה א"ד היתר כניסה וחזרה לביתה ולילדיה שברצועה. המוקד מחק את העתירה אך שלח מכתב למת"ק עזה ובו ביקש לקבוע פגישה להבהרת הנהלים הנוגעים לסוגיות הקשורות בנשים ממשפחות חצויות וילדיהן.¹¹⁵ (תיק 27846)

הטלת עונשים וסנקציות

בבואן לחדש היתרים שפג תוקפם נתקלות נשים ממשפחות חצויות בסנקציות מצד הצבא או המשטרה. הסיבות לכך שתוקף של היתר פג לפני שהוצא במקומו היתר חדש הן רבות: לעתים משך הזמן הנדרש לרשויות הצבא כדי לענות לפנייה חורג מתקופת ההיתר שברשות הנשים, לעתים מוטל סגר על רצועת עזה ולעתים המת"ק נסגר בשל אירועים פוליטיים. תהא הסיבה אשר תהא, צעדי הענישה גורמים בין השאר לכך שנשים שלא עלה בידן לחדש את ההיתר במועד - גם אם חלף זמן קצר בלבד מעת שפג תוקפו, וגם אם הסיבות מוצדקות ומובנות - חוששות להגיע ולחדשו ומעדיפות לשהות ברצועה בלא היתר תקף.

ס"ח, תושבת ירושלים, נשואה לתושב עזה מאז 1992. בני הזוג מתגוררים ברצועה עם ארבעת ילדיהם במסגרת "נוהל משפחות חצויות". ב-16.10.2007, לאחר תיאום מוקדם עם משרד ישראלים במת"ק עזה, הגיעה ס"ח למחסום ארז כדי לחדש את היתר הכניסה שלה לרצועת עזה לאחר שפג תוקפו: תחילה בשל שיבוש ממושך במימוש "נוהל משפחות חצויות" בין החודשים ינואר לאפריל

¹¹¹ שיחות טלפון בין המוקד להגנת הפרט למשרד ישראלים במת"ק עזה, 26.11.2007, 29.11.2007, 4.12.2007.

¹¹² מכתב מהמוקד להגנת הפרט לאל"מ ניר פרס, רמת"ק עזה, 20.11.2007.

¹¹³ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לאל"מ ניר פרס, רמת"ק עזה, 13.12.2007.

¹¹⁴ בג"ץ 11114/07, דאיה ואח' נ' אלוף פיקוד הדרום ואח'.

¹¹⁵ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לאל"מ ניר פרס, רמת"ק עזה, 6.1.2008.

2007, אחר כך משום שלא עלה בידה להגיע למחסום ארז בשל מחלה. למרות התיאום המוקדם, בהגיעה למחסום ארז זימנו החיילים במפתיע את המשטרה וס"ח נלקחה לחקירה במשטרת שדרות, לאחר ששוטר החתים אותה על מסמך בעברית בלי לתרגמו עבורה ובלי להסביר לה את תוכנו. גם החקירה נוהלה כולה בעברית, אף על פי שס"ח חזרה והדגישה שאינה מבינה ואינה דוברת את השפה. בתום החקירה חתמה בלית ברירה על מסמך בעברית ושחררה. ס"ח ציפתה בתום לב שהשוטרים יחזירו אותה למחסום ארז וחיכתה במסדרון התחנה, אך לאחר שאיש לא פנה אליה ניגשה לדלפק התחנה ושם נאמר לה שעליה לתאם את כניסתה עם משרד ישראלים במת"ק עזה וכי אין כל כוונה להחזירה למחסום ארז או להסיעה לכל מקום אחר. באותו בוקר, כשהגיעה למחסום ארז, הניחה ס"ח שתחזור בו ביום לביתה ולמשפחתה שבעזה. היא לא נערכה לשהות הרחק מביתה ומצאה עצמה לפתע ללא קורת גג, ללא כסף וללא בגדים, פרט לבגדים שלגופה. ארבעת ילדיה, שהקטן בהם בן שש בלבד, נותרו בחדרה עמוקה לגורל אמם ש"נעלמה" לפתע מהבית. במשך עשרה ימים נאלצה ס"ח להידפק על דלתות קרובים ומכרים החיים בישראל בניסיון למצוא מקום לשהות בו עד שתאושר חזרתה לרצועת עזה ולילדיה. המוקד הפנה תלונה בנוגע לליקויים בהתנהלות משטרת שדרות ודרישה לגיבוש נוהל במת"ק.¹¹⁶ התיק המשטרתי כנגד ס"ח נגזר.¹¹⁷ (תיק 51990)

הטיפול בפניות של נשים ממשפחות חצויות ובני משפחותיהן היה בשנת 2007 איטי מהרגיל. במוקד התרבו פניות של נשים השהות בישראל ואינן מקבלות בתוך זמן סביר מענה לבקשתן לחזור לעזה. ילדים שהתלוו לאמם החמיצו את מועד פתיחת שנת הלימודים, ילדים שנותרו ברצועה נותקו מאמם לתקופות ארוכות, בני משפחה חולים נותרו ללא טיפול זמן ממושך. הטענה שהעלה הצבא פעמים רבות, לפיה העיכובים במתן ההיתרים נגרמים בשל הדרישה לבדיקה ביטחונית, אינה מניחה את הדעת, שהרי מדובר בנשים שעניינן מוכר היטב לרשויות. המוקד מוסיף ופועל להפסקת הפגיעה החמורה בזכויותיהן של נשים ממשפחות חצויות ולהגנה על התא המשפחתי ועל טובת הילדים, כנדרש על פי דין.

ביקורים ברצועת עזה מטעמים הומניטאריים

מאז שנת 2000 צומצם מספר ההיתרים הניתנים לישראלים המבקשים להיכנס לרצועת עזה. עיקרי מדיניות הצבא בעניין זה הובאו במסגרת עתירה שהגיש המוקד ובה דרש לאפשר לתושב ישראל להיכנס לרצועת עזה כדי לבקר את אמו

¹¹⁶ מכתב מהמוקד להגנת הפרט ליחידה לתלונות הציבור במשטרת ישראל, 25.11.2007.

¹¹⁷ מכתב מסיני'צ שמעון נחמני, מפקד תחנת שדרות, למוקד להגנת הפרט, 17.12.2007.

החולה.¹¹⁸ בתגובת המדינה נמסר כי ביקורי קרובים מדרגה ראשונה יתאפשרו בעזה מטעמים הומניטאריים (חתונה, אירוסין, מחלה קשה, הלוויה וכדומה) גם בעיתות עימות, ובכפוף למניעה ביטחונית פרטנית.¹¹⁹ הסדרים אלו התקיימו גם לאחר יישום תוכנית ההתנתקות, אולם ביוני 2007, בעקבות ההתנגשויות האלימות בין פתח לחמאס, סגר הצבא כמעט לחלוטין את המעברים לרצועה, ובהם מחסום ארז, המשמש לכניסת ישראלים לרצועה. בחלוף הזמן שככה מעט האלימות והצבא החל לפתוח בהדרגה את מחסום ארז. בהתאם לשינוי בנסיבות החל המוקד להגיש בקשות בשם ישראלים המבקשים להיכנס לעזה מטעמים הומניטאריים, אולם למרות עמדתו המוצהרת של הצבא, במקרים רבים לא מאושרת כניסה של קרובי משפחה לעזה גם במקרים הומניטאריים מובהקים ולעתים יש צורך בהתערבות המוקד ובפנייה לערכאות.

ב-1.7.2007 פנה המוקד למת"ק עזה בבקשה להתיר לא"מ להיכנס ביחד עם בנותיו לרצועת עזה כדי לבקר את אמו החולה בסרטן.¹²⁰ א"מ הוא אח מוסמך במקצועו, ואמו החולה זקוקה לסיועו ולתמיכתו. ב-21.8.2007, לאחר כמה תזכורות מטעם המוקד, התיר הצבא לא"מ להיכנס עם בנותיו לרצועה למשך שלושה ימים.¹²¹ באוקטובר פנה א"מ למוקד בבקשה נוספת להסדיר את כניסתו בליווי בנותיו לרצועת עזה, והמוקד פנה שוב לצבא בבקשה להתיר את הביקור מטעמים הומניטאריים,¹²² אך ב-13.11.2007 התקבלה תשובת הצבא לפיה "**לא תותר** יציאתו מישראל לשהייה ברצועת עזה מהסיבות הבאות: [...] **התנגדות ביטחונית**".¹²³ המוקד עתר בשם א"מ ובנותיו לבג"ץ וטען, בין השאר, כי מדובר במקרה שחלים עליו במובהק הקריטריונים שקבע הצבא לכניסת ישראלים לרצועת עזה ובהתאם להם התיר הצבא בעבר - וגם בעת האחרונה - לא"מ ולישראלים אחרים להיכנס לרצועה במקרים דומים.¹²⁴ המוקד הדגיש כי הצבא פוגע בזכותו של א"מ לחופש תנועה ולחיי משפחה ומונע ממנו לממש את זכותו וחובתו לסעוד את אמו בחוליה. עוד בטרם התקיים דיון בעתירה הסירו גורמי הביטחון את "ההתנגדות הביטחונית" לכניסתם של א"מ ובנותיו לעזה.¹²⁵ ב-4.2.2008, לאחר תיאום עם הצבא, יצאו א"מ ובנותיו מישראל לרצועת עזה. (תיק 7580)

¹¹⁸ בג"ץ 10043/03, אבאגיאן נ' מפקד כוחות צה"ל ברצועת עזה.

¹¹⁹ שם, תגובת המשיבים, 27.8.2004.

¹²⁰ מכתב מהמוקד להגנת הפרט למשרד ישראלים במת"ק עזה, 1.7.2007.

¹²¹ מכתב ממשרד ישראלים במת"ק עזה למוקד להגנת הפרט, 21.8.2007.

¹²² מכתב מהמוקד להגנת הפרט למשרד ישראלים במת"ק עזה, 21.10.2007.

¹²³ מכתב ממשרד ישראלים במת"ק עזה למוקד להגנת הפרט, 13.11.2007 (הדגשות במקור).

¹²⁴ בג"ץ 10941/07, מצב נ' אלוף פיקוד הדרום ואח'.

¹²⁵ מכתב מאיליאל אמיר, עוזרת ראשית לפרקליט המדינה, למוקד להגנת הפרט, 10.1.2008.

מחסומים וטיפול בזמן אמת

בצד עבודתו השוטפת מפעיל המוקד גם מוקד חירום במטרה להעניק סיוע בזמן אמת לפלסטינים שזכויותיהם מופרות בידי כוחות הביטחון והמתנחלים. חלק הארי של הפניות המגיעות אל מוקד החירום קשור באירועים המתרחשים במחסומים הפרושים בגדה המערבית ומהווים מוקדי חיכוך בין חיילים ושוטרי מגיב לבין פלסטינים. עצם קיומם של המחסומים מחבל באפשרות לנהל אורח חיים תקין, וכמו לא די בכך, התנהגות מזלזלת, פוגענית ואף פלילית מצד החיילים והשוטרים במחסומים היא עניין שבשגרה.

ב-22.8.2007, בשעה 6:30 בבוקר, עוכבה במחסום תרקומיא בחברון שיירה של ארבעה אוטובוסים מטעם הצלב האדום שהסיעה כ-200 בני משפחות מהגדה לביקור בכלא בישראל. החיילים לא הסבירו את העיכוב ולא ערכו חיפוש באוטובוסים או על מי מן האנשים שבהם. כל אותה עת עברו כלי רכב אחרים במחסום. הנהגים ניסו להסביר לחיילים כי הם דחוקים בזמן בשל הגבלת שעות הביקור בבתי הסוהר, אך לשווא. בשעה 8:30 התקשר אחד הנהגים למוקד. רבע שעה לאחר שהמוקד פנה לתא ההומניטארי בצבא שוחררו האוטובוסים לדרכם. (תיק 7338)

חיילים ושוטרים אינם בוחלים בעיכוב ילדים מתחת לגיל האחריות הפלילית, אינם מיידעים אותם בנוגע לזכויותיהם, חוקרים אותם ללא נוכחות מבוגר ואינם מודיעים להוריהם על העיכוב - כל זאת בניגוד לכל דין. במקרים אלה פועל מוקד החירום בדחיפות במטרה להביא לשחרור הילדים לבידם.

ב-2.8.2007 התקבלה במוקד החירום שיחת טלפון על אודות ילד כבן עשר שהוכה בידי חיילים וכעת הוא מוחזק במחסום חווארה שבנפת שכם. באותו בוקר שרר חום כבד, והילד, כך דיווח עד ראייה, פתח דוכן למכירת שתייה במחסום. החיילים התנפלו על הילד, הכו אותו וסגרו אותו בחדר באזור המחסום. המוקד פנה בדחיפות לצבא בדרישה שהילד ישוחרר לאלתר והתלונה תבורר. בתום שעתים, ולאחר פניות חוזרות ונשנות של המוקד, שוחרר הילד לבינתו. מהצבא נמסר למוקד כי החיילים במחסום הכחישו כי נהגו כלפי הילד באלימות בעת ה"עיכוב". (תיק 7322)

ב-23.8.2007, בשעה 14:00, התקבלה במוקד שיחת טלפון מתושב סבסטיה שבנפת שכס שדיווח כי כ-12 ילדים בגילאי 10-12 נתפסו בידי חיילים בסביבות ההתנחלות שבי שומרון והם מוחזקים ברחבת אל-את'אר שבסבסטיה. מוקד החירום פתח בניסיונות לאתר את הילדים, לברר את סיבת עיכובם ולטפל בתנאי אחזקתם. לאחר למעלה משעתיים וחצי, שבהן ניהל המוקד שיחות טלפון עם מת"ק שכס, עם התא ההומניטארי של הצבא ועם הוריהם המודאגים של הילדים, נמסר כי הילדים מוחזקים בסטטוס של "מעוכבים" מאחר שזרקו אבנים על חיילים. עוד הסתבר כי אחד הילדים חולה וזקוק למזון ולצל. כל אותה עת ישבו הילדים בחוץ, בשמש, והחיילים לא איפשרו להעביר להם מזון אלא רק שתייה. לאחר שיחה בין המוקד לאחד החיילים הועבר הילד החולה לתוך משרד ממוזג וכל הילדים קיבלו מזון. הילדים הוחזקו כך למעלה משש שעות, שבמהלכן העלו החיילים והקצינים האחראים מגוון של טענות סותרות בניסיון להצדיק את העיכוב הארוך והבלתי חוקי בעליל. אף אחד מהילדים לא נעצר ולא נחקר. למוקד נודע כי באותה עת התקיימה מסיבה לחיילים; החיילים המתינו עד שהמסיבה תסתיים ורק אז שחררו את הילדים. (תיק 7341)

זכויות כלואים

"לא יהיה אדם נתון לעינויים, ולא ליחס או לעונש אכזריים,
בלתי אנושיים או משפילים."

"לא יאסר אדם, לא ייעצר [...] באופן שרירותי."

הכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם (1948), סעיפים ה, ט

ביקורי משפחות אצל הכלואים

ישראל מחזיקה אלפי כלואים פלסטינים: עצורים שטרם הועמדו למשפט, עצורים המחכים לתוצאות משפטם, אסירים שדינם נגזר, עצירים מינהליים ואזרחים הכלואים לפי חוק כליאתם של לוחמים בלתי חוקיים, שזמן כליאתם בלתי מוגדר. הכלואים הפלסטינים ברובם המכריע מוחזקים בבתי כלא בשטח ישראל, תוך הפרה של הדין הבינלאומי האוסר העברת אוכלוסייה משטח כבוש לתוך שטחי המדינה הכובשת וכן מעצר וריצוי דין מחוץ לשטח הכבוש.¹²⁶ כליאת פלסטינים בתוך תחומי ישראל מחייבת את קרוביהם לבקש היתרי כניסה לישראל לצורך ביקור בכלא. ישראל מספקת היתרים אלו תחת סייגים נוקשים וקריטריונים מגבילים.

הזכות לביקורי משפחה במתקני הכליאה היא זכות יסוד, הן של העצורים והן של בני משפחותיהם, הנובעת מתפיסת האדם כיצור חברתי המתקיים במסגרת של משפחה וקהילה. זכות זו מעוגנת בשורה של מקורות משפטיים ישראלים ובינלאומיים ובהם אמנת גינבה הרביעית, לפיה "כל עציר רשאי לקבל מבקרים,

¹²⁶ אמנת גינבה הרביעית בדבר הגנת אזרחים בזמן מלחמה (1949), סעיפים 49, 76.

בייחוד בני משפחה קרובים, לעתים מזומנות ובתדירות האפשרית.¹²⁷ כללי המינימום הסטנדרטיים לטיפול באסירים שקבע האו"ם מכירים אף הם בזכויות האסיר לקיים קשר עם בני משפחתו באמצעות מכתבים וביקורים,¹²⁸ וגם בפסיקה הישראלית מעוגנת התפיסה לפיה מעצר ומאסר של אדם אין בהם כדי להגביל או לבטל את זכויות היסוד שלו, בין השאר זכותו וזכות בני משפחתו לקיים חיי משפחה, ככל האפשר בתנאים הקיימים.¹²⁹ ואולם, ישראל אינה מאפשרת לפלסטינים המתגוררים בתחומי הגדה המערבית ורצועת עזה להגיע לבתי הכלא באופן בלתי תלוי ואף אינה דואגת בעצמה לחלופה.¹³⁰ את הביקורים מארגן, מממן ומבצע הצלב האדום, המשמש כמתווך בין הצבא הישראלי לבין קרובי המשפחה של הכלואים. אך גם כאשר נוהלי הביקורים באמצעות הצלב האדום פועלים כסדרם מדובר בתהליך מסורבל וארוך. על פי הנוהל, קרובי משפחות הכלואים מגישים בקשות במשרדי הצלב האדום, אנשי הצלב האדום מעבירים את הבקשות לצבא, הצבא בודק את הבקשות ומעביר את ההיתרים והסירובים לארגון הצלב האדום - וזה מוסר אותם לקרובים. תוקפו של היתר ביקור נקבע לתקופה של שלושה חודשים, שבמהלכם רשאי קרוב המשפחה לבקר בכלא פעם בשבועיים. עם תום שלושת החודשים יש לפנות אל הצלב האדום ולבקש היתר ביקור חדש.

במשך כשלוש שנים לאחר פרוץ האינתיפאדה השנייה ביטלה ישראל כליל את הביקורים בכלא. החל ממאוס 2003, בעקבות פעילות משפטית של המוקד, חודשו הביקורים בהדרגה, אך רק לקרובי משפחה מדרגה ראשונה של האסירים.¹³¹ גם לאחר חידוש הביקורים מוסיף הצבא להערים קשיים בדרכם של קרובי משפחה המבקשים לבקר את יקיריהם בכלא; על פי עמדתו הבלתי רשמית, כפי שהיא באה לידי ביטוי בהתנהלותו בפועל, זכות הביקור אינה זכות מוקנית אלא חסד שישראל מעניקה לכלוא ולבני משפחתו.

ח"א, יליד 1915, הוא נכה המרותק למיטתו. בשנת 2004 לקה בשבץ מוחי ואושפז בבית החולים לתקופות ארוכות. בנו נעצר באוגוסט 2002 ונשפט ל-30 שנות מאסר. בארבע השנים הראשונות למעצר הבן לא ביקר אצלו ח"א בשל

¹²⁷ שם, סעיף 116.

¹²⁸ *Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners* (1957), para. 37.

¹²⁹ ראו לדוגמה עע"א 4463/94, גולן נ' שירות בתי הסוהר, פ"ד (4), 136, פסקה 12-13; בג"ץ 2245/06, ח"כ דוברין ואח' נ' שרות בתי הסוהר ואח', פסק דין, 13.6.2006, סעיף 15.

¹³⁰ תושבי מזרח ירושלים המחזיקים בתעודות זהות ישראליות אינם זקוקים להיתר מהצבא, אולם הם כפופים למועדי הסעות של הצלב האדום.

¹³¹ המדובר בסבים, הורים, אחים, בני זוג וילדים. ילדי הכלוא בגילאי 16-35 רשאים לבקר פעמיים בשנה; אחיו בגילאים אלו רשאים לבקר פעם אחת בשנה. ילדים מתחת לגיל 16 אינם נדרשים להיתר.

גילו ומצבו הרפואי הקשה. בסוף שנת 2006 ביקש ח"א לבקר אצל בנו כדי שיוכל לראותו בטרם ילך לעולמו. הצלב האדום הסכים לספק לח"א ליווי רפואי צמוד והסעה באמבולנס, ובשל מצבו פנה המוקד בבקשה הומניטארית דחופה לשם הסדרת היתר ביקור.¹³² מאחר שלא נתקבלה כל תשובה שלח המוקד תזכורת ובה דרש מענה בתוך ימים מספר ואף חזר והדגיש את מצבו החמור של האב ואת אופיה ההומניטארי המובהק של הבקשה.¹³³ לאחר שבוע נוסף עתר המוקד לבג"ץ וטען כי מדובר בשיקולים הומניטאריים כבדי משקל ולכן הנפקת היתר מידי היא המעשה המתבקש, המוסרי והאנושי.¹³⁴ יום לאחר הגשת העתירה הודיע בא כוח המדינה למוקד כי לטענת הצבא ההיתר הונפק עוד קודם להגשת העתירה, והוא יועבר לצלב האדום לשם מסירתו לעותר.¹³⁵ (תיק 47836)

מאז ה-5.6.2007, בעקבות האירועים בעזה, ביטל הצבא את כל ביקורי המשפחות מרצועת עזה, אך גם לאחר התייצבות המצב ופתיחת מחסום ארז למעבר בני אדם לא חודשו הביקורים. המוקד פנה בדרישה לחידוש הביקורים וטען, בין השאר, כי הביקורים מאורגנים ומתבצעים בידי הצלב האדום הבינלאומי בתיאום עם הצבא ובכפוף להסדרי אבטחה קפדניים, ההסעות מלוות על ידי כוחות הביטחון, והמבקרים נבחרים על פי קריטריונים קפדניים ובכפוף לאישור ביטחוני.¹³⁶ על כך ענה הצבא שלא ניתן לחדש את הביקורים משום שאין גורם פלסטיני שמולו ניתן לבצע תיאום ביטחוני של התנועה במעברים.¹³⁷ מאחר שבחודש יולי 2007 לבדו עברו במחסום ארז למעלה מ-1,500 בני אדם, כולם בתיאום בין הצד הפלסטיני לצבא הישראלי,¹³⁸ אין זאת אלא שהביטול הגורף של הביקורים הנו צעד ענישה קולקטיבי כלפי הכלואים מרצועת עזה ובני משפחותיהם - ענישה קולקטיבית האסורה על פי המשפט הבינלאומי ועומדת בניגוד להתחייבויותיה של ישראל בעבר.

מניעת ביקורים מטעם הצבא

"הסדר המנועים"

עד נובמבר 2004, תושבים פלסטינים שישראל מגדירה כ"מנועי כניסה" או "מנועים ביטחוניים" לא קיבלו היתרים לצורך ביקורי משפחות בכלא. מספר

¹³² מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרס"ן לירון אלוש, רמ"ד מרשם אוכלוסין בלשכת יועמ"ש גדמ"ע, 14.12.2006.

¹³³ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרס"ן לירון אלוש, רמ"ד מרשם אוכלוסין בלשכת יועמ"ש גדמ"ע, 7.1.2007.

¹³⁴ בג"ץ 391/07, אלזרו נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית.

¹³⁵ מכתב מעו"ד איתי רביד ממחלקת בג"צים בפרקליטות המדינה למוקד להגנת הפרט, 15.1.2007.

¹³⁶ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לאל"מ פנינה שרביט ברוך, ראש מחלקת דין בינלאומי, 9.8.2007.

¹³⁷ מכתב מסגן נמרוד קרין, עו"ד רמ"ד כלכלי הומניטארי במחלקת דין בינלאומי, 2.9.2007.

¹³⁸ הנתונים לקוחים מדו"חחות המתפרסמים באתר יחידת תיאום פעולות הממשלה בשטחים, וראו לעיל, הי"ש 28.

הפלסטינים שישראל מגדירה כ"מנועים" עומד על עשרות רבות של אלפים.¹³⁹ מאז חודשו הביקורים בשנת 2003 פועל המוקד בזירה המשפטית על מנת לאפשר גם לפלסטינים המוגדרים כ"מנועי כניסה לישראל" לבקר בבתי הכלא בישראל באמצעות הצלב האדום. בנובמבר 2004 פרסם הצבא הסדר על פיו ניתן לבקש בחינה מחדשת של בקשה שסורבה על בסיס מניעה ביטחונית (להלן: "הסדר המנועים"). אם ימצא השב"כ שניתן לצמצם את המניעה כך שלא תכלול ביקורים בכלא, יקבל ה"מנוע" היתר לביקור חד פעמי ויוכל לממשו בתוך 45 יום.¹⁴⁰ "הסדר המנועים" החל להתבצע רק כשנה וחצי לאחר מכן, ומאז הוא מתאפיין בסחבת חמורה הגורמת לכך שהביקורים מתאפשרים לעתים רחוקות בלבד. כדי להביא לייעול התהליך הגיש המוקד סדרות של עתירות שעסקו במקרים של אי מענה ממושך מטעם הצבא. בראשית 2006, בעקבות הפעילות המשפטית של המוקד, התחייב הצבא לטפל בבקשות לקבלת היתרים ולחידושם במסגרת "הסדר המנועים" בתוך חודשיים עד חודשיים וחצי.¹⁴¹ בפועל הצבא לא עמד בהתחייבותו והמוקד נאלץ להגיש בשנת 2006 שתי סדרות נוספות של עתירות בגין אי מענה.

גם בשנת 2007, ברוב המקרים של המקרים שטופלו בידי המוקד לא עמדה המדינה בהתחייבויותיה. המוקד הגיש סדרה נוספת של 20 עתירות לבג"ץ ובהן טען כי החששות מכך ש"הסדר המנועים" מערב גורמים רבים מדי בהליך הטיפול בבקשות, וכי הדבר עלול לסרב את ההליך ולהאריכו, התגלו כנכונים: התחייבויות הצבא, שניתנו בעקבות ארבע סדרות העתירות שהגיש המוקד לפני 2007, לא קוימו, ומשך הזמן לטיפול בבקשות אורך למעלה מחודשיים וחצי; פעמים רבות לא מתקבל מענה במשך חודשים ארוכים ואף שנים. במסגרת סדרת העתירות שהוגשו בשנת 2007 החל המוקד לתבוע מהצבא תשלום הוצאות בגין הגשת העתירות ואף דרש מבית המשפט להחמיר בפסיקת ההוצאות בשל אי מענה ממושך של הרשויות, המהווה מעילה בתפקידן כרשות מינהלית ופוגע בזכויות יסוד של המשפחות והעצורים. גם מהלך עונשי זה לא השפיע על התנהלות הצבא ועד סוף פברואר 2008 הגיש המוקד 13 עתירות נוספות, במסגרת סדרת עתירות שישית סביב נושא זה.

¹³⁹ בשנת 2004, מספר הפלסטינים שישראל הגדירה כ"מנועים" עמד על כ-180,000, על פי נתונים שנאספו לצורך עתירה שהגיש המוקד ביחד עם האגודה לזכויות האזרח בישראל ורופאים לזכויות אדם - ישראל, וראו לעיל, הי"ש 1.

¹⁴⁰ לפרטים נוספים ראו המוקד להגנת הפרט, **דו"ח פעילות לשנת 2004**, עמ' 31-35; **דו"ח פעילות לשנת 2005**.

¹⁴¹ בג"ץ 10898/05, **פאטפה נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית**, תגובה משלימה מטעם המשיב, 16.2.2006.

ס"א, עקרת בית ואם לשני ילדים, בן תשע ובת חמש, מעולם לא נעצרה ולא נחקרה. בעלה נעצר ביוני 2003 ונשפט ל-24 שנות מאסר. פרט לס"א ולשני הילדים אין לאסיר קרובי משפחה שרשאים לבקרו. הילדים מבקרים אצלו על פי רוב ללא ליווי מבוגר, מאחר שס"א, למרות פניות חוזרות ונשנות, לא קיבלה היתר לבקרו במשך שלוש השנים הראשונות למעצרו. באוגוסט 2006 פנה המוקד בשמה ללשכת היועץ המשפטי של הגדה המערבית (להלן: יועמ"ש גדמ"ע) בבקשה להסדיר את ביקוריה אצל בעלה בבית הכלא.¹⁴² בספטמבר 2006, לאחר התערבות המוקד, קיבלה ס"א היתר חד פעמי התקף ל-45 יום, וכאשר פג תוקפו פנתה שוב לצבא בבקשה לחדשו. על פי ההסדר, ההיתר אמור היה להינתן, לכל המאוחר, עד סוף דצמבר 2006. במאי 2007, לאחר שבעה חודשי אי מענה, פנה המוקד שוב ללשכת יועמ"ש גדמ"ע בדרישה להשיב על בקשתה של ס"א לחידוש ההיתר.¹⁴³ לאחר למעלה מחודש ענה הצבא למוקד בדרישה להשלמת מסמכים: תעודת נישואין של בני הזוג וצילום הדרכון של האסיר או מספר השב"ס שלו.¹⁴⁴ אמנם המסמכים הללו, שבהם התנה הצבא את הטיפול במתן ההיתר, כבר צורפו לבקשות שהוגשו בעבר, אך המוקד העבירם שוב ודרש מהצבא לעמוד בהתחייבויותיו ולחדש את ההיתר ברציפות, על פי ההסדר, מבלי להשהות את הטיפול בכל פעם בדרישה למסמכים שכבר נמצאים בידיו.¹⁴⁵ לאחר כחודש וחצי נוספים הגיש המוקד עתירה לבג"ץ.¹⁴⁶ שבוע אחר כך, עוד בטרם נדונה העתירה בפני בית המשפט, הודיע הצבא כי הונפק לס"א היתר חד פעמי התקף ל-45 יום.¹⁴⁷ העתירה נמחקה בהסכמה. בתגובה לבקשת המוקד לקבלת הוצאות טען הצבא כי הפנייה טופלה ואף נשלחה דרישה להשלמת המסמכים החסרים, ומשום כך אין לפסוק הוצאות על אי מענה.¹⁴⁸ המוקד עומד על כך שהדרישה למסמכים שכבר הוגשו בעבר, ועל פיהם הנפיק הצבא היתר ביקור קודם, אינה יכולה לשמש הוכחה לטיפול בבקשה. (תיק 45833)

¹⁴² מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרס"ן ירון אלוש, רמ"ד מרשם אוכלוסין בלשכת יועמ"ש גדמ"ע, 21.8.2006.

¹⁴³ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרס"ן ירון אלוש, רמ"ד מרשם אוכלוסין בלשכת יועמ"ש גדמ"ע, 7.5.2007.

¹⁴⁴ מכתב מרבי"ט תמר לקויר, משיקית מדור מרשם אוכלוסין בלשכת יועמ"ש גדמ"ע, למוקד להגנת הפרט, 12.6.2007.

¹⁴⁵ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרבי"ט תמר לקויר, משיקית מדור מרשם אוכלוסין בלשכת יועמ"ש גדמ"ע, 12.6.2007.

¹⁴⁶ בג"ץ 6417/07, אבראהים נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית.

¹⁴⁷ מכתב מרבי"ט תמר לקויר, משיקית מדור מרשם אוכלוסין בלשכת יועמ"ש גדמ"ע, למוקד להגנת הפרט, 1.8.2007.

¹⁴⁸ הי"ש 146, תגובה מטעם המשיבים לבקשה לפסיקת הוצאות, 9.10.2007.

"מניעה ביטחונית"

במקרים שבהם בקשה לקבלת היתר ביקור נבחנת במסגרת "הסדר המנועים" ונפסלת על ידי השב"כ, מסרב הצבא לשקול חלופה שתאפשר מפגש בין הכלוא לקרוב המשפחה, גם בתנאים מחמירים, למשל בנוכחות סוהר ובליווי האזנה, בטענה כי בעצם המפגש בין המבקר לכלוא טמונה סכנה ביטחונית. למבקר אין כל אפשרות לערער על החלטה; האופציה היחידה הפתוחה לפניו היא פנייה לבג"ץ. טענות השב"כ בדבר אופי הסכנה הביטחונית וההוכחות לקיומה הן חסויות. בית המשפט רשאי לעיין בראיות החסויות, אך לא עורך הדין המייצג את המבקר. כך נמנע מן המבקר להגיב באופן מושכל על ההאשמות נגדו. בשנת 2007 הגיש המוקד שמונה עתירות לבג"ץ בנושא זה. מתוכן, רק אחת נדונה בבית המשפט; באחרות, די היה בעצם הפנייה לערכאות כדי להפוך את החלטת הצבא ולהביא למתן ההיתרים קודם למועדי הדיון.

 ס"ב נישאה למ"ב בשנת 2003. שלושה חודשים וחצי לאחר נישואיהם נעצר מ"ב ונשפט לתשעה מאסרי עולם ו-30 שנות מאסר. בנם של בני הזוג נולד כשהאב כבר היה כלוא. במשך שלוש שנים וחצי לא קיבלה ס"ב תשובה על בקשתה להיתר ביקור, אף על פי שמעולם לא נעצרה ולא נחקרה. המוקד הגיש עתירה לבג"ץ.¹⁴⁹ בתגובת המדינה נטען כי בביקורה של ס"ב אצל בעלה יש משום סכנה לביטחון המדינה; את העובדה שבמשך זמן כה רב לא ניתנה כל תשובה לבקשותיה של ס"ב תירץ הצבא ב"תקלה".¹⁵⁰ המוקד הסכים שבית המשפט יראה את החומר החסוי שבידי השב"כ ויבחן אם אכן יש בביקורה של ס"ב משום סיכון ביטחוני, כפי שטוען הצבא. בדיון שהתקיים בבית המשפט שב המוקד והדגיש כי ס"ב לא נעצרה ולא נחקרה מעולם, וכי עקרון טובת הילד מחייב שיימצא פתרון המאפשר לפעוט להכיר את אביו הכלוא. עוד טען המוקד כי בכלא מופעלים אמצעים להבטחת הביקור: בדיקות קפדניות נערכות בכניסה; בין המבקר לאסיר אין כל מגע וזוגיות עבה מפרידה ביניהם; וסוהרים מפקחים על מהלך הביקור כולו. ואם אין די בכל אלה כדי למנוע סכנה, טען המוקד על סמך פסיקה קודמת,¹⁵¹ על המדינה ליצור תנאים שיאפשרו את המפגש תוך הוספת אמצעי בקרה מיוחדים במידת הצורך. השופטים עיינו בחומר החסוי וקבעו כי מדובר במקרה קיצוני בחומרתו; לפיכך הם המליצו למוקד למחוק את העתירה והציעו לס"ב להגיש בקשה רק בעוד שלוש או ארבע שנים. בהמלצת

¹⁴⁹ בג"ץ 7615/07, ברגותי נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית.

¹⁵⁰ שם, תגובה מקדמית מטעם המשיב, 4.11.2007, סעיף 5.

¹⁵¹ הי"ש 141, החלטה, 29.12.2005.

בית המשפט חזר בו המוקד מהעתירה, ככל שהיא נוגעת לביקורה של ס"ב אצל בעלה הכלוא, אך הותיר על כנו את הסעד הכללי בנוגע לאי העמידה של המדינה בסד הזמנים למתן מענה ולהנפקת היתרים, כפי שהתחייבה. (תיק 49212)

טענה להיעדר קרבה משפחתית

בשנת 2007 המשיך המוקד לטפל במקרים של טיפול רשלני ומזלזל מצד הצבא בבקשות לקבלת היתרי ביקור בטענה של "היעדר קרבה משפחתית". המדובר בפלסטינים שביקשו פעמים מספר לקבל היתר באמצעות המוקד, ובכל פעם נדרשו להוכיח מחדש קרבה משפחתית לכלוא שביקשו לבקר. לאחר שצירפו מסמכים המעידים על הקרבה נענו בחיוב, אולם כשביקשו לחדש את ההיתר נענו שוב - לעתים לאחר חודשי המתנה רבים - כי לא קיימת קרבה משפחתית בינם לבין הכלוא, וחוזר חלילה. במרבית המקרים הצליח המוקד להביא למתן היתר באמצעות הגשת המסמכים הנדרשים, אלא שלא די בכך. בכמה מקרים עתר המוקד ודרש בנוסף לעדכן את נתוני הקרבה המשפחתית במרשם ולמצוא פתרון גורף לבעיית אי עדכון הרישום.

א"ג נעצר בידי ישראל בשנת 2001 ונידון ל-15 שנות מאסר. א"ג הוא רווק; הוריו, וכן סביו וסבותיו, הלכו לעולמם, ואין לו קרובים מדרגה ראשונה שיבקרו אותו בכלא, פרט לאחיו, ח"ג. בשנת 2003, עם חידוש הסדרי הביקורים בכלא, פנה ח"ג לצבא באמצעות הצלב האדום בבקשה לבקר אצל אחיו הכלוא אולם הוא לא נענה במשך כשנה וחצי, חרף תזכורות חוזרות ונשנות ששלח המוקד בשמו. באוגוסט 2004 הגיש המוקד עתירה בעניינו¹⁵² ובעקבותיה קיבל ח"ג היתר ביקור תקף לשלושה חודשים, ואחריו הונפק לו היתר נוסף. באפריל 2005 ביקש ח"ג לחדש את היתר הביקור אצל אחיו אך נענה בסירוב, בטענה שאין קרבה משפחתית בינו לבין הכלוא - וזאת, בזכור, לאחר שהצבא הנפיק לו בעבר שני היתרי ביקור. בעקבות הסירוב פנה המוקד בשמו של ח"ג לצבא, בצירוף מסמכים המעידים על קרבת הדם בין העותר לכלוא.¹⁵³ ביוני 2006 ניתן לח"ג היתר נוסף, אך עם תום תוקף ההיתר, בספטמבר 2006, נענה שוב בסירוב בשל היעדר קרבה משפחתית. המוקד פנה פעם נוספת לצבא ואף הדגיש את הצורך בעדכון נתוני הקרבה המשפחתית במערכת הממוחשבת.¹⁵⁴

¹⁵² בג"ץ 7871/04, גרוף נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית.

¹⁵³ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרס"ן לירון אלוש, רמ"ד מרשם אוכלוסין בלשכת יועמ"ש גדמ"ע, 22.5.2006.

¹⁵⁴ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרס"ן לירון אלוש, רמ"ד מרשם אוכלוסין בלשכת יועמ"ש גדמ"ע, 18.3.2007.

כחודש לא נתקבל כל מענה מהצבא בעניינו של ח"ג, והמוקד הגיש עתירה נוספת,¹⁵⁵ אך זו נמחקה בהסכמה לאחר שהוצא לח"ג היתר נוסף והתקבל אישור בכתב על כך שנתוני הקשר המשפחתי שבין האחים הוזנו למערכת המחשוב.¹⁵⁶ (תיק 27046)

א"ח מתגוררת בגדה המערבית. בעלה מחזיק בדרכון ירדני ומתגורר בגדה המערבית מאז אוגוסט 1995. לבני הזוג נולדו שלושה ילדים, אך שניים מהם נפטרו מדלקת קרום המוח. בדצמבר 2004 נעצר הבעל ונשפט לשלוש שנות מאסר. בנם הצעיר היה כבן שנה כשנכנס אביו לכלא. למעט א"ח ובנה אין מי שיבקר אצל הכלוא, שכן כל קרובי משפחתו גרים בירדן, וכל עוד א"ח מנועה מלבקר את בעלה, גם בנו הפעוט אינו יכול לראותו. עם מעצרו של בעלה פנתה א"ח כמה פעמים למשרדי הצלב האדום בבקשה להסדיר את ביקוריה בכלא. מאחר שלא קיבלה מענה מהצבא במשך כעשרה חודשים שלח המוקד בקשה בשמה,¹⁵⁷ בלוויית מסמכים המעידים על נישואיה. 14 חודשים עברו מיום בקשתה של א"ח עד שהצבא פנה בבקשה לקבלת המסמכים המאמתים את שמה, היות ששם משפחתה המופיע בתעודת הזהות אינו זהה לשם נעוריה המופיע בחוזה הנישואין.¹⁵⁸ לאחר שהמוקד הסדיר גם אי הבנה זו קיבלה א"ח היתר ביקור תקף לשלושה חודשים. עם תום תוקף ההיתר, בראשית יוני 2006, פנתה א"ח באמצעות הצלב האדום בבקשה לחדשו, ולאחר תשעה חודשים שבהם לא קיבלה מענה לבקשתה, עתר המוקד בשמה לבג"ץ.¹⁵⁹ בעקבות העתירה הנפיק הצבא היתר ביקור לא"ח ואישר בכתב כי הקרבה המשפחתית בינה לבין בעלה עודכנה.¹⁶⁰ העתירה נמחקה בהסכמת הצדדים.¹⁶¹ (תיק 39633)

במאי 2007, לאחר פניות רבות לצבא והגשת עתירות לבג"ץ, שבהן עמד המוקד על כך שיימצא פתרון של ממש לבעיית אי עדכון נתוני הקרבה המשפחתית במחשבי הצבא, החלו להתקבל במוקד מכתבי תשובה מהצבא בהם נטען כי הרשות הפלסטינית היא האחראית להסדרת הרישום, לדוגמה: "להזכירכם, האחריות בנושא מרשם אוכלוסין נמצאת אצל הרש"פ, כאמור בהסכמי הביניים, לרבות תיקון מחשובי

¹⁵⁵ בג"ץ 3214/07, גרופ נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית.

¹⁵⁶ מכתב מעו"ד אבינעם סגל-אלעד, עוזר לפרקליט המדינה, למוקד להגנת הפרט, 28.5.2007.

¹⁵⁷ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרס"ן לירון אלוש, רמ"ד מרשם אוכלוסין בלשכת יועמ"ש גדמ"ע, 20.10.2005.

¹⁵⁸ מכתב מרבי"ט דנה הרש, משיקית משפטים במדור מרשם אוכלוסין בלשכת יועמ"ש גדמ"ע, 16.2.2006.

¹⁵⁹ בג"ץ 2747/07, חגה נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית.

¹⁶⁰ מכתב מעו"ד אבינעם סגל-אלעד, עוזר לפרקליט המדינה, למוקד להגנת הפרט, 16.5.2007.

¹⁶¹ הי"ש 159, החלטה, 21.5.2007.

של קשרי משפחה¹⁶². אמנם במסגרת הסכם הביניים הועברו סמכויות רישום האוכלוסין לרשות הפלסטינית, אולם בפועל ישראל שולטת במרשם באמצעות דרישתה לאישור מוקדם של השינויים הנעשים בו.¹⁶³ בהקשר זה, ההפניה להסכם הביניים והטלת האחריות לאי עדכון הרישום במרשם האוכלוסין על הרשות הפלסטינית היא צינית. כדי להסדיר את בעיית רישום הקרבה המשפחתית נפגשו נציגים מטעם המוקד עם נציגי משרד הפנים הפלסטיני ברמאללה והוחלט על נוהל עבודה שיסייע למוקד לוודא אם שינויים במרשם הפלסטיני אכן מועברים לישראל ומעודכנים במערכת הממוחשבת. המוקד ממשיך לעקוב אחר המקרים שבהם התקבל היתר לאחר עדכון הפרטים במרשם הפלסטיני ובודק אם הרישום אכן התעדכן גם בצד הישראלי וההיתרים מונפקים במועד.

אי עמידה בקריטריונים

המוקד נאלץ להתערב גם במקרים שבהם קרובי המשפחה היחידים היכולים לבקר את הכלוא אינם עומדים בקריטריונים הצרים שקבע הצבא, וזאת אף על פי שהצבא התחייב בעבר שמקרים חריגים בעלי אופי הומניטארי יזכו לטיפול מיוחד. בפועל מראה עבודת המוקד כי בקשות מעין אלה נדחות אוטומטית על ידי הצבא ורק התערבות של ארגון, כגון המוקד, או פנייה לערכאות, עשויות להביא לאישור היתר ביקור.

 ביוני 2005 פנתה ע"ח לצלב האדום בבקשה לקבל היתר לבקר את אחייניתה אך לא זכתה למענה. במארס 2007 פנה המוקד בשמה ללשכת יועמ"ש גדמ"ע תוך הבהרה כי מדובר בבקשה על בסיס הומניטארי של מי שאינה קרובת משפחה מדרגה ראשונה ואינה עומדת בקריטריונים, מאחר שהאסירה, הכלואה משנת 2002, אינה מקבלת ביקורים כלל: אביה נפטר, אמה מתגוררת בירדן, וקרובת המשפחה היחידה שרשאית לבקרה, לפי הקריטריונים הצרים שקבע הצבא, היא סבתה הקשישה והחולה שאינה יכולה לעמוד בטלטלות הדרך.¹⁶⁴ בתשובתו טען הצבא להיעדר קרבה משפחתית בין ע"ח לאחייניתה וסירב לבקשה בטענה שע"ח אינה עונה על הקריטריונים לביקור כלואים.¹⁶⁵ לנוכח תשובת הצבא קבל המוקד במכתב ליועמ"ש גדמ"ע על אופן

¹⁶² מכתב מרבי"ט תמר לקויר, משי"קית מדור מרשם אוכלוסין בלשכת יועמ"ש גדמ"ע, למוקד להגנת הפרט, 16.10.2007.

¹⁶³ לפירוט נוסף ראו בפרק על חופש התנועה בדו"ח זה.

¹⁶⁴ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרס"ן לירון אלוש, רמ"ד מרשם אוכלוסין בלשכת יועמ"ש גדמ"ע, 9.10.2006.

¹⁶⁵ מכתב מטורי תמר לקויר, משי"קית מדור מרשם אוכלוסין בלשכת יועמ"ש גדמ"ע, למוקד להגנת הפרט, 7.11.2006.

הטיפול בבקשות חריגות של תושבי הגדה המערבית לביקור בכלא: בקשות אינן נקראות בעיון, מסמכים נדרשים לחינם ובקשות נדחות ללא כל בדיקה, בניגוד להתחייבות הצבא בעבר.¹⁶⁶ במכתבו חזר המוקד והזכיר את החלטת בג"ץ, לפיה "לפני משפחה שאינם נכנסים לגדר הקריטריונים הרגילים לקבלת היתר ביקור, נתונה אפשרות לפנות ליועץ המשפטי במפקדת האזור בבקשת הקלה מיוחדת מטעמים מיוחדים שיפורטו בבקשה".¹⁶⁷ במקביל פנה המוקד בבקשה חריגה אל שירות בתי הסוהר (שב"ס) כדי להתיר את ביקורה של ע"ח אצל אחייניתה,¹⁶⁸ אך גם כשאשר השב"ס ביקור חד פעמי לא יכלה ע"ח לממש את זכותה ללא היתר מן הצבא, המאשר לה להיכנס לישראל. לאחר הגשת העתירה, ועוד בטרם התקיים דיון, הונפק לע"ח היתר ביקור חד פעמי התקף ל-45 יום כדי שתוכל לבקר את אחייניתה.¹⁶⁹ (תיק 44708)

זניעת ביקור בשל מען רשום

במאי 2006 הגיש המוקד עתירה בשמם של הורים המבקשים לבקר את ילדיהם בכלא הישראלי אך רשויות הצבא אינן מטפלות בבקשותיהם מאחר שהם מתגוררים בגדה המערבית אולם מענם הרשום הוא ברצועת עזה.¹⁷⁰ העתירה הוגשה לאחר שישראל הפרה התחייבות לטפל בבקשות מעין אלה, שהושגה כבר בעתירה קודמת.¹⁷¹ בעתירה ציין המוקד כי הסירוב לטפל בבקשות של תושבי הגדה הרשומים ברצועה מהווה הפרה חמורה של זכויות היסוד של המבקרים ושל הכלואים, בייחוד משום שהיא נובעת מסיבות ביורוקרטיות גרידא שישראל היא האחראית להן - שהרי, כאמור, ישראל היא המכשילה את המנגנון המאפשר את שינוי המען. בתגובה לעתירה הפיץ הצבא נוהל לפיו המבקרים יגישו את בקשותיהם לצלב האדום; הצלב האדום יעביר את הבקשות לרשויות הצבא בגדה; רשויות הצבא בגדה יעבירו את הבקשות למת"ק עזה; ומת"ק עזה יהיה אחראי למתן האישורים.¹⁷² למרות הנוהל החדש, חמשת העותרים בעתירת המוקד, וכמוהם קרובי משפחה נוספים הנמצאים במצב דומה, לא קיבלו היתרי ביקור. כעבור כחודשיים פנה המוקד בדרישה להחלת הנוהל לאלתר,¹⁷³ אך רק בדצמבר

¹⁶⁶ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרס"ן לירון אלוש, רמ"ד מרשם אוכלוסין בלשכת יועמ"ש גדמי"ע, 13.11.2006.

¹⁶⁷ בג"ץ 11198/02, דיריה ואח' נ' מפקד מתקן הכליאה הצבאי עופר ואח', החלטה, 17.7.2003.

¹⁶⁸ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרב כלאי אילנה איבגי ממחלקת האסיר שבנציבות שב"ס, 2.11.2006.

¹⁶⁹ מכתב מעו"ד אילאיל אמיר, עוזרת לפרקליט המדינה, למוקד להגנת הפרט, 26.7.2007.

¹⁷⁰ בג"ץ 3784/06, מוגרי ואח' נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית.

¹⁷¹ בג"ץ 6855/04, נאג'י ואח' נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית.

¹⁷² טיפול בבקשות לביקורי כלואים בישראל של תושבי הרצועה המצויים באיו"ש ללא שינוי מען - נוהל,

26.6.2006, צורף בבג"ץ 3784/06, הי"ש 170, לתגובה מטעם המשיב, 9.7.2006.

¹⁷³ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לעו"ד אבינעם סגל-אלעד, עוזר לפרקליט המדינה, 28.8.2006.

2006, למעלה מחצי שנה לאחר הפצת הנוהל והתחייבות המדינה בפני בית המשפט להחילו, ניתנו היתרים לשלושה מחמשת העותרים. וכמו לא די בכך, עם תום הביקור ניגשו שוטרים לשתיים מהעותרות שנסעו לביקור וביקשו להעלותן על אוטובוסים שיצאו לעזה. לאחר שהנשים הסבירו שהן מתגוררות בגדה המערבית, ולא ברצועת עזה, נאמר להן שאם לא ישנו את מענן הרשום יישלחו לאחר ביקורן הבא לעזה. אין זאת אלא שהגורמים המעורבים בביקורי משפחות בכלא, כגון שוטרים ואנשי שבי"ס, לא עודכנו בפרטי הנוהל החדש. בנובמבר 2007 הגיש המוקד לבית המשפט הודעה מעדכנת ובה דרש את תגובת המדינה להסבר הכשלים בהחלת הנוהל ואי הנפקת היתרים מסיבות של מען רשום.¹⁷⁴ בתגובה הודתה המדינה כי הנוהל אכן לא יושם והתחייבה ליישמו לאלתר.¹⁷⁵

מניעת ביקורים מטעם רשויות בתי הסוהר

מניעת ביקורים של אסירים לשעבר

ביוני 2006 הגיש המוקד בשיתוף עם האגודה לזכויות האזרח עתירה לבג"ץ לביטול תקנת שבי"ס לפיה "אדם שהיה אסיר פלילי, לא יבקר אסיר בבית סוהר אלא באישור הנציב".¹⁷⁶ בעתירה נטען כי התקנה פוגעת הן בזכותם של האסירים לביקורים והן במבקרים.¹⁷⁷ המדינה טענה בתגובתה כי התקנה הכרחית לשם פיקוח על אסירים לשעבר המבקרים בבתי הכלא אך עם זאת הודיעה על נכונות להקל במדיניותה בעניין זה. בין היתר, הסרת המניעה מביקור בכלא עשויה להיות קבועה, ולא קצובה בזמן כנהוג היום, ויינתן משקל לזמן שחלף מאז שוחרר האסיר.¹⁷⁸ המוקד התייחס בעתירה אף לכך שהתקנה מיושמת לא רק בנוגע לאסירים שהורשעו אלא גם בנוגע לכל עצור שהוחזק אי פעם באחד מבתי הכלא של השב"ס, לרבות עצורים שנחקרו ושוחררו עם תום החקירה בלא שהוגש נגדם כתב אישום וכאלה שזוכו במשפט. בהחלת התקנה באופן זה יש משום פגיעה בחזקת החפות, הנגזרת מזכות היסוד לחירות, ובמשפט הבינלאומי אף מקובל כיום לראותה בגדר "יוס קוגנס" (Jus Cogens), דהיינו, עיקרון כה יסודי ובסיסי שאין לשום מדינה הזכות להתנער ממנו, להפר אותו או לצמצמו. עוד נטען כי היות שמבקרים מהשטחים נדרשים בלאו הכי לקבל היתר מהצבא, והיות שההיתר ניתן לאחר אישור השב"כ, אין כל עילה לדרוש מהם לבקש היתר נוסף לצורך ביקור בכלא - הפעם מהשב"ס. לאחר הדיון בעתירה נקבע כי על המדינה להתייחס בתוך 60 יום לפער שבין הגדרת "אסיר לשעבר" על פי השב"ס לבין ההוראות הקבועות בחוק המרשם הפלילי.

¹⁷⁴ הי"ש 170, בקשה מטעם העותרים להגשת הודעה מעדכנת ולקביעת מועד דיון, 21.11.2007.

¹⁷⁵ שם, 31.3.2008.

¹⁷⁶ תקנה 30(א) לתקנות בתי הסוהר, תשל"ח-1978.

¹⁷⁷ בג"ץ 5154/06, המוקד להגנת הפרט ואח' נ' השר לביטחון פנים ואח'.

¹⁷⁸ שם, תגובה מקדמית מטעם המשיבים, 11.1.2007.

אמנם המוקד, כארגון זכויות אדם, מתנגד לעצם התקנה המגבילה את זכותו של אסיר לשעבר לבקר בכלא, והתנגדות זו עומדת בבסיס העתירה שהגיש לבג"ץ בשיתוף עם האגודה לזכויות האזרח, אולם כדי להביא לייעול המערכת הקיימת פנה המוקד בשנת 2007 לנציב בתי הסוהר גם לנוכח ליקויים בטיפול השב"ס בבקשות של אסירים לשעבר לבקר בכלא.¹⁷⁹ בפנייתו טען המוקד כי גם בכללים שמכתיבה התקנה השב"ס אינו עומד. כך, למשל, בתקנה נקבע סד זמנים של שבועיים למתן מענה לבקשה להסרת מניעה שהוטלה על אסיר לשעבר, אך בפועל, מכלל הפניות שהגיש המוקד בשנת 2007 נענו רק 26 אחוזים בתוך שבועיים, וב-21 אחוזים מהפניות לא התקבל מענה כלל. השיהוי במתן המענה והליקויים בהנפקת אישורים ועדכונים במערכת הממוחשבת מביאים לעתים קרובות מדי לביטול ביקורים בשל תפוגת תוקף היתרי הביקור שהנפיק הצבא. לפניית המוקד לא התקבל כל מענה.

פסילת מבקרים על ידי שירות בתי הסוהר

שירות בתי הסוהר רשאי על פי חוק לאסור ביקור בכלא אם יש לו יסוד סביר לחשוד שהביקור עלול להביא לידי פגיעה בביטחון המדינה, בביטחון הציבור או בסדר הטוב ובמשמעת בתוך בית הסוהר.¹⁸⁰ מעבודת המוקד עולה כי במקרים רבים, גם אם ניתן הסבר למניעה, היא אינה נשקלת מחדש בחלוף הזמן ובכך היא מאבדת מתוקפה והופכת ללא מידתית.

במשך כשש שנים מנע השב"ס מלי"ק לבקר את אחיה, המוחזק בכלא משנת 2001, משום שבהיותה בת 18 השתמשה בתעודת לידה שאינה שלה כדי להציג עצמה כקטינה וכך להימנע, על פי הנהלים, מהפרוצדורה הארוכה לקבלת היתר ביקור. רשויות הכלא גילו את המעשה והודיעו ללי"ק שהיא מנועה מלבקר את אחיה במשך שישה חודשים. שש שנים אחר כך, ולמרות שהצבא אישר את בקשתה ונתן לה היתר ביקור, סירבו רשויות בית הכלא לאשר את ביקורה משום שעדיין הופיעה במערכת כפסולת כניסה לכלא. רק לאחר התערבות המוקד - שדרש, כזכותו בחוק, להבין מה הטעמים למניעת הכניסה, מה תקופת המניעה ומי הגורם שמחליט עליה¹⁸¹ - נבחנה המניעה שוב והוחלט לבטלה.¹⁸² (תיק 52510)

¹⁷⁹ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרב גונדר בני קניאק, נציב בתי הסוהר, 14.11.2007.

¹⁸⁰ תקנות בתי הסוהר תשל"ח-1978 (ב).

¹⁸¹ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרב כלאי אילנה איבגי, קצינת נפגעי עבירה במחלקת האסיר בנציבות השב"ס, 28.10.2007.

¹⁸² מכתב מרב כלאי אילנה איבגי, קצינת נפגעי עבירה במחלקת האסיר בנציבות השב"ס, למוקד להגנת הפרט, 27.12.2007.

שלטונות הכלא טענו כי ש"ג ניסתה להבריא מכשיר טלפון סלולארי לבנה הכלוא. היא נחקרה במשטרה ושוחררה מבלי שננטו כלפיה צעדים פליליים, אך נאמר לה שהיא מנועה מלבקר את בנה בכלא במשך שני הביקורים הבאים שמארגן הצלב האדום. בכל זאת, שנה וארבעה חודשים לאחר מכן, בית הכלא עדין עמד בסירובו לאפשר את ביקורה. המוקד פנה בבקשה לבטל את הפסילה, או, לחלופין, לקבל מידע בנוגע לתוקפה;¹⁸³ בינואר 2007 נמסר למוקד ממחלקת האסיר שהפסילה נבחנה חודשיים קודם לכן וכי ניתן לפנות שוב בעוד ארבעה חודשים, דהיינו, שישה חודשים מתאריך הבחינה הקודם.¹⁸⁴ בדצמבר 2007 הבקשה עדיין לא אושרה ורשויות הכלא טענו כי הסיבה למניעת הביקור היא "חוות דעת מודיעינית שלילית אודות האסיר",¹⁸⁵ אף על פי שהאסיר קיבל כל אותה עת ביקורים סדירים של אביו וארוסתו. בעקבות התערבות נוספת של המוקד¹⁸⁶ אושר הביקור.¹⁸⁷ (תיק 47222)

חוק כליאתם של לוחמים בלתי חוקיים

בשנת 2000 פסק בג"ץ כי המדינה איננה רשאית עוד להחזיק עצורים לבנוניים שהיו אז במעצר מינהלי כ"קלפי מיקוח", מבלי שמשקפת מהם סכנה ביטחונית של ממש.¹⁸⁸ על מנת לעקוף את פסיקת בג"ץ ולהמשיך ולהחזיק בעצורים חוקקה ישראל בשנת 2002 את חוק כליאתם של לוחמים בלתי חוקיים, המאפשר לכלוא כל אדם שישאל קבעה שהוא שייך לארגון הפועל נגדה, ללא כל קשר לפעולותיו שלו-עצמו ולמידת הסכנה הנשקפת ממנו, וזאת עד שישאל תקבע כי הארגון שאליו הוא משתייך, לכאורה, חדל להוות איום כנגדה.¹⁸⁹ במקביל מאפשר החוק להעמיד לדין פלילי אדם הכלוא מתוקפו בגין פעולות שביצע כנגד ישראל, אך לא לשחררו בתום ריצוי תקופת המאסר שנקבעה לו בבית המשפט, כל עוד ישראל קובעת שהוא משתייך לארגון המסכן את ביטחונו.

¹⁸³ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרב כלאי אילנה איבגי, קצינת נפגעי עבירה במחלקת האסיר בנציבות השבי"ס, 22.11.2006.

¹⁸⁴ מכתב ממנהל ביטחון והאסיר במחלקת האסיר למוקד להגנת הפרט, 22.1.2007.

¹⁸⁵ מכתב ממנהל ביטחון והאסיר במחלקת האסיר למוקד להגנת הפרט, 30.12.2007.

¹⁸⁶ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרב כלאי אילנה איבגי, קצינת נפגעי עבירה במחלקת האסיר בנציבות השבי"ס, 17.1.2008.

¹⁸⁷ מכתב מרב כלאי אילנה איבגי, קצינת נפגעי עבירה במחלקת האסיר, למוקד להגנת הפרט, 22.1.2008.

¹⁸⁸ דני"פ 7048/97, פלונים נ' שר הביטחון (2000), פ"ד נד(1) 721.

¹⁸⁹ חוק כליאתם של לוחמים בלתי חוקיים, התשס"ב-2002.

חוק כליאתם של לוחמים בלתי חוקיים והמשפט הבינלאומי ההומניטארי

הסעיף הראשון לחוק כליאתם של לוחמים בלתי חוקיים מגדיר את מטרות החוק כדלקמן: "חוק זה נועד להסדיר את כליאתם של לוחמים בלתי חוקיים, אשר אינם זכאים למעמד של שבויי מלחמה, בדרך העולה בקנה אחד עם מחויבויותיה של מדינת ישראל לפי הוראות המשפט הבינלאומי ההומניטארי".¹⁹⁰ "לוחם בלתי חוקי" מוגדר בחוק כ"אדם שנטל חלק בפעולות איבה נגד מדינת ישראל, בין במישרין ובין בעקיפין, או נמנה עם כוח המבצע פעולות איבה נגד מדינת ישראל שלא מתקיימים לגבי התנאים המקנים מעמד של שבוי מלחמה במשפט הבינלאומי ההומניטארי".¹⁹¹ המוקד טוען כי מטרת החוק, ולפיכך גם ההגדרה של "לוחם בלתי חוקי", עומדות בסתירה לכללי המשפט הבינלאומי ההומניטארי.¹⁹² לוחמים - על פי הגדרתם בסעיף 4 של אמנת גינבה השלישית - מהווים מטרות לגיטימיות לפגיעה, אך אם הם נלקחים בשבי, מעמדם כשבויי מלחמה מקנה להם הגנות וזכויות. על פי אמנה זו, בין השאר, אין להעניש שבויי מלחמה, הם חסינים מפני העמדה לדין פלילי בגין מעשיהם בעת המלחמה, הם זכאים לקבל ביקורים של הצלב האדום, לשלוח ולקבל מכתבים מקרוביהם ולקיים את מצוות דתם, וחובה לשחררם מיד עם תום הלוחמה.¹⁹³ אדם שאינו עונה על הגדרת "לוחם" לא חלה עליו אמנת גינבה השלישית והוא מוגדר כ"אזרח", שחלות עליו ההגנות המנויות באמנת גינבה הרביעית. אזרחים המשתתפים ישירות בלחימה אינם מאבדים את מעמדם המשפטי כאזרחים; אמנת גינבה הרביעית ממשיכה לחול עליהם¹⁹⁴ וכליאתם אפשרית רק מתוקף העמדה לדין פלילי או מעצר מינהלי.¹⁹⁵

על פי הסעיף הראשון לחוק כליאתם של לוחמים בלתי חוקיים, החוק אינו חל על מי שמוגדר כ"שבוי מלחמה". החוק נועד ליצור קטגוריית ביניים שאין לה תוקף במשפט הבינלאומי ההומניטארי: אדם שאינו מוגן מתוקף אמנת גינבה השלישית כשבוי מלחמה ואינו מוגן מתוקף אמנת גינבה הרביעית כאזרח. בכך מפרה ישראל את העיקרון המרכזי לפיו כל אדם מוגן מתוקף מעמד המוגדר ומוכר במשפט הבינלאומי.¹⁹⁶ מדינת ישראל טוענת כי "לוחם בלתי חוקי" אינו

¹⁹⁰ שם, סעיף 1.

¹⁹¹ שם, סעיף 2.

¹⁹² ע"פ 6659/06, עי"אד נ' מדינת ישראל ואח', בייחוד עמ' 71-35.

¹⁹³ אמנת גינבה השלישית בדבר הטיפול בשבויי מלחמה (1949), סעיף 118. החסינות ניתנת רק בגין פעולות לוחמה שהתבצעו במסגרת כללי המשפט הבינלאומי. על מעשים שבוצעו בניגוד לכללים אלה ניתן להעמיד שבויי מלחמה לדין פלילי.

¹⁹⁴ להרחבה בנקודה זו ראו ה"ש 192, טיעוני בא כוח המערערים מטעם המוקד להגנת הפרט, עמ' 39-43.

¹⁹⁵ אמנת גינבה הרביעית בדבר הגנת אזרחים בזמן מלחמה (1949), סעיפים 41, 42, 43, 68, 78.

¹⁹⁶ ראו Jean S. Pictet, *Commentary: IV Geneva Convention: Relative to the Protection of Civilian Persons in Times of War*, Geneva International Committee of the Red Cross, 1958. p. 51

זכאי למעמד ולהגנות של שבוּי מלחמה מאחר שהוא, או הארגון שאליו הוא משתייך, אינם ממלאים אחר כל התנאים המנויים בסעיף 4 לאמנת ג'נבה השלישית; אך עובדה זו אינה גורעת, לטענת ישראל, מהעובדה שהוא "לוחם" ולא "אזרח".¹⁹⁷ בנוסף, המדינה סותרת את עצמה בקביעתה כי החוק עולה בקנה אחד עם סעיפים 41-43 באמנת ג'נבה הרביעית, הדנים במעצר של "אזרח מוגן".¹⁹⁸ חוק כליאתם של לוחמים בלתי חוקיים הוא ניסיון של ישראל לשאוב את המתאים לה ולצרכיה מכל אחת מן הקטגוריות המוכרות במשפט הבינלאומי ההומניטארי, תוך הענקת המידה הקטנה ביותר שבאפשר של זכויות והגנות למי שנתפס ומוחזק מתוקפו.

בשנת 1977 נערך הפרוטוקול הראשון לאמנות ג'נבה.¹⁹⁹ בסעיפים 43-44 של הפרוטוקול הורחבה ההגדרה של לוחמים הזכאים לקבל מעמד של שבוּי מלחמה כך שתכלול גם כוחות התנגדות ומליציות שאינם מכבדים את דיני המלחמה אך מחזיקים את נשקם בגלוי. ישראל אינה חתומה על הפרוטוקול, וכך היא נמנעת מלהעניק ללוחמי גרילה למיניהם מעמד חוקי מוכר הכולל עמו גם הגנות וזכויות.²⁰⁰

בשנת 2002, במסגרת הייצוג שהעניק לפאוזי איוב, אחד הראשונים שהוצאו נגדם צווי כליאה מכוח חוק כליאתם של לוחמים בלתי חוקיים, החל המוקד במאבק נגד החוק בשל פגיעתו הקשה בזכויות אדם.²⁰¹ בית המשפט המחוזי דחה את טענות המוקד כי יש לפסול את החוק משום שאינו חוקתי והוא מנוגד לכללי המשפט הבינלאומי.²⁰² המוקד ערער לבית המשפט העליון,²⁰³ אך בספטמבר 2005 נדחה הערעור בטענה כי מאחר שבשנת 2004 שוחררו כל העצורים מכוח החוק במסגרת הסכם עם ארגון חיזבאללה, ומאחר שבאותה עת לא הוחזק בישראל איש מכוח החוק, הדיון בטענות יהיה תיאורטי בלבד.²⁰⁴ ארבעה ימים לאחר דחיית הערעור,

¹⁹⁷ ראו הי"ש 192, סיכומי המדינה, 15.3.2006, סעיף 19.

¹⁹⁸ שם, סעיפים 55-63, 212, 245-248.

¹⁹⁹ פרוטוקול I, אמנת ג'נבה הרביעית בדבר הגנת אזרחים בזמן מלחמה (1977).

²⁰⁰ להרחבה ראו הילי מודריק אבן חן, בהנחיית מרדכי קרמיניצר, **לוחמים בלתי חוקיים או חקיקה בלתי חוקית?**, המכון הישראלי לדמוקרטיה, דצמבר 2005; Knut Dorman, "The Legal Situation of Unlawful/Unprivileged Combatants", *International Review of the Red Cross*, vol. 85, 2003, pp. 45-73; Keneth Watkin, *Warriors Without Rights? Combatants, Unprivileged Combatants, and the Struggle over Legitimacy*, Program on Humanitarian Policy and Conflict Research, Harvard University, Occasional Paper Series, Winter 2005

²⁰¹ ב"ש 92690/02, בית המשפט המחוזי תל-אביב-יפו, **מדינת ישראל נ' שייח עבד אל כרים עביד ואח'.**

²⁰² שם, פסק דין, 10.3.2003.

²⁰³ ע"פ 3765/03, **איוב נ' מדינת ישראל ואח'.**

²⁰⁴ ע"פ 3660/03, **עביד ואח' נ' מדינת ישראל ואח'.**, פסק דין, 8.9.2005.

עם ההכרזה על סיום הממשל הצבאי ברצועת עזה ב-12.9.2005, הוציא הרמטכ"ל צווי כליאה מתוקף החוק לשני תושבי רצועת עזה שהוחזקו עד אז במעצר מינהלי. עם הוצאת הצווים, הדיון על חוקתיותו שב ונעשה רלוונטי.

 ר"ע הוחזק במעצר מינהלי שלוש שנים וחצי; בן דודו, ח"ע, הוחזק במעצר מינהלי שנתיים ושבעה חודשים. עם ביטול הממשל הצבאי בעזה הוצאו נגדם צווי כליאה בטענה שהם משתייכים לארגון חיזבאללה ומשום כך חל עליהם החוק לכליאתם של לוחמים בלתי חוקיים.²⁰⁵ המוקד, שייצג את השניים, טען כי החוק שמתוקפו הוצאו צווי הכליאה אינו חוקתי וכי המשך החזקתם, לאחר שישאל הכריזה על סיום הכיבוש ברצועת עזה, מהווה הפרה של הוראות המשפט הבינלאומי. בית המשפט המחוזי קיבל את עמדת המדינה כי החוק חל על השניים ודחה את הטענות העקרוניות כנגד החוק.²⁰⁶ המוקד הגיש ערעורים לבג"ץ אך הדיון בהם טרם הגיעו לסיומו.²⁰⁷ בד בבד הגיש המוקד בשם בני הדודים תביעות אזרחיות בגין תנאי מעצרם.²⁰⁸ ר"ע הוחזק בתנאי הפרדה בשבי"ס, שלא כדון, במשך חמש שנים ושבעה חודשים. ב-28.8.2007 הגיש ר"ע עתירת אסיר כנגד מדינת ישראל, שירות בתי הסוהר והרמטכ"ל, כדי לחייבם להוציאו מההפרדה ולהעבירו לבית סוהר שבו מוחזקים עוד עצירים מינהליים.²⁰⁹ בעקבות העתירה הוצא ר"ע מההפרדה. ח"ע הוחזק בתנאי הפרדה במשך שנה ועשרה חודשים והוצא מהם רק לאחר עתירת אסיר שהגיש בשמו עורך דין מטעם המוקד.²¹⁰ בתביעות נטען כי יש להקפיד על כך שתנאי כליאה של עציר, אם עציר מינהלי ואם עציר מתוקף החוק לכליאתם של לוחמים בלתי חוקיים, יעלו בקנה אחד עם מחויבויותיה של ישראל לפי הדין הבינלאומי ההומניטארי. החזקת עציר בתנאי הפרדה תקופה כה ארוכה - ללא קבלת האישורים מהרשויות המוסמכות לכך בשבי"ס, ללא התייעצות עם הגורמים המוסמכים, ללא מתן זכות טיעון וללא קבלת אישור מבית המשפט - מהווה פגיעה בזכויותיו ובכבודו. **(תיקים 52896, 52897)**

סעיף 77 לאמנת ג'נבה הרביעית משנת 1949 קובע כי "מוגנים שנאשמו בעבירות או נתחייבו בדין על ידי בתי המשפט בשטח הכבוש, יוסגרו, כתום הכיבוש, עם הרשומות הנוגעות להם, לרשויות השטח המשוחרר". עקרון שחרור העצירים

²⁰⁵ להרחבה על מעצרים מינהלי של ר"ע וח"ע ראו המוקד להגנת הפרט, דו"ח פעילות לשנת 2005.

²⁰⁶ ע"פ 1221/06, עימד נ' מדינת ישראל, פסק דין, 14.3.2006.

²⁰⁷ ע"פ 6659/06, ע"פ 1757/07, עימד ואח' נ' מדינת ישראל.

²⁰⁸ ת"א 13473/08, עימד נ' מדינת ישראל, ת"א 13456/08, עימד נ' מדינת ישראל.

²⁰⁹ ע"א 2495/07, עימד נ' מדינת ישראל ואח'.

²¹⁰ ע"א 2496/07, עימד נ' מדינת ישראל ואח'.

והאסירים עם תום הכיבוש הוא עיקרון אבסולוטי שאין בו חריגים. הסעיף חל הן על עצורים שהוחזקו במעצר מניעת, כלומר מעצר מינהלי, והן על אלו שהורשעו בפלילים.²¹¹ עצם ניסיונה של ישראל להשאיר בכלא עצורים תושבי רצועת עזה גם לאחר ההכרזה על תום הממשל הצבאי מנוגד אפוא להוראות ולכוונות של המשפט הבינלאומי ההומניטארי. חמורה מכך היא חקיקת חוק שמטרתו לעגן את הפרת הדין הבינלאומי, כפי שעשתה ישראל במסגרת חוק כליאתם של לוחמים בלתי חוקיים.

בקיץ 2006, בעת מלחמת לבנון השנייה, החזיקה ישראל בעצורים לבנונים במתקן הסודי 1391 ובמתקנים אחרים.²¹² כמה מהם שוחררו לאחר התערבות המוקד כבר ביום הגשת העתירה בעניינם.²¹³ המוקד המשיך לפעול כדי לקבל מן הצבא אישורי ביקור לשאר העצורים הלבנונים שהוחזקו במתקני המעצר, אולם הותר לו להיפגש רק עם כמה מן העצורים.²¹⁴

 ב-17.8.2006 התקבל במוקד מכתב מהיועמ"ש לחיל המודיעין ולפי חי"ע, תושב לבנון כבן 45 המוחזק בכלא אשמורת, מבקש להיפגש עם נציג המוקד בנוגע לייצוגו המשפטי.²¹⁵ בפגישה עם עורך הדין מטעם המוקד התקשה חי"ע למסור מידע כלשהו על אודות מעצרו וחקירתו. עורך הדין, וכמוהו גם חוקריו של חי"ע, התרשמו כי הוא סובל מפגיעה נפשית, והוא עצמו ציין זאת בעת חקירתו.²¹⁶ אשתו וארבעת ילדיו לא היו בבית בעת שנתפס, ובדאגתם הם יצרו קשר עם אנשי הצלב האדום והעבירו דרכם מסמכים המאשרים כי חי"ע מאובחן מזה שנים רבות כפגוע נפש ובעבר אף אושפז בשל כך. עוד התברר כי הקשר של חי"ע עם ארגון חיזבאללה התמצה בסעד כספי שקיבל מקרן סיוע של הארגון, לשם מימון תרופותיו. עורך הדין מטעם המוקד הציג בבית המשפט ראיות לכך שרבים מאזרחי לבנון השיעים נאלצים להסתמך על כספי חיזבאללה, שבלעדיהם אין להם גישה לשירותי בריאות, חינוך, חשמל ומים, וטען כי ישראל לא הציגה כל ראיה קונקרטית המוכיחה כי חי"ע עצמו ביצע פעולה כלשהי מטעם הארגון או למען קידום מטרותיו.²¹⁷ במארס 2007 דחה

²¹¹ ראו הי"ש 196, עמ' 366.

²¹² מכתב מפרקליטות המדינה לעו"ד צמל, 8.8.2006.

²¹³ בג"ץ 6772/06, **נסראללה ואח'י נ' שר הביטחון ואח'י**; להרחבה בנושא מעצרם של בני משפחת נסראללה

ראו המוקד להגנת הפרט, **דו"ח פעילות לשנת 2006**.

²¹⁴ מכתב מהממונה על ענייני הבניינים בפרקליטות המדינה למוקד להגנת הפרט, 13.8.2006.

²¹⁵ מכתב מהיועמ"ש לחיל המודיעין למוקד להגנת הפרט, 17.8.2006.

²¹⁶ כך עולה מרישומי זיכרון דברים מחקירתו של חי"ע, וראו ב"ש, 2550/06, **מדינת ישראל ע"י פרקליטות**

מחוז צפון (פלילי) נ' עקיל, סיכומי תשובה מטעם המשיב לסיכומי המדינה מיום 25.1.2007, 1.2.2007.

²¹⁷ שם, שם.

בית המשפט המחוזי את טענות המוקד מכול וכול ופסק שח"ע אינו פגוע נפשית, למרות ניסיונו "להציג עצמו כחולה נפש".²¹⁸

המוקד תקף את חוקתיותו של חוק כליאתם של לוחמים בלתי חוקיים ואת מעצרו של ח"ע מתוקף החוק, אך בד בבד פעל להבטיח כי תנאי כליאתו יהיו הולמים, בייחוד לנוכח מצבו הנפשי. בסיוע ארגון רופאים לזכויות אדם נבחנו המסמכים הרפואיים של ח"ע וחוות הדעת של הפסיכיאטר מטעם השב"ס, במטרה להבטיח שח"ע יזכה לטיפול הרפואי הנדרש לו. תיאום בדיקה בידי פסיכיאטר חיצוני לשב"ס, בליווי מתורגמן, ארך זמן רב, והמוקד אף נאלץ להגיש בשם ח"ע עתירת אסיר כדי לאפשר את הבדיקה.²¹⁹ עתירת אסיר נוספת הוגשה באמצעות המוקד כשהתברר שהופסק הטיפול התרופתי שח"ע נזקק לו בשל מצבו הנפשי.²²⁰ שכן, הסתבר שלמרות שחוות הדעת של הרופא מטעם השב"ס קבעה כי ח"ע אינו מראה תסמינים פעילים של מחלת נפש, ולמרות שעל סמך חוות דעת זו קבע בית המשפט כי ח"ע מתחזה לחולה נפש, כבר בדצמבר 2006 סיפק השב"ס לח"ע תרופות אנטי פסיכוטיות והרופאים שטיפלו בו קבעו כי עליו להמשיך ולקבל את התרופות ולהיות תחת מעקב. המוקד הגיש את הנתונים החדשים לבית המשפט ודרש לבחון שוב את מצבו הנפשי של ח"ע ולאור זאת גם את החלטת בית המשפט לא לבטל את צו הכליאה שהוצא כנגדו.²²¹

ב-15.10.2007 התקבלו במוקד שיחות טלפון מעיתונאים שביקשו לקבל פרטים בנוגע לשחרורו הצפוי של ח"ע, אולם עורך הדין שייצג את ח"ע מטעם המוקד לא ידע על כך דבר, וכמוהו גם נציגי הצלב האדום ובני משפחתו של ח"ע. בערב אושרה הידיעה כי במסגרת עסקה בין ישראל לחיזבאללה תוחזר לישראל גופתו של אזרח ישראלי שנשחפה ללבנון, ובתמורה תשחרר ישראל את ח"ע ותחזיר שתי גופות של לבנונים שנהרגו במלחמה. ב-16.10.2007 הוחזר ח"ע ללבנון, לאחר שהוחזק בידי ישראל למעלה משנה. (תיק 45949)

תנאי כליאה

אחד מפסקי הדין החשובים שניתנו בתיקי המוקד בשנת 2007 עוסק בהזנחה פושעת מצד רשויות הכלא ובהתנערותן מחובתן להגן, כמתחייב, על העצירים והאסירים הנתונים תחת חסותן.

²¹⁸ שם, החלטה בבקשה לביקורת שיפוטית, 13.3.2007, עמ' 24.

²¹⁹ עע"א 1923/07, עקיל נ' קצינת אסירים - כלא השרון ואחי.

²²⁰ עע"א 2363/07, עקיל נ' קצינת אסירים - כלא השרון ואחי.

²²¹ ע"פ 3245/07, עקיל נ' מדינת ישראל, בקשה מטעם המערער בהסכמה להגשת ראיות חדשה, 9.9.2007.

בתחילת 1997 הועבר ע"ש, פלסטיני כבן 21, מכלא קציעות למתקן הכליאה מגידו, שהיה אז בסמכות הצבא.²²² שבועיים לאחר מכן קבע רופא את מותו. ע"ש נרצח בעינויים קשים בידי אסירים ששהו עמו באגף וחשדו בו בשיתוף פעולה עם ישראל. במשך כמה ימים "נחקר" ע"ש והוכח בידי האסירים, אך אף על פי שזעק לעזרה והתחנן על נפשו, איש מאנשי רשויות הכלא לא התערב בנעשה ולא סייע לו. ע"ש, שלא היה מסוגל ללכת או לעמוד בכוחות עצמו וזעקותיו הדהדו ברחבי האגף, לא נשאל ולו פעם אחת על ידי מי מן הסוהרים והאחראים לשלומו על מצבו. בבוקר 15.2.1997 הודיע האחראי מטעם האסירים לסוהרים כי ע"ש אינו מרגיש בטוב, אולם בשלב זה לא נותר לרופאים אלא לקבוע את מותו. בדו"ח הפתולוגי כתב הרופא כי ע"ש סבל מדימומים פנימיים בגוו ובגפיו, וכן בחלקים נוספים בגופו, ממכות שנגרמו שעות רבות לפני מותו.²²³

ההליך הפלילי התמקד באסירים שהואשמו ברצח אך לא נקט עמדה ובוודאי לא הטיל אחריות על רשויות בתי הכלא ושלוחיהן, המופקדים על שלומם ועל בריאותם של האסירים. המוקד, בשם משפחת המנוח, הגיש תביעה אזרחית לפיצויים ובה טען כי הרצח התאפשר, בין השאר, בשל רשלנות ואדישות פושעת של רשויות בתי הכלא ועובדיהן, שבפעולותיהם, ובעיקר במחדליהם, הפרו את חובתם כלפי האסיר שהיה נתון למשמורתם והפקירו אותו לעינויים ולמוות.²²⁴ חובת המדינה להגן על אסירה, גם מפני אלימותם של אסירים אחרים, אינה שנויה במחלוקת והיא מעוגנת בדין הישראלי ובמשפט הבינלאומי. הסוגיות השנויות במחלוקת שנדונו בבית המשפט נסובו בעיקר על שתי שאלות: האם יכלו הנתבעים לצפות את האפשרות לרצח המנוח ולמנוע אותה? האם נקטו הנתבעים אמצעים סבירים כדי למנוע רצח מעין זה, מה גם שהסתבר שבשבועיים קודם לכן נרצח באותו הכלא ובנסיבות דומות עציר אחר? המוקד טען שהנתבעים ידעו כי האמצעים שנקטו אינם מתאימים ואין בהם כדי למנוע עינויים ואלימות בין כותלי הכלא. במקרה זה סגל הכלא היה יכול, וחייב, לשים לב למצבו של ע"ש, להפסיק את ההתעללות ולמנוע את מותו. ב-12.8.2007 פסק בית המשפט לטובת המשפחה והטיל על המדינה תשלום פיצויים בסך של למעלה ממיליון ש"ח, וכן הוצאות משפט ושכר טרחת עורך דין.²²⁵ (תיק 9966)

²²² בשנת 2005 עברה האחריות למתקן הכליאה מהצבא לשבי"ס.

²²³ ד"ר י' היס, חוות דעת רפואית מיום 16.2.1996.

²²⁴ ת"א 1625/02, שחאתית נ' מפקד כלא מגידו ומדינת ישראל - משרד הביטחון.

²²⁵ שם, פסק דין, 12.8.2007.

התנאים במתקני הכליאה הזמניים של הצבא

בסוף מארס 2002, לאחר פיגועי התאבדות קשים בתוך ישראל, פתחה ישראל בפעולה צבאית רחבת היקף בשטחים, שכונתה בשם "מבצע חומת מגן". במסגרת הפעולה נערכו מעצרים מקיפים; בתקופת השיא הוחזקו בידי ישראל כ-6,000 פלסטינים. העצורים הובאו למתקני מעצר זמניים, שהוקמו במיוחד למטרה זו, או למתחמי כליאה מאולתרים שפורקו עם תום השימוש בהם,²²⁶ ושם נעשה "מיון ראשוני"; רוב העצירים שוחררו והנותרים הועברו להמשך החקירה והמעצר למתקן מרכזי במחנה עופר.²²⁷ תנאי הכליאה במתקנים הזמניים ובמחנה עופר עמדו במרכז עתירה שהוגשה כבר ב-2002 בידי המוקד ושישה ארגונים נוספים;²²⁸ בפסק הדין קבע בג"ץ כי הצבא הפר הן את הוראות המשפט הבינלאומי והן את עקרונות היסוד של המשפט המינהלי הישראלי והוראות המשפט הצבאי החל בשטחים.²²⁹ ובכל זאת, ב-2003 נאלץ המוקד להגיש עתירה נוספת, הפעם בשם של שבעה עצורים שהוחזקו חודשים ארוכים במתקני הכליאה הזמניים בתנאים מחפירים; המוקד עתר הן בשל תנאי הכליאה והן בשל משך הזמן שבו הוחזקו העצורים במתקנים אלה.²³⁰ כחודש לאחר הגשת העתירה מונתה ועדה צבאית מייעצת לרמטכ"ל, במטרה לבדוק את התנאים במתקני המעצר הזמניים. בדו"ח השלישי של הוועדה, שהוגש לרמטכ"ל בינואר 2005, נכתב: "חריגה מסטנדרטים מתקבלים על הדעת של תנאי חיים (לבוש, מזון, שטח מחיה, היגיינה וסניטיציה ראויים) **אינה נסבלת ואין להשלים עימה** [...] ראייה כוללת של הדברים מצביעה על כך שהצבא כארגון אינו רואה חשיבות של ממש בהקפדה על תנאי שהייה נאותים במתקנים ואינו משקיע מאמצים ראויים בניהולם הנכון", ובהמשך: "הוועדה סבורה כי אם הצבא מבקש להמשיך ולהפעיל את מתקני המעצר, מתוך הכרה בצורך המבצעי בקיומם הקבוע, עליו לתת את הדעת, באופן מערכת, לשאלת אופן ניהולם ולעשות בעניין **שינויים מפליגים**".²³¹

למרות הביקורת החריפה מטעם הוועדה, ולמרות ההמלצות הברורות לשינוי, באוקטובר 2007 הגיש המוקד שוב עתירה לבג"ץ, הפעם בשם של 16 עצורים שהוחזקו במתקני המעצר הזמניים למעלה מ-21 יום ודיווחו על ציפות

²²⁶ הצבא מכנה את המתקנים "מתקני השהיה ומעצר" או "מתקני כליאה חטיבתיים"; פלסטינים תושבי השטחים מכנים אותם "חשבויות" - מבנים ארעיים.

²²⁷ כיום מצויים בידי הצבא שני מתקני מעצר זמניים בלבד - עציון ושומרון; בתי הכלא עופר וקציעות, שהיו בעבר בידי הצבא, הועברו בשנת 2006 לידי שירות בתי הסוהר. שאר מתקני המעצר החטיבתיים נסגרו.

²²⁸ בג"ץ 3278/02, **המוקד להגנת הפרט ואח' נ' מפקד כוחות צבא הגנה לישראל באזור הגדה המערבית**.

²²⁹ שם, פסק דין, 18.2.2002.

²³⁰ בג"ץ 3985/03, **בדאוי ואח' נ' מפקד כוחות צה"ל באזור יהודה ושומרון ואח'.**

²³¹ הוועדה המייעצת לרמטכ"ל לבחינת מתקני המעצר החטיבתיים באיי"ש, **דין וחשבון מספר 3**, חשוון תשס"ו, נובמבר 2005, סעיפים 8, 13 (הדגשות במקור).

רבה בתאים, על מחסור במזון, במים חמים, במוצרי היגיינה ובבגדים להחלפה, ועל טיפול רפואי מינימאלי.²³² העצירים אף נאלצו לעשות את צרכיהם בבקבוקי פלסטיק מאחר שנמנעה מהם הגישה אל חדרי השירותים.²³³ עוד קודם לעתירה פנה המוקד לצבא, לנוכח התארכות משך השהייה של כמה מן העצורים במתקנים הזמניים, וביקש לפעול לאלתר להעברתם למתקן בניהול השב"ס, שבו ימומשו זכויותיהם.²³⁴ בעקבות הפנייה הועברו העצורים למתקן כליאה של השב"ס, אולם ב-15.10.2007 נאלץ המוקד לפנות אל הצבא בנוגע ל-18 עצורים נוספים שהוחזקו במתקן המעצר הזמני בשומרון למעלה מ-21 יום,²³⁵ וב-25.10.2007 פנה שוב בנוגע לעשרה עצורים נוספים שהוחזקו למעלה מ-21 יום במתקן המעצר עציון.²³⁶ לכל הפניות האלו לא התקבל כל מענה. תשעה ימים לאחר הגשת העתירה הועברו שמונה מבין העצורים העותרים אל בתי כלא במשמורת השב"ס, אולם במתקנים נותרו עצורים אחרים שהוחזקו בהם תקופות ארוכות. המוקד הגיש הודעה מעדכנת לבית המשפט ובה יידע אותו, בין השאר, שבנוסף לעותרים יש עוד 18 עצורים המוחזקים במתקן למעלה מ-21 יום וכי קיימת חריגה חמורה מהתקן שנקבע למספר העצורים שניתן להחזיק. עוד ציין המוקד כי ב-13.11.2007, במקום 60 עצורים לכל היותר, כפי שקובע התקן, הוחזקו במתקן המעצר שומרון 91 עצורים, ובמתקן המעצר עציון הוחזקו באותו התאריך 59 עצורים, אף על פי שהתקן עמד על 38 עצורים. החריגה מהתקן החמירה אף יותר את תנאי המעצר הקשים ממילא.²³⁷

לאחר עדכון בית המשפט, ובסמוך למועד הדיון בעתירה, החל הצבא להעביר בהדרגה יותר ויותר עצירים ממתקני הכליאה הזמניים לבתי כלא של השב"ס, כדי שמספר העצורים במתקני המעצר לא יחרוג מן התקן המותר. בתגובת המדינה לעתירה נטען כי "סוגיית משך השהייה של עצורים במתקני השהייה הועלתה לאחרונה לבחינתם של הדרגים הבכירים ביותר בצה"ל ובשב"ס".²³⁸ ככלל, הצבא לא התכחש לטענות שהעלה המוקד בעתירה ואף ציין כי המטרה, שהצבא והשב"ס אינם מגיעים אליה בפועל, היא שהעצורים יוחזקו במתקני הכליאה הזמניים לא יותר משמונה ימים, אלא אם יתקבל אישור מדרג גבוה לחריגה מתקופה זו.²³⁹

²³² בג"ץ 9169/07, טקאטקה ואח' נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית ואח'.

²³³ על פי תצהירים שגבה המוקד מעצורים במתקני הכליאה הזמניים וצירף לעתירה הנ"ל כנספחים.

²³⁴ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרס"ן נסים בן אבי מפקוד מרכז - משטרה צבאית, 2.9.2007.

²³⁵ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לשרן זיו קליימן מפקוד מרכז - משטרה צבאית, 15.10.2007.

²³⁶ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לשרן זיו קליימן מפקוד מרכז - משטרה צבאית, 25.10.2007.

²³⁷ ה"ש 232, בקשה מטעם העותרים להודעה מעדכנת, 13.11.2007.

²³⁸ שם, תגובה מקדמית מטעם המשיבים, 27.11.2007.

²³⁹ שם, סעיף 11. נראה כי לא בכדי נקבה אמנת צה"ל-שב"ס בפרק זמן של שמונה ימים, שהרי זהו פרק הזמן שבו - על פי סעיף 78 לצו בדבר הוראות ביטחון (יהודה והשומרון) (מסי' 378), תשי"ל-1970 - ניתן לעצור אדם עד להבאתו בפני שופט.

בדיון בעתירה החליט בית המשפט כי המדינה תגיש בתוך 30 יום תגובה עדכנית לאחר שהגורמים המוסמכים, בהתייעצות עם המוקד, יטכסו עצה כיצד לשפר את המצב במתקני הכליאה הזמניים.²⁴⁰

בתגובת המדינה הוצגה התקדמות לכאורה בטיפול בסוגיות שהועלו בעתירה בכל הנוגע למשך הכליאה ולתנאי הכליאה במתקנים הזמניים. בין השאר נטען שעצורים כבר אינם מוחזקים במתקנים למעלה מ-21 יום וכי נערכות פגישות בין גורמים בכירים במטרה להסדיר את העברת העצורים ממתקני הכליאה הצבאיים למתקני כליאה ברשות השב"ס, וחודדה ההנחיה שלא לחרוג מן התקנים בשני המתקנים. כמו כן דווח לבית המשפט על הקמת מתקן מעצר צבאי חדש שעתיד להיפתח עד סוף חודש מאי 2008, במקום מתקן עציון.²⁴¹ לאחר שנציגים מטעמו ביקרו במתקני הכליאה הזמניים ותיעדו את התנאים השוררים בהם הגיש המוקד הודעה מעדכנת לבית המשפט בצירוף תצהירים של עצורים המוחזקים במתקני המעצר.²⁴² בהודעה קבל המוקד בפני בית המשפט על כך שהמצב הקיים, שבו העצורים במתקנים הזמניים סובלים מתנאי מעצר הנופלים מתנאי המאסר במתקנים הקבועים, שבהם מוחזקים אסירים שפויים, מנוגד הן לקבוע בחוק ובפסיקה והן לעקרון החפות. המוקד דרש כי הצבא יתחייב להעביר את העצורים ממתקני הכליאה הזמניים למתקנים קבועים בתוך זמן שלא יעלה על שמונה ימים, כמצוין באמנת צה"ל-שב"ס בנושא, וכל עוד העצורים מוחזקים במתקנים הזמניים יספק להם הצבא תנאים הולמים, כמתחייב מן המשפט הבינלאומי והישראלי. עוד טען המוקד כי השינויים והשיפורים שזכרו בתגובת המדינה לעתירה אינם באים כולם לידי ביטוי בשטח: עצורים במתקן עציון דיווחו כי במשך ימים שלמים אין במתקן מים חמים לרחצה, בתאים שורר קור עז, החלונות אינם מוגנים בזוגיות והעצורים נאלצים לחסום את הקור באמצעות מזרנים, השמיכות מלוכלכות ובלויות ואין מספיק בגדים ולבנים, ביקורי משפחות אינם מתקיימים ודואר אינו מתקבל ואינו נשלח.²⁴³ לאור הודעת המוקד קבע בית המשפט דיון נוסף בעניין בסוף אפריל 2008.

²⁴⁰ שם, החלטה, 29.11.2007.

²⁴¹ שם, הודעת עדכון מטעם המשיבים, 30.12.2007.

²⁴² שם, הודעת עדכון מטעם העותרים, 9.3.2008.

²⁴³ להודעה המלאה ראו <http://www.hamoked.org.il/items/9407.pdf>.

מעצרים מינהליים

על פי הנתונים שקיבל המוקד מהשב"ס החזיקה ישראל בשנת 2007 כ-1800 פלסטינים מדי חודש במעצר מינהלי, ללא כתב אישום וללא משפט.²⁴⁴ החוק הצבאי שחל בגדה המערבית, ועד ליישום ההתנתקות גם ברצועת עזה, מאפשר למפקד הצבאי להוציא צווי מעצר לתקופה של עד שישה חודשים.²⁴⁵ צווי המעצר ניתנים להארכה, בכל פעם לתקופה של עד שישה חודשים, ללא הגבלה על מספר הצווים שניתן להוציא לעציר. המשמעות היא כי אין הגבלה בחקיקה הצבאית על משך החזקת עציר מתוקף צווים מינהליים, וזאת מבלי שיוגש נגדו כתב אישום, מבלי שיימסרו לו החשדות נגדו ומבלי שיוכל לדעת אם ומתי ישתחרר. החוק הצבאי קובע כי לא יאוחר משמונה ימים ממועד הוצאת הצו יש להביאו לביקורת שיפוטית בפני שופט צבאי. לעציר שמורה הזכות לערער בפני ערכאת ערעורים צבאית על החלטת השופט בערכאה הראשונה, ואם נדחה ערעורו פתוחה לפניו האפשרות לערער לבית המשפט העליון. ברוב המקרים של המקרים מאשרים השופטים הצבאיים את הצווים כמות שהם. בשנת 2007, מתוך 2,934 צווים מינהליים שהוציא המפקד הצבאי, רק 168 צווים, המהווים 5.7 אחוזים מכלל הצווים, בוטלו על ידי בית המשפט הצבאי; 41 צווים קוצרו, כלומר, השופט קבע כי בהיעדר ראיות חדשות ישוחרר העציר בתום ריצוי זמן המעצר של הצו האחרון, ולעתים אף קוצר תוקף הצו, ושאר הצווים אושרו כמעט ללא שינוי על ידי בית המשפט הצבאי. כבשנים קודמות, גם בשנת 2007 לא הפך בית המשפט העליון ולו פעם אחת החלטה של שופט צבאי ופסק לשחרר עציר מינהלי. במקרים שבהם מדובר בעתירות מטעם המדינה כנגד החלטת שופט צבאי לשחרר עציר מינהלי לא הראה בג"ץ קושי להתערב ולהאריך את המעצר.

צו מינהלי מוצא כנגד אדם על סמך חומר מודיעיני המועבר מהשב"כ אל הצבא, ומעיד, לכאורה, כי אותו אדם מהווה סכנה לביטחון המדינה. החומר מוגדר כחסוי ותוכנו אינו נחשף בפני העציר עצמו או בא כוחו. גם השופטים אינם זוכים לראות את החומר החסוי בשלמותו, אלא רק גרסה מתומצתת שלו, ואף זאת במסגרת דיונים חסויים שבהם נוכחים רק השופטים ונציגי התביעה הצבאית. כך מתרוקנים מתוכן הן הליך הביקורת השיפוטית והן הליך הערעור שנועדו לשמש כמנגנוני בקרה על פרוצדורה מועדת לפורענות של שלילת חופש מאדם ללא משפט.

²⁴⁴ בשנת 2006 עמד הממוצע על כ-700 עצירים מינהליים.

²⁴⁵ בגדה המערבית: צו בדבר מעצרים מינהליים (הוראת שעה), צו מס' 1226, 1988; ברצועת עזה (עד סיום הממשל הצבאי בספטמבר 2005): צו בדבר מעצרים מינהליים (הוראת שעה), צו מס' 941, 1988. הצווים כמעט זהים זה לזה.

מעצר מינהלי במשפט הבינלאומי ההומניטארי ובמשפט הישראלי

המשפט הבינלאומי ההומניטארי מאפשר שימוש במעצר מינהלי כמעצר מונע במקרים שבהם נשקפת מאדם סכנה מיידית לביטחון המדינה או הסדר הציבורי,²⁴⁶ אולם הוא מכיר בפגיעות הקשות של המעצר המינהלי בזכויות היסוד של העציר להליך הוגן ומשום כך הוא קובע כי יש להשתמש באמצעי זה במשורה ורק כאשר קיים הכרח ביטחוני. המקורות המשפטיים לאמות המידה המגבילות את השימוש במעצר מינהלי במשפט הבינלאומי ההומניטארי מצויים בין השאר בסעיף 75 של הפרוטוקול הראשון לאמנת ג'נבה הרביעית, הנחשב כמשקף חוק בינלאומי מנהגי. גם במשפט הישראלי התגבשו אמות מידה להבטחת שימוש מוגבל וזהיר במעצר המינהלי. בין היתר נקבע כי יש להשתמש באמצעי זה רק כצעד מונע ורק נגד מי שנשקפת ממנו מסוכנות אישית, ולא כחלופה לענישה פלילית. במיוחד הדגיש בית המשפט כי המעצר המינהלי והארכת הצווים ייעשו מתוך התחשבות במכלול של נסיבות, ולא רק בהסתמך על ראיות השב"כ.²⁴⁷ למרות זאת, ישראל משתמשת באמצעי המעצר המינהלי באופן נרחב ועוצרת מאות פלסטינים תושבי השטחים מדי שנה. עצירים מינהליים רבים מוחזקים בידי ישראל תקופות ארוכות מבלי שמהימנותו של החומר החסוי שנגדם תיבחן בחינה של ממש; השופטים הצבאיים נוטים לקבל ללא עוררין את טענות השב"כ ומאשרים את הצווים; ובג"ץ עצמו דוחה את מרבית העתירות לביטול צווי מעצר מינהלי המובאות לפתחו.

למרות האמור במשפט הבינלאומי, בכמה מהמקרים שבהם טיפל המוקד בשנת 2007 התגלה כי השב"כ משתמש במעצרים מינהליים כאמצעי ענישה נגד פלסטינים המסרבים לשתף פעולה עם ישראל.

מ"א, סטודנט לסיעוד כבן 20, הגיע לפגישה עם נציג השב"כ בעקבות

זימון ונעצר בו במקום. צו מעצר מינהלי ראשון הוצא נגדו ביום 14.12.2004. עילת מעצר של ממש לא סופקה ובצו נכתב במעורפל כי מ"א הנו פעיל חמאס המסכן את ביטחון האזור. במסגרת הביקורות השיפוטיות על צווי המעצר המינהלי הועלו ספקות בנוגע לעצם זיהויו של מ"א כמי שהחומר החסוי מתייחס אליו, אך למרות זאת לא דרשו השופטים מהתביעה ליישב את

²⁴⁶ אמנת ג'נבה הרביעית בדבר הגנת אזרחים בזמן מלחמה (1949), סעיף 78.

²⁴⁷ בין פסקי הדין הקובעים אמות מידה לשימוש במעצרים המינהליים ראו, לדוגמה, עמ"ס 4/94, בן חורין נ' מדינת ישראל, פ"ד מח(5) 329, 334; דני"פ 7048/97, פלוני נ' שר הביטחון, פ"ד נד(1) 721, 740-741; עמ"ס 8607/04, פחימה נ' מדינת ישראל, פסי' 8; עמ"ס 2/86, פלוני נ' שר הביטחון, פ"ד מא(2) 508.

הסוגיה ולספק ראיות חותכות כי אכן בו הדברים אמורים. במהלך הדיונים בארבעת הצווים הראשונים לא הוגש לעיון בית המשפט כל מידע חדש; מ"א המשיך לשבת במעצר מינהלי על סמך אותו חומר חסוי ישן, שבו נטען כי היה בעל נכונות לבצע פעילות אסורה, ועל סמך זיהוי שאינו ודאי. בדצמבר 2006, עם הוצאת צו המעצר המינהלי החמישי במספר, הציג הצבא חומר חדש לבית המשפט, ובו, בין היתר, דו"ח תחקור שהשב"כ ערך ימים מספר לאחר המעצר ב-2004. במהלך שנתיים לא נמסר דו"ח התחקור לידי ההגנה, וככל הנראה גם לא לידי בית המשפט, אף על פי שהמידע שנכלל בו התגלה כהכרחי וכמכריע בהגנה על מ"א. מדו"ח התחקור עלה כי השב"כ הציע למ"א לשתף עמו פעולה אך הלה סירב, ונענש במעצר.

כזכור, בפסיקה הישראלית מעוגנת התפיסה כי אין להשתמש במעצר מינהלי כעונש אלא רק כצעד שנועד למנוע סכנה בעתיד.²⁴⁸ צו מעצר מינהלי אינו חוקי אם הוצא לכל מטרה אחרת, גם אם היא ביטחונית,²⁴⁹ ובוודאי שאינו חוקי אם הוצא כניסיון לשידול העציר לשתף פעולה או כעונש על סירובו לשתף פעולה. גם המשפט הבינלאומי ההומניטארי חד משמעני בנוגע לסוגיית שיתוף הפעולה ורואה בכל ניסיון כזה הפרה חמורה של אמנת ג'נבה הרביעית.²⁵⁰ ואכן, בהחלטת הביקורת השיפוטית מיום 26.12.2006 נכתב שבית המשפט מצא כי "הרשות אינה מבינה מהי תכליתו הראויה של מעצר מינהלי" וכי המידע החסוי והגלוי שהוצג בפני בית המשפט "מאשש את המסקנה כי תכליתו של המעצר המינהלי במקרה זה היא ענישתית וכי הערכת המסוכנות המצויה בראיות שהוגשו לבית המשפט סובלת את שחרורו של הנאשם".²⁵¹ השופט הדגיש את החומרה שבשימוש במעצר מינהלי ככלי ענישה ואף המליץ כי הנושא ייבדק בידי הרשויות הנוגעות בדבר. למרות זאת, ב-31.12.2006 קיבל בית המשפט הצבאי לערעורים את ערעור הצבא ואישר צו מעצר מינהלי נוסף, הפעם לתקופה של שלושה חודשים.

עורכת דין מטעם המוקד עתרה לבג"ץ כנגד קבלת הערעור בהצביעה על עיקרי הפגמים בהתנהלות הרשויות בנוגע למעצרו של מ"א: השיקולים הפסולים שהיו ביסוד המעצר; העלמת המידע מההגנה ומבית המשפט; ההתעלמות מהערכת המסוכנות של מ"א, שהוגדרה על ידי שופט כ"סובלת שחרור"; והסתמכות

²⁴⁸ ראו לדוגמה עמ"מ 1/82, קוואסמה נ' משרד הביטחון, פ"ד (לו) 1, 666, 669; עמ"מ 8607/04, פחימה נ' מדינת ישראל, החלטה מיום 4.11.2004; עמ"מ 4/97, בן חורין נ' מדינת ישראל; עמ"מ 8788/03, פדרמן

נ' שר הביטחון, פ"ד (נחנ) 176.

²⁴⁹ ראו לדוגמה דני"פ 7048/97, פלונים נ' שר הביטחון, פ"ד נד(1) 721, 742.

²⁵⁰ אמנת ג'נבה הרביעית בדבר הגנת אזרחים בזמן מלחמה (1949), סעיפים 31, 51, 147.

²⁵¹ מ"מ אי"ש 3667/06, החלטה, 26.12.2006.

בהכרעה על חומר מודיעיני ישן.²⁵² בפסק הדין שניתן בפברואר 2007 סירב בג"ץ להתערב בהחלטת השופט הצבאי אך הנחה את הצבא לאמור: "העותר נתון זמן ניכר במעצר מינהלי ויש לשקול לאחר פקיעת הצו את היחס המידתי בין הסיכון הנשקף מהעותר וכמות הראיות המלמדות על הסיכון אל מול אורך תקופת המעצר".²⁵³ ב-4.3.2007, עם תום תקופת הצו המינהלי, הוצא צו נוסף לתקופה של שלושה חודשים; ערעור המוקד על החלטת השופט לאשר את הצו נדחה.²⁵⁴ מיד עם תום תוקף הצו הוצא צו נוסף עד ל-2.9.2007, אך הפעם בוטל הצו בידי השופט הצבאי בערכאה הראשונה; בין השאר טען השופט שלא הובאו די ראיות להוכחת זהותו של העציר כמי שמעורב במעשים שהשב"כ מייחס לו, העותר עצור מזה שנתיים וחצי, והדרישה למידתיות בין רמת הסיכון המיוחסת לעציר לכמות הראיות שיש נגדו מובילה למסקנה כי יש להורות על שחרורו.²⁵⁵ המדינה לא ערערה על ההחלטה ומ"א שוחרר ב-20.6.2007. (תיק 48460)

גם במקרה הבא דומה כי המניעים שהביאו למעצר המינהלי אינם כדין.

י"א, תושב הכפר בית עומר, חקלאי, נשוי ואב לשניים, נעצר באוגוסט 2007 והושם במעצר מינהלי. שופט צבאי אישר את צו המעצר המינהלי. עורכת דין מטעם המוקד ערערה על החלטת השופט הצבאי בבית המשפט הצבאי לערעורים והציגה שלוש הצהרות של שלושה ישראלים המכירים את י"א בנסיבות שונות ובחוגים שונים ושלושתם מעידים עליו כי הוא מביע דעות בעד פתרון של דו קיום ושלוש דוגל במחאה חוקית ובלתי אלימה.²⁵⁶ כך מעיד על עצמו גם י"א. לנוכח העדויות הללו, ולנוכח פעילותו הידועה והמוכרת כפעיל שלום וזכויות אדם, תמונה טענת השב"כ הקושרת אותו לפעילות המסכנת את ביטחון האזור. עורכת הדין העלתה בפני בית המשפט לערעורים את החשש כי דווקא פעילותו החוקית והגליטימית למען שלום ודו קיום היא שהובילה למעצרו שלא כדין. השופט עיין בחומר החסוי ושמע במעמד צד אחד את נציגי השב"כ. ובהחלטתו טען השופט כי למעצר אין קשר לפעילותו של י"א למען זכויות אדם ולהפגנות שבהן השתתף אלא לפעילותו בתנועת הגייהאד האסלאמי הפלסטיני,²⁵⁷ ועם זאת הוא לא מצא בחומר החסוי די ראיות למסוכנותו של י"א והחליט לקבל את הערעור ולשחררו.²⁵⁸

²⁵² בג"ץ 813/07, אלגודי נ' מפקד כוחות צה"ל באיוש ואח'.

²⁵³ שם, פסק דין, 18.2.2007.

²⁵⁴ עמ"ם 1766/07, אלגודי נ' התובע הצבאי, החלטה, 19.3.2007.

²⁵⁵ מ"מ 2279/07, ביקורת שיפוטית, החלטה, 18.6.2007.

²⁵⁶ עמ"ם 3666/07, אבו מאריה נ' התביעה הצבאית.

²⁵⁷ שם, פרוטוקול דיון, 23.9.2007.

²⁵⁸ שם, החלטה, 23.9.2007.

כאמור, שופטי בג"ץ נמנעים מלהתערב בהחלטות בתי המשפט הצבאיים בנוגע למעצרים מינהליים, אך לעתים די בעצם הפנייה לבג"ץ כדי להביא לשחרורם של עצירים; ככל הנראה, כדי למנוע דיון בבג"ץ שעלול להוביל לפסיקה תקדימית, או כדי לא לחשוף חומר ראייתי בלתי מספק, מעדיפים באי כוח הצבא להגיע להסכמה עוד קודם לקיומו של דיון בעתירה.

ע"ב, תושב בית רימה, נשוי ואב לשניים, נעצר ב-31.8.2004 בצו מעצר מינהלי בחשד לפעילות בחזית העממית. צו המעצר הוארך במשך שנתיים ימים, אף שלא נוסף כל חומר ביטחוני חדש נגד ע"ב. בהחלטת הביקורת השיפוטית מיום 27.8.2006 רמז השופט כי החומר החסוי מעיד על מעורבות בלתי ישירה של ע"ב ברצח על רקע לאומני, אך למרות זאת הורה על קיצור מהותי של הצו המינהלי, דהיינו, בהיעדר חומר ביטחוני נוסף כנגד העציר הצו לא יוארך, וקבע כי עד סיום תוקף הצו ייחקר ע"ב על מעורבותו ברצח האמור.²⁵⁹ החקירה הייתה אמורה להביא לסיום המעצר המינהלי הממושך של ע"ב, אם על דרך העמדתו לדן פלילי בגין מעורבות ברצח ואם על דרך טיהורו מחשד ושחרורו לביתו. האשמים ברצח כבר נעצרו ונשפטו, אחד מהם חוסל בידי ישראל, אך איש לא נחקר בנוגע למעורבותו של ע"ב ברצח. ביום שבו נגבתה מע"ב "הודעת חשוד", שבה הכחיש כל מעורבות ברצח או קשר לארגון החזית העממית, הוצא נגדו צו מינהלי חדש. בהחלטת הביקורת השיפוטית על צו זה כתב השופט: "הגעתי למסקנה כי צו המעצר המינהלי אשר הוצא לעצור אינו מוצדק ויש להביא לסיומו".²⁶⁰ ארבעה ימים לאחר החלטת השופט הגישה התביעה הצבאית ערעור בטענה כי יש בידה חומר ביטחוני חדש נגד ע"ב,²⁶¹ ובית המשפט הצבאי לערעורים קיבל את ערעור התביעה.²⁶² לאחר שהוצא צו מינהלי נוסף, שתוקפו עד 12.3.2007, עתרה עורכת דין מטעם המוקד לבג"ץ בשמו של ע"ב.²⁶³ בעתירה תיארה עורכת הדין את ההשתלשלות הקלוקלת של הוצאת הצווים נגד ע"ב, את הופעתו התמוהה של חומר מודיעיני חסוי חדש מיד עם החלטה לשחררו, ואת אישור הצווים בידי השופטים הצבאיים אף על פי שמעורבותו של ע"ב באירוע הרצח נותרה מעורפלת, גם לאחר קבלת "החומר החדש". עורכת הדין חזרה והדגישה כי מעצר מינהלי, ביסודו, נועד למנוע פעולות בלתי חוקיות בעתיד. צו מעצר מינהלי, שהוצא למטרת ענישה הצופה פני עבר, הוצא בחריגה מסמכות

²⁵⁹ מ"מ 2698/06, ביקורת שיפוטית, החלטה, 27.8.2006.

²⁶⁰ מ"מ 3031/06, ביקורת שיפוטית, החלטה, 5.10.2006.

²⁶¹ עמ"ס 3524/06, **התובע הצבאי נ' ברגותי**, 9.10.2006.

²⁶² שם, החלטה, 12.10.2006.

²⁶³ בג"ץ 1272/07, **ברגותי נ' מפקד כוחות צה"ל באיו"ש ואח'.**

ולפיכך הוא בטל. יתרה מזאת, להליך פלילי עדיפות על פני מעצר מינהלי ולכן אין להוציא או לאשר צו מינהלי אם אפשר להעמיד את העציר לדין פלילי. אם קיים די חומר להגשת כתב אישום כנגד ע"ב יש להעבירו ממעצר מינהלי למסלול פלילי, אך אין להשאירו במעצר מינהלי רק משום שלא נמצאו די ראיות כנגדו. עוד בטרם התקיים דיון בעתירה הגיעו הצדדים להסכמה לפיה הצו המינהלי לא יוארך, ובהיעדר חומר חדש בעניינו של ע"ב, הוא ישוחרר בתום תוקפו של הצו.²⁶⁴ במארס 2007, כשנתיים וחצי לאחר מעצרו, שוחרר ע"ב לביתו. (תיק 48879)

במהלך 2007 ?צגה עורכת הדין תמר פלג-שריק מטעם המוקד 74 עצירים מינהליים, הופיעה ב-212 הליכי ביקורת שיפוטית וערעור בערכאות הצבאיות ועתרה לבג"ץ בשבעה מהמקרים. מבין העצירים שיצג המוקד, 14 שוחררו במסגרת הביקורת השיפוטית על הצו ו-17 שוחררו בערכאת הערעור הצבאית. בסך הכול שחררו שופטים צבאיים 31 מהעצירים, שהם 42 אחוזים מן העצירים שבטיפול המוקד, לעומת שבעה אחוזים בלבד מכלל העצירים המינהליים ששוחררו במהלך שנת 2007 בעקבות התערבות משפטית.

איתור כלואים

הזכות לקבל הודעה בדבר מעצרו של אדם ומקום החזקתו היא זכות יסוד, הן של העצור והן של בני משפחתו. רישום העצור במקום מעצרו הוא תנאי הכרחי למימוש זכויותיו. רק כך יכולים בני משפחתו ועורך דינו לברר מה מעמדו של העצור, מה מצבו הבריאותי ומהם תנאי מעצרו, לבדוק אם ומתי ניתן להיפגש עמו ולפעול למען מימוש זכויותיו. נוסף על כך, יכולתו של העצור לממש את זכותו להיות נוכח בהליכים המשפטיים המתנהלים נגדו תלויה ברישומו המסודר במקום מעצרו. ואולם, למרות חובת הרשויות להודיע למשפחה על מקום החזקת העצור, הצבא והשב"ס אינם עומדים בחובתם זו, וכאילו לא די בכך, הם גם אינם מאפשרים למשפחות לפנות אליהם בעצמן כדי לקבל מידע ואף אוסרים על עצורים ביטחוניים להתקשר למשפחותיהם.

מאז הקמתו מסייע המוקד למשפחות של כלואים פלסטינים במטרה לספק להן בזמן מועט ככל האפשר מידע עדכני על אודות מקום המעצר של יקיריהן. את המידע דורש המוקד ממרכז השליטה (משלי"ט) הצבאי, שהוקם בעקבות עתירה שהגיש המוקד בשנת 1995 בפרשת חירבאוי²⁶⁵ ותפקידו לרכז את המידע על

²⁶⁴ שם, בקשה מוסכמת למחיקת העתירה, 20.2.2007.

²⁶⁵ בג"ץ 6757/95, חירבאוי ואחי נ' מפקד כוחות צה"ל באזור יהודה ושומרון, תק-על 196(1), 103; פסק דין, 11.2.1996.

העצורים ומקום החזקתם ולמסור מידע עדכני על מקום החזקתו של כלוא בתוך 24 שעות מרגע הפנייה,²⁶⁶ כפי שסוכם בעתירת המוקד. המוקד מפעיל בקרה קבועה על תפקוד המשל"ט ומנסה להטמיע נוהל עבודה חריג ודחוף כאשר מדובר בקטינים, בנשים ובפצועים, הזכאים להגנות ולתנאים מיוחדים. בשנת 2007 טיפל המוקד בלמעלה מ-10,000 פניות לאיתור כלואים, מתוכן 5,030 פניות לאיתור עצורים חדשים. אף על פי שחל שיפור בתפקוד משל"ט הכליאה, לא תמיד הוא מעביר את המידע בתוך פרק הזמן הנדרש.

ב-29.5.2007, בעקבות פניית משפחתו, פתח המוקד בניסיונות לאתר את מ"ש שנעצר יום קודם לכן ברמאללה; מ"ש משותק ומרותק לכיסא גלגלים, ומשום כך הוא זכאי לתנאים מיוחדים, ולמרות זאת לא הצליח משל"ט הכליאה לאתר את מקום החזקתו במשך שלושה ימים. תחילה פנה המוקד לתביעה הצבאית במחנה עופר, אך התביעה הצבאית, וכן האחראי מטעם השב"כ לחקירת מ"ש, טענו שהוא נמצא מאז יום מעצרו בכלא הדרים, עקב מצבו הפיזי. בו ביום פנה המוקד לכלא הדרים כדי לאשר את המידע, אולם שם נמסר כי מ"ש אינו כלוא במקום. מכתב דחוף ששלח המוקד למפקד הכלא ב-31.5.2007 לא נענה. בחלוף שבוע מיום המעצר פנה המוקד אל עו"ד עפרה קלינגר, ראש מחלקת האסיר בשב"ס, בבקשה לדעת היכן מוחזק מ"ש, מדוע לא עודכן מקום מעצרו במערכת השב"ס ומי האחראי למחדל זה. בתשובה שנתקבלה למחרת נמסר כי האסיר שוהה בכלא מג"ן וכי הוא נקלט בשב"ס רק ב-4.6.2007, משמע, במהלך שבוע ימים לא היה מ"ש רשום במקום מעצר איזשהו. ב-24.7.2007 נפגש עורך דין מטעם המוקד עם מ"ש במקום מעצרו בכלא מג"ן. בתצהיר שנגבה מפיו טען מ"ש כי עם מעצרו נלקח לכלא עופר ומשם ישירות לכלא הדרים. בכלא הדרים הוא נחקר והוחזק בבידוד בצינוק, ובשלב מסוים נלקח להארכת מעצר במגרש הרוסים. אחר כך הוא הועבר לכלא מג"ן, וצוות החקירה שחקר אותו בכלא הדרים המשיך לחקרו גם שם. כל ההתנהלות הזאת לא תועדה. מקום החזקתו של העצור הוסתר במשך שבוע ימים, שבמהלכו הוא נחקר והוחזק בניגוד לנהלים ובהתעלם ממצבו הפיזי המיוחד. המוקד פנה במכתב תלונה לעו"ד מני מזוז, היועץ המשפטי לממשלה. (איתור 50564)

בשנת 2007 נאלץ המוקד להגיש ארבע עתירות הביאס קורפוס, לעומת עתירה אחת בשנת 2006. עתירות הביאס קורפוס דורשות מתן הוכחות לחוקיות המעצר ולמקום הימצאו של העצור והן משמשות כבלם לכוחה של המדינה לנצל את אפשרות המעצר באופן שרירותי ובלתי מרוסן. עתירות אלה מוגשות במקרים

²⁶⁶ פרט לסופי השבוע, שאז ממתניות המשפחות להודעה עד בוקר יום ראשון.

שבהם קיימת סבירות גבוהה לכך שאדם נעצר אך לא ניתן לאתר ברישומים, ומטרתן לחייב את המדינה לספק את המידע הדרוש כדי לממש את זכויותיו של העצור ולהקל על משפחתו.

ב-7.10.2007 פנתה אל המוקד משפחתו של ס"מ, שנעצר יומיים קודם לכן בעת ששהה בבית חברו שבנפת שכם. בדיקה העלתה כי לאחר מעצרו הובא ס"מ למתקן המעצר הזמני שומרון ולמחרת הועבר לבית המעצר קישון. המוקד מסר את המידע למשפחת העצור, אך כשבוע לאחר מכן פנתה המשפחה בשנית אל המוקד בבקשה לאתרו. בו ביום פנה המוקד בכתב למשליט הכליאה, בבקשה לסייע באיתור, אך למרות דחיפות הנושא לא התקבלה תשובה. בשיחות טלפון עם המוקד טען המשליט כי לא הצליח לאתר את מקום מעצרו של ס"מ. המוקד פנה גם למשליט הכליאה של השב"ס ושם נמסר לו כי ס"מ הועבר כבר ב-11.10.2007 מבית המעצר קישון למקום אחר, אולם לא ידוע להיכן הועבר; גם מבית המעצר קישון נמסר למוקד כי ס"מ הועבר למקום בלתי ידוע. בניסיון לברר את מקום הימצאו פנה המוקד גם לבית המעצר שרון ולבית המעצר במגרש הרוסים בירושלים; שני בתי מעצר אלו מחזיקים מסוף מחשב המקושר למשטרת ישראל, ומשניהם נמסר שהעצור אינו בידיהם ואף אינו מופיע במסוף המשטרה. ב-16.10.2007 הגיש המוקד עתירת הביאס קורפוס בדרישה לקבל לאלתר מידע על מקום הימצאו של ס"מ ועל מצבו,²⁶⁷ ובתגובת המדינה לעתירה נמסר שאי הרישום מקורו ב"תקלה" וכי מאז 11.10.2007 נמצא העצור בכלא אוהלי קידר.²⁶⁸ לאור זאת ביקש בא כוח המשיבים למחוק את העתירה. המוקד ביקש מבית המשפט לחייב את המשיבים להגיש הודעה מעדכנת ובה פירוט נוהל המעקב אחר הצעדים שננקטים כדי למנוע הישנותן של "תקלות" המביאות לאי רישום אסירים, לעתים במשך ימים רבים. המוקד ציין כי אין מדובר בבעיה נקודתית אלא ברשלנות מצד השב"ס וכי דומה שהשב"ס אינו מתייחס ברצינות הראויה לחובתו הקבועה בחוק להקפיד על רישום העצורים שבהשגחתו. עוד טען המוקד כי המקרים המובאים לטיפולו הם קרוב לוודאי חלק מזערי מכלל המקרים שבהם לא נרשמו עצורים כדין, שכן המוקד מנסה לאתר עצורים רק לאחר פניית המשפחות, ורק במועד הפנייה.²⁶⁹ בתגובת המשיבים הודיעה פרקליטות המדינה כי בכוונת השב"ס להוציא פקודה בדבר קליטת עצורים ורישוםם ללא דיחוי, הן ביומן בית הכלא והן במערכת הממוחשבת; במקרים

²⁶⁷ בניין 8696/07, מישי נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית ואח'.

²⁶⁸ שם, הודעה מטעם המשיבים, 18.10.2007.

²⁶⁹ שם, בקשה בהסכמה להגיב לתגובת המשיבים וכן בקשה לפסיקת הוצאות, 18.10.2007.

של העברה ממתקן מעצר אחד למשנהו יעודכן הרישום בשני המתקנים.²⁷⁰
העתירה נמחקה אך המוקד שמר לעצמו את הזכות לחדשה אם עד 1.5.2008.
הפקודה לא תפורסם.²⁷¹ (איתור 52467, תיק 52556)

רישום עצירים בבית המעצר ירושלים שבמגרש הרוסים

במהלך 2007 עבר בית המעצר במגרש הרוסים מרשות המשטרה לרשות השב"ס.
ההעברה הובילה למחדלים חמורים ברישום העצורים.

א"ע נעצר ב-21.11.2007 ומשפחתו פנתה למוקד בבקשה לאתרו. המוקד פנה
מיד למשלי"ט הכליאה, וב-25.11.2007 נמסר כי א"ע לא אותר. יום לאחר מכן
הגיש המוקד עתירת הביאס קורפוס לבית המשפט העליון. בשעות הערב הודיע
עורך דין מטעם פרקליטות המדינה למוקד כי א"ע עצור במגרש הרוסים, אך
גם ביום שלמחרת לא הופיע א"ע ברישומים כעצור במגרש הרוסים. א"ע הוחזק
בבית המעצר במגרש הרוסים שבוע ללא כל רישום. (איתור 53153)

א"ח נעצר ב-25.11.2007. יומיים אחר כך פנתה משפחתו למוקד בבקשה
לאתרו, ובו ביום פנה המוקד למשלי"ט. למחרת נמסר מהמשלי"ט כי א"ח לא
אותר. בערב הודיעה משפחתו של א"ח למוקד כי קיבלה הודעה מבית המעצר
במגרש הרוסים כי הוא עצור במקום, ולמרות זאת, ב-29.11.2007 א"ח טרם
נרשם שם כעצור. א"ח הוחזק בבית המעצר במגרש הרוסים חמישה ימים ללא
כל רישום. (איתור 53237)

ח"ד נעצר ב-4.12.2007. למחרת פנתה משפחתו למוקד בבקשה לאתרו וכבר
באותו יום פנה המוקד למשלי"ט; ב-6.12.2007 מסר המשלי"ט כי ח"ד לא אותר.
לפיכך הגיש המוקד עתירת הביאס קורפוס לבית המשפט העליון. לאחר הגשת
העתירה בעניינו הודיעו המשיבים למוקד כי ח"ד עצור בבית המעצר במגרש
הרוסים, אלא שגם הגשת העתירה לא הביאה לרישום. ב-13.12.2007 הועבר
ח"ד לכלא שקמה, שם נרשם כדין. ח"ד הוחזק בבית המעצר במגרש הרוסים
במשך תשעה ימים ללא כל רישום. (איתור 53345)

מ"א נעצר ב-6.12.2007. ב-10.12.2007 פנתה משפחתו אל המוקד בבקשה לסייע
לה באיתורו. בו ביום פנה המוקד למשלי"ט, ולמחרת נמסר כי מ"א לא אותר.
המוקד פנה מיד לבית המעצר במגרש הרוסים ושם נמסר כי מ"א אינו נמצא

²⁷⁰ שם, הודעה משלימה מטעם המשיבים, 19.12.2007.

²⁷¹ שם, פסק דין, 29.1.2008.

בחזקתם. המוקד עמד להגיש עתירת הביאס קורפוס כשלפתע התקשר מ"א עצמו לאחיו וסיפר לו שהוא עצור בבית המעצר במגרש הרוסים. ב-23.12.2007 שוחרר מ"א, לאחר שהיה עצור 18 יום ללא כל רישום. (איתור 53409)

המוקד פנה במכתב תלונה למפקד בית המעצר ירושלים במגרש הרוסים, סגן גונדר מנשה נחום, וטען, בין השאר, כי העברת בית המעצר מידי גורם אחד למשנהו לא אירעה במפתיע אלא תוכננה זמן רב מראש ונעשתה ביוזמת השב"ס. לשב"ס היה די והותר זמן להבטיח העברה מסודרת של בית המעצר, ובכל מקרה, ההעברה אינה עילה לכך שעצורים אינם נרשמים במערכת.²⁷² ממעקב שמנהל המוקד עולה כי בעקבות תלונות המוקד והפנייה לערכאות תוקנו הליקויים שהתגלו במגרש הרוסים והעצורים נרשמים כנדרש בעת מעצרום.

²⁷² מכתב מהמוקד להגנת הפרט למפקד בית המעצר ירושלים, מגרש הרוסים, סגן גונדר מנשה נחום, 27.12.2007.

אלימות כוחות הביטחון ומתנחלים

"כל אדם יש לו הזכות לחיים, לחירות ולביטחון אישי."

הכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם (1948), סעיף ג

שנת 2007 נפתחה בסימן חיובי בתחום תביעות הניזקין והדרישה לפיצוי קורבנות אלימות בשטחים, לאחר שבג"ץ פסל בדצמבר 2006 את אחד הסעיפים המרכזיים בתיקון מס' 7 לחוק הניזקים האזרחיים (אחריות המדינה), תשי"ב-1952 (להלן: חוק הפיצויים). הסעיף שנפסל העניק למדינה פטור כמעט גורף מתשלום פיצויים בשל מעשים שביצעו כוחות הביטחון בשטחים, וזאת באמצעות הכרזה על חלקים נרחבים בשטחים כאזורי לחימה. זמן קצר לאחר פרסום פסק הדין פתחה הממשלה בהליכים לחקיקת תיקון נוסף לחוק הפיצויים, תיקון מס' 8, שנועד להשיג את אותה מטרה - שלילה רחבה ככל האפשר של מתן פיצויים לפלסטינים. תוצאות מהלכה אלה של הממשלה אינן ידועות עדיין אולם בינתיים הובילה פסילת תיקון מס' 7 בבג"ץ לחידוש ההליכים המשפטיים בתביעות ניזקין שהוקפאו עד להכרעה בשאלת אי חוקתיותו של התיקון. כיום מטפלים בתלונות על אלימות כלפי פלסטינים תושבי השטחים וירושלים המזרחית - הן מצד כוחות הביטחון והן מצד מתנחלים - עשרה עורכי דין מטעם המוקד ולצדם שני אנשי צוות לא-משפטי. בשנת 2007 נוהלו כ-140 תביעות ניזקין בידי עורכי הדין מטעם המוקד, בנוסף על טיפול אדמיניסטרטיבי בתיקים שבהם לא מתנהלות תביעות אך נדרשים תהליכי בירור וחקירה. התביעות עוסקות במגוון רחב של הפרות חוק ומעשי אלימות כלפי פלסטינים, גרימת נזק גופני ונזק לרכוש, תפיסות בתים, גניבה ועוד.

סיכול תביעות של פלסטינים

הצעת החוק לשלילת פיצויים מפלסטינים

ניסיונותיה של ישראל למנוע מפלסטינים גישה לבתי המשפט האזרחיים בדרישה לפיצויים החלו כבר באמצע שנות ה-90, והצעת החוק שנועדה לשלול פיצויים מפלסטינים בגין נזקים שגרמו כוחות הביטחון הישראליים בשטחים הכבושים עברה בקריאה ראשונה בכנסת ב-1997. ב-1.8.2002 נכנס החוק לתוקפו (להלן: תיקון מס' 4).²⁷³ בין השאר קבע תיקון מס' 4 תקופת התיישנות מקוצרת של שנתיים - במקום שבע שנים - להגשת תביעות נזיקין על אירועים שהתרחשו בשטחים. המוקד הקדיש את שנת 2004 להתמודדות עם המציאות החדשה שיצר התיקון והספיק להגיש תביעות נזיקין בכ-100 תיקים בטרם יתיישנו, אולם עוד לפני שהוגשו במרב התביעות כתבי הגנה מטעם המדינה העבירה הכנסת תיקון נוסף לחוק הפיצויים (להלן: תיקון מס' 7)²⁷⁴ שמטרתו דחייה על הסף של הרוב המכריע של התביעות שכבר הוגשו ושלילה כמעט גורפת של האפשרות לתבוע פיצויים בעתיד. במקום כתבי הגנה הגיעו למוקד ולבתי המשפט בקשות מהפרקליטות לדחות את התביעות על הסף.²⁷⁵ המוקד וארגוני זכויות אדם נוספים הגישו עתירה לבג"ץ במסגרתה נטען כי תיקון מס' 7 איננו חוקתי ודינו להתבטל. בכמה מן התביעות האזרחיות שכבר הוגשו ניתנו פסקי דין שדחו אותן על הסף, ובאחרות הוקפא הטיפול המשפטי עד להכרעת בית המשפט העליון בסוגיית חוקתיותו של תיקון מס' 7. בדצמבר 2006 פסק בג"ץ לטובת הארגונים וכנגד התיקון,²⁷⁶ וכאמור, ההליכים בתביעות התלויות ועומדות חודשו. בטרם חלפה שנה מאז פסיקת בג"ץ שב משרד המשפטים ופרסם תזכיר חוק שתכליתו זהה: מתן חסינות גורפת למדינה בגין פעולות הצבא בשטחים, לרבות שלילה מוחלטת של סעד מתושבים פלסטינים שנפגעו גם שלא במסגרת לחימה (להלן: תיקון מס' 8).²⁷⁷ העובדה כי תיקון מס' 7 נפסל פה אחד על ידי תשעה שופטים בבית המשפט

²⁷³ עוד על תיקון מס' 4 ראו המוקד להגנת הפרט, **דו"ח פעילות לתקופה ינואר-יוני 2002**, עמ' 4-28, לצפייה: <http://www.hamoked.org.il/items/11200.pdf>; המוקד להגנת הפרט, **דו"ח פעילות לשנת 2003**, עמ' 44-43, לצפייה: <http://www.hamoked.org.il/items/12700.pdf>.

²⁷⁴ עוד על תיקון מס' 7 ראו המוקד להגנת הפרט, **דו"ח פעילות לשנת 2005**, המוקד להגנת הפרט, **דו"ח פעילות לשנת 2006**, עו"ד יוסי וולפסון, "הזכות לפיצויים על הפרתן של זכויות אדם", 2008, לצפייה: <http://www.hamoked.org.il/items/110380.pdf>.

²⁷⁵ עד סוף שנת 2006 הוגשו בקשות כאלה בכ-70 מהתביעות שהגיש המוקד.

²⁷⁶ בג"ץ 8276/05, **עדאלה ואח' נ' שר הביטחון ואח'**, פסק דין, 12.12.2006.

²⁷⁷ תזכיר חוק הניזקים האזרחיים (אחריות המדינה) (תיקון מס' 8) התשס"ז-2007. ככלל, תזכירי חוק מפורסמים לשם קבלת הערות, על פי רוב לתקופה של שלושה שבועות שלאחריה מנוסחת טיוטה של החוק, וזו מובאת לאישור ועדה שבראשה עומד שר המשפטים. לאחר האישור מועברת טיוטת החוק לכנסת להצבעה בקריאה ראשונה.

העליון לא הניאה את משרד המשפטים מלהגיש הצעה לתיקון הנוסף, שאי חוקתיותו בולטת אף יותר מזו של קודמו. המוקד, ביחד עם האגודה לזכויות האזרח וארגון עדאלה, פרסם נייר עמדה ובו נטען כי תיקון מס' 8 הנו בלתי חוקתי ומנוגד לעקרונות יסוד של המשפט הישראלי והמשפט הבינלאומי, ולפיכך יש לגנוז אותו.²⁷⁸

תיקון מס' 8 מנסה להגיע בכלים משפטיים שונים במקצת לאותה התוצאה של קודמו שנפסל, כשהוא מנסה ליצור מצב שבו איש לא יתן את הדין על מעשים בלתי חוקיים, פסולים ואף נפשעים, וקורבנות המעשים יוותרו ללא סעד. כך, למשל, הסעיף הראשון בתזכיר החוק החדש מנסה לעקוף את החלטת בג"ץ באמצעות הרחבה של הגדרת המונח "פעולה מלחמתית", המעניקה למדינה חסינות בניזקין. על פי תיקון מס' 8, "פעולה מלחמתית" אמורה לכלול כמעט את כל פעולות הצבא בשטחים, גם אם לא נעשו בנסיבות של סיכון לחיים או לגוף. המדינה מנסה לטעון לחסינותה של כל פעולה, כל עוד בוצעה בידי כוחות הביטחון של ישראל בשטחים. הרחבה זו של ההגדרה של "פעולה מלחמתית" מובילה לתוצאות מרחיקות לכת אף יותר מאלו שבתיקון מס' 7. כך גם באשר לסעיף השני בתיקון המוצע, שהוא הרחבה של סעיף 15 בתיקון מס' 7, שאיפשר לשר הביטחון להכריז על אזור מסוים בשטחים, במועד מסוים, כעל "אזור עימות"; תיקון מס' 8 מעניק לשר הביטחון את הסמכות להכריז על מעשה מסוים כ"פעולה מלחמתית" גם בתוך תחומי הקו הירוק, וגם בנסיבות שבהן לא נעשו פעולות המסכנות חיים וגוף. באשר לתושבי רצועת עזה, תיקון מס' 8 מתיר את גופם ואת רכושם: סעיף 3 בתיקון שולל מהם את האפשרות לתבוע פיצויים באופן מוחלט וגורף על בסיס זהותו ושייכותו של הנפגע - ולא על בסיס האופן שבו נגרם הנזק - וזאת בין שהעוול נעשה בעת שהנפגע היה בעזה ובין שהתרחש בעת ששהה בתוך תחומי ישראל, בין שמבצעיו הם כוחות הביטחון ובין שהם שלוחיו של כל גוף אחר של המדינה. סעיף זה, שהיה קיים כבר בתיקון מס' 7 ותחולתו נגעה לנתיני מדינות אויב בלבד, מוחל עתה על כל תושבי הרצועה, וזאת בניגוד גמור לקביעת בית המשפט כי אין הצדקה לפטור את המדינה באופן גורף מאחריותה לנזקים שגרמה בעבר, או תגרום בעתיד, ברצועת עזה ולתושביה.²⁷⁹

כמו לא די בכך, המדינה מנסה בתיקון מס' 8 להגביל גם את מקום השיפוט. המדינה "מציעה" כי תביעות נגדה בגין פעולות כוחות הביטחון בגדה המערבית יידונו אך ורק בבתי המשפט בירושלים, ותביעות בגין פעולות ברצועת עזה יידונו אך ורק בבתי המשפט בבאר שבע. בדברי ההסבר טוענת המדינה כי הגבלת מקום השיפוט תוביל ל"התמקצעות" ול"יצירת אחידות בפסיקה" - טענה שניתן להחילה על כל תביעה אחרת המוגשת בכל תחום אחר. בנייר העמדה טוען המוקד כי הגבלת תחום השיפוט רק בתביעות נזיקין של פלסטינים תושבי השטחים אומרת דרשני

²⁷⁸ לצפייה: <http://www.hamoked.org.il/items/9081.pdf>

²⁷⁹ היש 276, פסק דין, סעיף 36, 12.12.2006.

ומעלה את האפשרות כי טעם זר מסתתר מאחורי הצעת המדינה, כגון התערבות פסולה בשיקול הדעת של השופטים וניסיון להשפיע על תוצאות המשפט. תיקון מס' 8 מבקש להעניק לרשות המבצעת ולכוחות הביטחון מעמד מעל לחוק ולפטור את מעשיהם מביקורת בתי המשפט. המוקד, כארגון זכויות אדם, מחויב לתפיסה הרואה חשיבות עליונה בכך שפעולות המדינה יהיו כפופות לביקורת שיפוטית, גם אם בדיעבד; שפעולות ישראל בשטחים ייבחנו ביתר זהירות; ושבמסגרת זו יישמעו עדים, יוצגו ראיות, ולבית המשפט תישמר הסמכות להכריע אם כוחות הביטחון פעלו כדין אם לאו.

הזכות לפיצויים במשפט הבינלאומי ההומניטארי

במשפט הבינלאומי ההומניטארי מושרש העיקרון לפיו מעשה בלתי חוקי מחייב פיצוי, גם אם נעשה בעת מלחמה תוך הפרת חוקי המלחמה, קל וחומר אם אין לו זיקה לפעולות הלחימה עצמן. עיקרון זה מעוגן כבר באמנת האג הרביעית משנת 1907²⁸⁰ ובאמנות גינבה משנת 1949,²⁸¹ שעליהן חתמה ישראל ואתן אשררה. לענייננו, בסעיף 3 לאמנת האג הרביעית נכתב: "צד לוחם המפר הוראות ותקנות אלה יתחייב, אם יש מקום לכך, בתשלום פיצויים. הוא יהיה אחראי לכל הפעולות המבוצעות בידי אנשים המהווים חלק מכוחותיו המזוינים". במחקר מקיף של הצלב האדום על המשפט ההומניטארי הבינלאומי המנהגי נקבע כי מדינה המפרה את המשפט הבינלאומי ההומניטארי נדרשת בתשלום פיצוי מלא בגין הפגיעה בגוף וברכוש. המשפט המנהגי מורכב מעקרונות יסוד המחייבים את כל מדינות העולם, לרבות אלה שלא נקשרו בהסכמים בנושא באופן פורמאלי. המשפט ההומניטארי המנהגי משקף מדיניות משפטית עקבית ועקרונות יסוד שהתפתחו מתוך המשפט הבינלאומי ההסכמי ומתוך המשפט המקומי ברוב מדינות העולם בנוגע להתנהלות תקינה וראויה בעת לחימה. בדצמבר 2005 אימצה העצרת הכללית של האו"ם הצהרה בדבר הזכות לסעד ולפיצויים של קורבנות של הפרות חמורות של משפט זכויות האדם הבינלאומי ושל הפרות רציניות של המשפט ההומניטארי הבינלאומי.²⁸² החלטות העצרת

²⁸⁰ אמנת האג הרביעית בדבר הדינים והמנהגים של מלחמה ביבשה לרבות תקנות בקשר לדיני ומנהגי המלחמה ביבשה (1907).

²⁸¹ אמנת גינבה הראשונה עוסקת בפצועים, בחולים, בצוותים רפואיים ובאנשי דת צבאיים; אמנת גינבה השנייה עוסקת בלוחמה בים; אמנת גינבה השלישית עוסקת בשבויי מלחמה; אמנת גינבה הרביעית עוסקת בהגנה על אוכלוסייה אזרחית בזמן מלחמה או תחת כיבוש. ארבע האמנות נחתמו ב־12.8.1949 ואושרו בידי ישראל ב־6.7.1951.

²⁸² General Assembly Resolution 60/147, *Basic Principles and Guidelines on the Right to Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law*, 16.12.2005.

הכללית הן ביטוי פורמאלי לעמדות ולכוונות של האו"ם, בבחינת המלצה למדינות החברות לאימוץ הסטנדרטים המנוסחים בהצהרות וליישומם. במבוא להצהרה מודגש כי הזכות לסעד ולפיצויים של הקורבן היא זכות מוכרת ומבוססת במשפט ההומניטארי הבינלאומי ובמשפט זכויות האדם הבינלאומי.²⁸³

תביעות בעקבות אלימות כלפי פלסטינים

תביעות בנושא אלימות חיילים כלפי פלסטינים

הגשת תביעת נזיקין היא הצעד האחרון בשרשרת הטיפול של המוקד בתלונות על מעשי אלימות מצד חיילים כלפי פלסטינים. המוקד מלווה את הנפגעים החל מהגשת התלונה לצבא והדרישה לחקור, עבור דרך מעקב אחר אופי החקירה והתנהלותה בידי המשטרה הצבאית החוקרת (מצ"ח), בניסיון להבטיח חקירה ממצה ומיציגי הדין עם האחראים, וכלה בהגשת תביעה משפטית, אם יש צורך בכך. מצ"ח הוא הגוף הצבאי המופקד על חקירת אירועים שהחשודים בביצועם הם חיילים. במקרים שהנפגעים הם פלסטינים, ההתייחסות של מצ"ח היא על פי רוב רשלנית ומבטלת, וחקירה יעילה וממצה מתבצעת לעתים נדירות בלבד. גם כאשר הנפגעים הם אזרחים אין בכך כדי להבטיח כי תתנהל חקירה תקינה וכי המדינה תישא באחריותה לפצות את הקורבנות ומשפחותיהם כראוי על פי חוק.

ע"ס, קטין כבן 15, נהג למכור עוגיות לעוברים ושבים בכיכר במרכז העיר חברון. ב-3.12.1993 הגיע הרב לוינגר אל הכיכר האמורה ברכבו כשהוא מלווה במאבטחים. אחד המאבטחים, איש כוחות הביטחון, ירה בע"ס ללא כל התגרות או פרובוקציה מצדו בזמן שעסק בסידור מרכולתו. חיילים שנכחו באזור לא מנעו את הירי, לא עצרו את היורה ואף לא הזמינו אמבולנס לפינוי הנער הפצוע ולמתן טיפול רפואי; עובר אורח לקח את ע"ס לבית החולים במכוניתו הפרטית. הקליע שפילח את רגלו הותיר את ע"ס נכה מבחינה רפואית ותפקודית. האירועים והנסיבות שהובילו לפציעתו של ע"ס לא נחקרו למעשה, אף על פי שהמשטרה והצבא ידעו על אודות המקרה ותיק חקירה נפתח. הרב לוינגר ומאבטחיו לא נחקרו כלל והתיק נסגר בסופו של דבר בעילה של "היעדר ראיות מספיקות".

²⁸³ שם, שם.

בשנת 2002 הגיש המוקד תביעה אזרחית נגד המדינה על אחריותה השלוחית למעשי המאבטח היורה והחיילים האחרים, שלא מנעו את הירי, וכנגד המשטרה על הפרת החובה לחקור,²⁸⁴ אך בכתב ההגנה טענה המדינה כי הירי בוצע בידי מתנחל כחלק מאירוע אחר, שהתחולל מאוחר יותר באותו יום ובמהלכו ירו מתנחלים לעבר פלסטינים שהשליכו לעברם בקבוקים ואבנים.²⁸⁵ אירוע כזה אכן התרחש באותו יום בחברון, אך הוא לא היה קשור בירי בע"ס והוא אף הופיע כאירוע נפרד הן ביומני הצבא והן ביומני המשטרה,²⁸⁶ ובנוסף הביא המוקד ראיות לכך שע"ס כבר היה בבית החולים כאשר החל. בכל זאת דבקה המדינה בטענה כי ע"ס נורה בידי מתנחלים ולא בידי מאבטח ואף הוסיפה וטענה כי גם אם נורה בידי המאבטח הרי אין מדובר בירי רשלני אלא בירי שבוצע מתוך הגנה עצמית, וכן שעומדת לה ההגנה כי הירי בוצע במסגרת "פעולה מלחמתית". עוד טענה המדינה כי "ניתן לקבוע באופן חד משמעי כי אם התובע היה נשאר בביתו ו/או מתפנה מהאזור המסוכן, הוא לא היה נפגע. מכאן אשמו התורם [...]".²⁸⁷ הצעת המדינה לפיצוי עמדה על 6,000 ש"ח. בית המשפט קיבל את עמדת התובע וקבע כי הירי בוצע בידי מאבטח שלא כדין. כמו כן פסק בית המשפט שאין לייחס אשם תורם לע"ס וכי יש לפצותו על הנזקים שנגרמו לו בסך של 81,000 ש"ח, בתוספת שכר טרחה וחלק מהוצאות המשפט.²⁸⁸ המדינה ערערה על פסק הדין לבית המשפט המחוזי - הן על עצם הטלת האחריות עליה והן על גובה הפיצויים - וביקשה לעכב את תשלום הפיצוי שנפסק עד להכרעה בערעור.²⁸⁹ גם לאחר שנקבע כי תשלם לאלתר חלק מן הסכום התעלמה המדינה מהחלטת בית המשפט וסירבה לשלם. במהלך הדיון בערעור מתח בית המשפט המחוזי ביקורת חריפה על המדינה ועל כך שבחרה להגיש ערעור סרק. השופטים הדגישו כי התנהגות המאבטחים לא הייתה תקינה וכי המדינה גרמה לע"ס נזק ראייתי בכך שנמנעה מלחקור את נסיבות הירי. בהמלצת בית המשפט חזרה בה המדינה מהערעור. (תיק 6678)

מתחילת הכיבוש נוהג הצבא להשתלט על מקרקעין פרטיים ועל מבני ציבור בשטחים - גגות, בתים, משרדים וחלקות קרקע - ומשתמש בהם לתצפיות, לעמדות ירי ולמגורים לחיילים. מאז ספטמבר 2000, מועד תחילת האינתיפאדה השנייה, גדל מאוד היקף תפיסת רכושם של פלסטינים בידי הצבא. הנוהל הצבאי מציב

²⁸⁴ ת"א 6007/02, סלהב נ' מדינת ישראל - משרד הביטחון ואחי.

²⁸⁵ שם, כתב הגנה, סעיף 14, 29.12.2002.

²⁸⁶ שם, מזכר משטרתי מיום 4.12.1993, המציין את שני האירועים; צורף כנספח ג לכתב התביעה.

²⁸⁷ שם, סיכומים מטעם הנתבעת, סעיף 52, 3.7.2007.

²⁸⁸ שם, פסק דין, 29.10.2007.

²⁸⁹ שם, כתב ערעור, 16.12.2007; שם, בקשה לעיכוב ביצוע פסק דין, 26.11.2007.

כללים לתפיסה "תקנית", במונחי הצבא הישראלי,²⁹⁰ אך בפועל, כללים אלו מופרים לעתים קרובות. בחלק הארי של המקרים שטופלו בידי המוקד לא הוצגו לבעלים צווי תפיסה ולא הודיעו להם על הכוונה לתפוס את רכושם כדי שיעשו כל שבאפשרותם על מנת לצמצם מבעוד מועד את הנזקים שעשויים להיגרם לו. הצבא לא הקפיד לתעד את התכולה בעת הכניסה אל הרכוש הפרטי ולאחר היציאה ממנו, כנדרש, והשימוש שנעשה ברכוש חרג משימוש סביר²⁹¹ ולוהו בהרס ובהשחתה. חובת תשלום דמי שימוש עבור התקופה שבה תפס הכוח את הרכוש הפרטי או עשה בו שימוש מעוגנת הן במשפט הבינלאומי²⁹¹ והן במשפט הישראלי, בשורת פסקי דין של בית המשפט העליון,²⁹² וכך גם חובת הכוח הצבאי לשמור על הרכוש ותכולתו. בהיעדר תיעוד, הוכחת הנזק היא מורכבת; לפיכך המוקד מנחה את הפונים אליו לתעד ולצלם את הנזקים, לרשום את תאריכי התפיסה והפינוי ולפנות לגורמי הצבא עוד בהיותם בשטח כדי לנסות ולצמצם את הנזקים ככל הניתן ולבסס טענות עתידיות. למרות זאת נאלץ המוקד פעמים רבות להסכים בשם הבעלים לסכומי פיצוי נמוכים שאינם משקפים את הנזק הממשי שנגרם.

משפחת ח' מתגוררת בכפר עארורה שבאזור רמאללה. במאי 2003 הגיע כוח של חיילים אל הבית והורה לבני המשפחה לפנותו. לבני המשפחה לא נמסרה כל הודעה מוקדמת בדבר תפיסת הבית ולא ניתנה להם הזדמנות לטעון כנגדה. החיילים לא הציגו בפניהם צו תפיסה ומנעו מהם להוציא חפצים מביתם. אחד מבני המשפחה הגיע אל הבית כמה פעמים וראה שהחיילים משחיתים את הרכוש שנמצא בו ואף העיר להם על כך, אולם פרט למספר מצומצם של חפצים הוא לא הורשה להוציא מהבית דבר. לאחר כשבועיים עזבו החיילים את הבית. עם שובם של בני המשפחה אל ביתם מצאו נזקים בכל מקום: טביעות ידיים ורגליים הכתימו את הקירות, בגדים וחפצים אישיים של דרי הבית פוזרו והושלכו על הרצפה, רהיטים הושחתו, מוצרי חשמל הוצאו מכלל שימוש, שטיחים חוררו בבדלי סיגרות, המכונית שחנתה בחצר הושחתה לחלוטין, מנוע הבאר נהרס וטבעת זהב נגנבה. המוקד פנה בשם המשפחה לפרקליטות פיקוד

²⁹⁰ מטכ"ל/אמ"ץ/חטיבת המבצעים, מדור ממשל צבאי, קובץ פקודות קבע, פקודה 1/0.70, נוהל בדבר נקיטת אמצעי ביטחון ופעולות תשתית בתקופת לחימה, 1.2.2002. לצפייה: <http://www.hamoked.org.il/items/8510.pdf>

²⁹¹ אמנת האג הרביעית בדבר הדינים והמנהגים של מלחמה ביבשה לרבות תקנות בקשר לדיני ומנהגי המלחמה ביבשה (1907), סעיפים 23, 52; אמנת ג'נבה הרביעית בדבר הגנת אזרחים בזמן מלחמה (1949), סעיף 53.

²⁹² ראו לדוגמה בג"ץ 401/88, אבו ריאן ואח' נ' מפקד כוחות צה"ל באיו"ש; בג"ץ 290/89, גוחא נ' המפקד הצבאי לאזור יו"ש; בג"ץ 2056/04, מועצת הכפר בית סוריק ואח' נ' ממשלת ישראל ואח', פסק דין, סעיף 32, 30.6.2004.

מרכז (להלן: פרקליטות פקמ"ז) בתלונה על הנזקים שגרמו החיילים במהלך התפיסה ובדרישה לפתוח בחקירת האירוע.²⁹³ למעלה משנתיים לאחר התלונה פתחה מצ"ח בחקירה. מחומר החקירה שהתקבל במוקד עלה שהחקירה הייתה רשלנית ונעשתה כדי לצאת ידי חובה: לא נעשה כל ניסיון לאתר את החיילים ששהו בבית ואיש מהם לא נחקר, וכמה מהקצינים שנחקרו לא שהו כלל בבית ולא ידעו דבר על מה שקרה במהלך התפיסה. במקביל פנה המוקד בשם בני המשפחה למשרד הביטחון בדרישה לתשלום דמי שימוש בבית, כמחויב על פי דין, ולפיצוי על הנזקים.²⁹⁴ משרד הביטחון אישר את תפיסת הבית אך הכחיש את קיום הנזקים ואת המשפחה לקבלת דמי שימוש, פרט לתשלום חשבונות חשמל ומים עבור פרק זמן של שבועיים.²⁹⁵ המוקד ערר בפני ועדת העררים הצבאית על החלטת משרד הביטחון.²⁹⁶ בשלבים מתקדמים של ההליך המליצה הוועדה על סיום התיק בפשרה. לאחר משא ומתן ארוך הושגה פשרה והמשפחה זכתה לפיצוי בסך של כ-15,000 ש"ח.²⁹⁷ (תיק 26076)

החקירה הרשלנית מעידה על כך שהחיילים חסינים מפני ביקורת ואין כוונה אמיתית להענישם על מעשיהם החמורים; בעיני הצבא, הפגיעה בבני המשפחה, ברכושם, בביתם ובכבודם היא עניין של מה בכך שאינו מצדיק השקעת מאמץ חקירתי אמיתי כדי לבוא חשבון עם הפוגעים.

המחסומים המאוישים, הן אלו המשסעים את הגדה המערבית והן אלו הממוקמים בינה לבין שטח ישראל, מהווים נקודת חיכוך מתמדת בין החיילים לאוכלוסייה הפלסטינית.²⁹⁸ שכיחות המחסומים והכוח הכמעט בלתי מוגבל שניתן בידי החיילים יוצרים מציאות שבה ניצול שרירותי של שררה, לרבות השפלות, מכות והתעללויות, הוא עניין שבשגרה. אחת התביעות לפיצויים שהגיש המוקד בשנת 2007 עניינה אירוע כליאת שווא, הכאה וירי לעבר פלסטיני שביקש לעבור במחסום הצבא בדרכו לשוב לביתו.

²⁹³ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לפרקליט פקמ"ז, סא"ל רועי גנות, 3.4.2003.

²⁹⁴ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לעו"ד שרון צימרון, מנהלת מחלקת תובענות בחטיבת תביעות וביטוח - משרד הביטחון, 3.3.2005.

²⁹⁵ מכתב ממחלקת תובענות בחטיבת תביעות וביטוח - משרד הביטחון, 23.11.2005.

²⁹⁶ ערר 33/05, ועדת העררים לתובענות בבית המשפט הצבאי בעופר, חסיב נ' קצין מטה תובענות.

²⁹⁷ שם, הסכם פשרה, 11.12.2006.

²⁹⁸ על מציאות המחסומים בגדה המערבית ראו דו"ח ארגון בצלם, אי-תנועה: שלילת חופש התנועה מפלסטינים בגדה המערבית, 2007.

א"ח, תושב מחנה הפליטים קלנדיה, עובד ביחד עם אחיו בעבודות בניין. ב-31.5.2002, בדרכם חזרה מהעבודה, עוכבו האחים במחסום בידי חיילים. אחד החיילים קרא לא"ח והלה נענה והחל ללכת לעברו. החייל כיוון אליו את נשקו והורה לו לעצור. לפקודת החייל רוקן א"ח את תיק הבגדים שלו על הכביש ומסר את תעודת הזהות שלו. חייל הורה לו להסתובב בידיים מורמות, ערך עליו חיפוש, לקח ממנו את מכשיר הטלפון הסלולארי והכניס אותו לתוך תא מחניק ומצחין ליד המחסום, שם הוא הורה לו לשבת, ומשסירב, הכה אותו בקת נשקו עד שהתיישב. כעבור זמן מה יצא א"ח מהתא כדי לברר מתי ישוחרר, אך החיילים הורו לו לשוב אל התא. לאחר שעבר זמן רב ולא"ח לא נמסר דבר הוא יצא שוב מהתא וביקש את תעודת הזהות שלו מהחייל שבמגדל התצפית, אך מיד החל חייל אחר להכותו בנשק שבידו. החייל ירד ממגדל התצפית ועמו חייל נוסף, וכל השלושה החלו להכות את א"ח בראשו ובפניו באגרופים ובקתות נשקם. כשניסה להתנגד למכות ירה בו חייל, סמ"ר עופר סגל. הקליע חדר לירכו של א"ח והחיילים גררו אותו בחזרה אל תוך התא ושם המשיכו להכותו ואף איימו להרוג אותו. כמה דקות אחר כך הגיע אמבולנס צבאי וא"ח פונה לבית החולים הדסה בהר הצופים לקבלת טיפול רפואי. כשהתאושש מפציעותיו פנה אל המוקד. ביוני 2002 הועברו תלונתו של א"ח ודרישתו לפתוח בחקירת האירוע לפרקליטות פקמ"ז.²⁹⁹ באוגוסט 2004 התקבלה במוקד הודעה כי תיק החקירה נסגר מבלי שאיש מן החיילים הועמד לדין. במכתב ציין פרקליט פקמ"ז כי מן הראוי היה להעמיד את החייל היורה לדין משמעתי, אך הלה יצא מתחולת חוק השיפוט הצבאי.³⁰⁰ גם החיילים האחרים שאיישו את המחסום, הכו את א"ח והתעמרו בו, לא הועמדו לדין. למרות בקשות חוזרות ונשנות הגיע חומר החקירה הצבאית למוקד רק בינואר 2007, שנתיים וחמישה חודשים מיום הבקשה. מחומר החקירה עולה כי פרט לחייל היורה, סמ"ר עופר סגל, לא נחקרו חיילים אחרים שלקחו חלק פעיל באירוע. גם מאחיו של א"ח, שהיה עד לאירועים, לא נגבתה עדות. באוקטובר 2007 הגיש המוקד תביעה לפיצויים בשם א"ח.³⁰¹ (תיק 17848)

תביעות בנושא אלימות מג"ב כלפי פלסטינים

לשוטרי משמר הגבול (מג"ב) סמכויות של שוטרים אך הם פועלים במתכונת דומה לזו של אנשי צבא. בין השאר מתגברים שוטרי מג"ב את כוחות הצבא בשטחי הגדה המערבית, אך נוכחותם בולטת במיוחד בירושלים המזרחית. התושבים

²⁹⁹ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לפרקליטות פקמ"ז, 5.6.2002.

³⁰⁰ מכתב מסא"ל לירון ליבמן, פרקליט פקמ"ז, למוקד להגנת הפרט, 8.8.2004. בניגוד להעמדה לדין פלילי, העמדה לדין משמעתי אפשרית רק כל עוד חייל בשירות סדיר משרת בצבא או עד שלושה חודשים מיום שחרורו של חייל מילואים, וראו חוק השיפוט הצבאי, תשט"ו-1955, סעיפים 176-177.

³⁰¹ ת"א 11388/07, חמאד נ' מר עופר עמי ואח'.

הפלסטינים בירושלים ובשכונות הסמוכות לה חשופים מדי יום להצקות בלתי פוסקות מצד שוטרי מג"ב, לרבות שימוש מופרז בכוח, התעללויות בחפים מפשע ואף מקרי רצח. המוקד מלווה תלונות על אלימות שוטרי מג"ב כלפי פלסטינים מראשיתן, החל בהגשת התלונה למחלקה לחקירות שוטרים (מח"ש), הגוף האחראי גם לחקירות שוטרי מג"ב, ואף מפקח, ככל שניתן, על אופן התנהלות החקירה. הניסיון שהצטבר במוקד מצביע על מקרים רבים שבהם העובדות מוסתרות והחקירה שטחית ובלתי ממצה. גם כאשר החקירה מתנהלת כראוי נסגרים תיקי החקירה על פי רוב ללא המלצה להעמדה לדין של מי מהשוטרים המעורבים. במקרים מתאימים מגיש המוקד תביעות נזיקין לשם קבלת פיצויים.

 ב-3.6.2003, בשעות אחר הצהריים, הלך ע"פ, שהיה אז בן 31, עם בנו בן העשר להתפלל במסגד אל-אקצא. בכניסה לשער האריות דרש ממנו שוטר להציג תעודת זהות ובתוך כך העיר לו הערה מלגלגת. בין השניים התפתח ויכוח והשוטר דרש לבצע חיפוש על ע"פ, אף על פי שלא הייתה לכך כל עילה, וסירב לבקשתו שהחיפוש ייעשה בתחנת המשטרה הקרובה למקום ולא ברחוב לעיני העוברים ושבים, ובייחוד לא לעיני בנו. השוטר ביקש מע"פ להרחיק את בנו מהמקום, וכאשר שאל מדוע, ענה: "שלא יראה מה עומדים לעשות לאבא שלי". ע"פ סירב להיפרד מבנו. השוטר קרא לשני שוטרי מג"ב שהיו במקום ואמר לאחד מהם: "שים אותו על הקיר ואם יתנגד נגיד שתקף אותך".³⁰² השניים דחפו את ראשו של ע"פ עד שפגע בקיר והחלו להכותו בכל חלקי גופו. ניידת שהוזעקה למקום אספה אותו, את בנו ואת השוטרים לתחנת המשטרה הקרובה, שם נחקר ע"פ בחשד לתקיפת שוטר. כשסיפר את גרסתו לחוקר בתחנת המשטרה השמיט הלה מהעדות הכתובה פרטים רבים, ובשל כך סירב ע"פ לחתום על העדות. לפני שעזב את התחנה נדרש לחתום על ערבות אישית כדי שישוחרר לביתו. ע"פ ביקש את פרטי כל השוטרים המעורבים באירוע אך החוקר מסר רק את שמו של אחד מאנשי מג"ב, מיכאל בן הרוש, מ"א 72491848. ע"פ חזר למקום האירוע ודרש את פרטיהם של כל המעורבים באירוע. איש מג"ב איגור רומננקי, מ"א 72599687, והשוטר רועי ברזילי, מ"א 1094127, נתנו לו את פרטיהם. בנוסף על הפגיעות הגופניות סבל ע"פ מהשפלה ומפגיעה בכבודו, ובייחוד כאב את סבלו של בנו, שראה במתרחש. לאחר האירוע החל הבן לסבול מהתקפי חרדה, הפרעות שינה והרטבת לילה. המוקד פנה אל מח"ש בדרישה לחקור את האירוע, ובעקבות זאת נפתח תיק חקירה, אך התיק נסגר במאי 2004 "משיקולי עניין ציבורי".³⁰³ הפעולה היחידה שנעשתה בתיק החקירה הייתה גביית עדותו

³⁰² מתוך עדותו של ע"פ, כפי שנמסרה לעו"ד מטעם המוקד להגנת הפרט, 19.6.2003.

³⁰³ מכתב מהרצל שביר, מנהל מח"ש, לע"פ, 1.5.2004.

של ע"פ, אף על פי שהמתלונן מסר את פרטי השוטרים וזהותם הייתה ידועה לחוקר. עורכת דין מטעם המוקד פנתה ליועץ המשפטי לממשלה, מר מני מזוז, בערר על ההחלטה,³⁰⁴ ובעקבות הערר פתחה מח"ש את תיק החקירה מחדש³⁰⁵ וניתנה המלצה להעמיד את השוטר רועי ברזילי לדין משמעתי בגין שימוש לרעה בסמכות.³⁰⁶ השוטר אכן הועמד לדין משמעתי וככל הנראה הורשע, אך למרות מאמציהם הרבים של עובדי המוקד לא התקבל מבית הדין המשמעתי מידע בדבר גזר הדין. בשיחת טלפון נמסר כי הומלץ להעיר לברזילי הערת מפקד - הערה הנמסרת לשוטר בעל פה ומתויקת בתיקו האישי.³⁰⁷ בנובמבר 2006 סיפר ע"פ לעורכת הדין מטעם המוקד שהוא עדיין רואה מדי פעם את ברזילי בשער האריות, ולמרות שהשוטר מעמיד פנים שאיננו זוכר אותו, הדבר מעורר בו תחושות קשות. התלונה השקרית שהגישו נגדו השוטרים ביום האירוע עודנה רשומה במסוף המשטרה ומקשה עליו בכל התנהלות מול הרשויות, ובנו, שהיה עד לאירוע, טרם התגבר על הנזק הנפשי שנגרם לו. המוקד הגיש בשמו של ע"פ תביעה אזרחית נגד השוטרים שהשתתפו באירוע ונגד מדינת ישראל, כאחראית השילוחית להתנהגותם ולאיי העמדתם לדין.³⁰⁸ (תיק 27324)

תביעות בנושא אלימות מתנחלים כלפי פלסטינים

בגדה המערבית ובירושלים המזרחית יש כ-150 התנחלויות וכ-100 מאחוזים ובהם למעלה מ-450,000 מתנחלים. למרות הבטחות חוזרות ונשנות של ישראל להקפיא את בניית ההתנחלויות, מספר המתנחלים מוסיף ועולה והבנייה בהתנחלויות נמשכת. מעבר לעובדה שההתנחלויות עצמן אינן חוקיות ויש בהקמתן משום הפרה של המשפט הבינלאומי, האוכלוסייה הפלסטינית מוצאת עצמה לעתים קרובות מותקפת ונרדפת בידי מתנחלים בשטחה ועל אדמותיה. על פי אמנת גינבה, על ישראל, כמדינה הכובשת, מוטלת האחריות להגן על הפלסטינים מפני התנכלויותיהם של המתנחלים, לרבות חקירה והעמדה לדין של האשמים.³⁰⁹ בפועל, הצבא, משמר הגבול והמשטרה אינם מסייעים על פי רוב לקורבנות פלסטינים של מעשי אלימות מצד מתנחלים, הן בזמן התרחשותם והן אחריהם, וחקירות האירועים מתנהלות פעמים רבות כמו לצאת ידי חובה. מעבודת המוקד עולה בבירור שרשויות ישראל מפקירות את האוכלוסייה הפלסטינית בשטחים

³⁰⁴ מכתב ערר מהמוקד להגנת הפרט ליועמי"ש לממשלה, מני מזוז, 6.5.2004.

³⁰⁵ מכתב מיורי מרגוליס, ראש צוות ירושלים, מח"ש, למוקד להגנת הפרט, 31.5.2004.

³⁰⁶ שיחת טלפון בין חגית ביתאן, מזכירת מח"ש, למוקד להגנת הפרט, 7.12.2004.

³⁰⁷ שיחת טלפון בין חמוטל סבג, תובעת בבית הדין המשמעתי, למוקד להגנת הפרט, 24.7.2006.

³⁰⁸ ת"א 6879/07, פאחורי נ' איגור רומנקי ואח'.

³⁰⁹ ראו אמנת גינבה הרביעית, סעיף 27: "מוגנים זכאים בכל הנסיבות ליחס של דרך ארץ לגופם, לכבודם, ליכויותיהם המשפחתיות, לאמונתם ולפולחנם, לנימוסיהם ולמנהגיהם. היחס אליהם יהא תמיד אנושי והם יוגנו במיוחד מפני כל מעשה אלימות או איומי אלימות ומפני עלבונות וסקרנות הרבים".

לאלימות ולמעשי עבריינות מצד מתנחלים. המוקד מציע עזרה לפלסטינים שנפגעו מידי מתנחלים ואזרחים ישראלים בשטחים: הוא מלווה את הנפגעים, לעתים אף בזמן האירוע, מסייע בהליך הגשת התלונה ובחקירה המשטרתית ומקיים מעקב אחר החקירה בניסיון להבטיח שתיעשה ביעילות, ובעת הצורך מייצג את הנפגעים בתביעה אזרחית ומסייע בהליך גביית הפיצוי מהאשמים.

ע"ש, נהג משאית, נסע ב-8.6.2003 באזור בני נעים כשהבחין ברכב עומד שממנו ירד אדם והחל לירות לעברו. הירות פגעו במשאית וע"ש עצר ונמלט ממנה, כדי להסתתר מן הירי. המום ומבוהל הוא סיפר את פרטי האירוע לחיילים שעברו באזור בגיפ, אך כשהסתבר להם שלא נפגע בגופו, אמרו לו: "אז תקן את הרכב ולך הביתה". המוקד פנה בשמו של ע"ש למשטרה, ולאחר שנגבתה ממנו עדות נפתחה חקירה, וזו הובילה לתפיסת מנחם ליבני, מתנחל מקריית ארבע. ליבני היה אחד מראשי המחתרת היהודית בשנות ה-80, הורשע ונשלח למאסר עולם, אך בקשת החנינה שלו אושרה והוא שוחרר בשנת 1990, לאחר שריצה רק שבע שנים בכלא; כששוחרר מצאה המדינה לנכון להעניק לו רישיון להחזיק בנשק. מנשק זה ירה ליבני חמישה כדורים לכיוונו של ע"ש. נגד ליבני נפתח הליך פלילי,³¹⁰ אך ההליך בוטל ב-2004 בשל טעות פרוצדוראלית: התיק התנהל בפני שופט אחד, אבל כתב האישום כלל סעיף שלפיו המניע למעשה היה גזעני ומכך התחייב שהתיק יתנהל בפני הרכב של שלושה שופטים. הפרקליטות הגישה אפוא כתב אישום מתוקן,³¹¹ ללא סעיף המניע הגזעני, ולאחר ערעור גזר בית המשפט המחוזי על ליבני ארבעה חודשי עבודות שירות וארבעה חודשי מאסר על תנאי.³¹²

מיד לאחר האירוע החל ע"ש לסבול מחרדות ומדיכאון. הוא חש מאוים, תפקודו נפגע והוא נשלח לבדיקות ולטיפולים פסיכולוגיים. בני משפחתו מסייעים לכלכלתו מאחר שיכולת העבודה וההשתכרות שלו ניזוקה בשל מצבו הנפשי. באוקטובר 2007 הגיש המוקד בשמו תביעה נגד מנחם ליבני ונגד מדינת ישראל, בין השאר משום שאישרה לרוצח מורשע להחזיק נשק ברישיון ועקב היותה אחראית לחיילים שנהגו ברשלנות והתייחסו בזלזול ובביטול לתלונתו של ע"ש, ואף שאותר האשם במעשה, ההליך הפלילי והעונש שהוטל עליו לא שיקפו את חומרת האירוע.³¹³ התביעה תלויה ועומדת לדיון בבית משפט השלום בירושלים. (תיק 30042)

³¹⁰ ת"פ 173/03, מדינת ישראל נ' מנחם ליבני.

³¹¹ ת"פ 2785/04, מדינת ישראל נ' מנחם ליבני.

³¹² ע"פ 9652/05, מדינת ישראל נ' מנחם ליבני, פסק דין, 4.12.2006.

³¹³ ת"א 11387/07, שתאת נ' מנחם ליבני ואח'.

תושבות בירושלים

"כל איש ואישה שהגיעו לפרקם רשאים לבוא בברית הנישואין ולהקים משפחה, ללא כל הגבלה מטעמי גזע, אזרחות או דת."

הכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם (1948), סעיף טז (1)

תושבי ירושלים המזרחית קיבלו את מעמדם כנתיני ישראל בעקבות סיפוח ירושלים המזרחית בידי ישראל בשנת 1967. המדובר בתושבים המקוריים של העיר העתיקה, השכונות המקיפות אותה והכפרים ומחנות הפליטים שסופחו למרחב העירוני של ירושלים. לאחר הסיפוח איבדו הפלסטינים שחיו בשטחי הגדה המערבית ורצועת עזה את זכותם להיכנס לירושלים המזרחית ונוצרה הפרדה מלאכותית בינם לבין הפלסטינים שחיו בשטח המסופח. מעמדם של תושבי ירושלים המזרחית הוגדר כ"תושבי קבע". מעמד זה, בניגוד לאזרחות, פוקע בין השאר אם המחזיק בו נעדר שבע שנים מישראל או אם קיבל מעמד של קבע במדינה אחרת; הוא אינו מקנה למחזיק בו דרכון ישראלי או זכות הצבעה לבחירות לכנסת ואף אינו מעניק לילדיו מעמד באופן אוטומטי. כמו כן, על פי חוק שמורה לשר הפנים הסמכות לשלול מעמד של תושב על פי שיקול דעתו. למעשה, ישראל מחילה על תושבי ירושלים המזרחית את אותם ההסדרים שהיא מחילה על מהגרים מארצות זרות, אף על פי שהפלסטינים הם תושביה המקוריים של העיר, הם לא היגרו אליה ממקום אחר ומעמדם בישראל נכפה עליהם בתוקף הכיבוש והסיפוח. אולם הגבול החדש שנוצר לא קטע את הזיקה ההדדית שבין תושבי ירושלים המזרחית לבין שאר תושבי השטחים שנכבשו בשנת 1967. שנים רבות הייתה ירושלים המרכז העירוני החשוב של כלל הגדה המערבית, וקשרי המסחר, העבודה, המשפחה והנישואין של תושביה עם שאר תושבי השטחים הכבושים היו ועודם נפוצים. מאז הסיפוח משקיעה ישראל מאמצים רבים כדי לשמור על מה שהיא מכנה "המאזן הדמוגרפי" בירושלים, שמשמעותו צמצום מספר הפלסטינים החיים בעיר

ושמירה על רוב יהודי של כ-70 אחוזים.³¹⁴ תושבי ירושלים המזרחית נאבקים על זכותם להמשיך ולהתגורר במקום בו נולדו וחיו משפחותיהם במשך דורות, ולמרות זאת, רבים מהם נאלצים לעזוב את העיר בשל מדיניות האפליה המתמשכת של ישראל, הכוללת, בין השאר, שלילת מעמד, הגבלות נרחבות על הבנייה, מניעת תשתיות מספיקות והקצאת תקציבים נמוכים לחינוך. אחת הדרכים המרכזיות המשמשות את ישראל כדי לצמצם את מספר הפלסטינים המתגוררים בשטח העיר היא הטלת מגבלות על מתן מעמד בישראל לפלסטינים תושבי השטחים ומדינות שכנות הנישאים לתושבי ירושלים המזרחית, ולילדיהם המשותפים.

מעמדה של ירושלים המזרחית והמשפט הבינלאומי

ביוני 1967, מיד לאחר כיבוש הגדה המערבית, החליטה ממשלת ישראל לספח לישראל כ-70,500 דונם מן השטח הכבוש מצפון, ממזרח ומדרום לירושלים ("ירושלים המזרחית"), וכללה את השטח כולו בתחום עיריית ירושלים. בחוק יסוד: ירושלים בירת ישראל, שנחקק בשנת 1980, נקבע כי "ירושלים השלמה והמאוחדת היא בירת ישראל".³¹⁵ לפי עמדת ישראל, משסופח השטח חל עליו הדין הישראלי. ואולם, תחום הריבונות של מדינה הנו סוגיה במשפט הבינלאומי, המאפשר רכישת ריבונות רק באחת משתי דרכים: כריתת הסכם עם מדינות גובלות, או רכישת ריבונות על שטח שאינו בריבונות של מדינה איזושהי; ומאחר שתיחום גבולות הוא עניין המשפיע על מדינות אחרות, יש להסדירו בהתאם לכללים החלים על כל המדינות, כלומר בהתאם לכללי המשפט הבינלאומי.³¹⁶ החלת הדין הישראלי באופן חד צדדי על שטח כבוש אינה מוכרת במשפט הבינלאומי כדרך לגיטימית להחלת ריבונות. נהפוך הוא, אחד מעקרונות היסוד של המשפט ההומניטארי הבינלאומי קובע כי ריבונות אינה ניתנת להעברה או לשינוי כתוצאה של שימוש בכוח או של איום בשימוש בכוח. בכך מבחין המשפט הבינלאומי בין שליטה בפועל של צבא בשטח, המוגדרת ככיבוש וחייבת להיות זמנית, לבין ריבונות לגיטימית. ואכן, הקהילה הבינלאומית והמוסדות הבינלאומיים אינם מכירים בסיפוח החד צדדי של ירושלים המזרחית ובריבונות ישראל בשטח שסופח. כבר בשנת 1967 קראה העצרת הכללית של האו"ם לישראל לסגת מצעדי הסיפוח של ירושלים,³¹⁷ ואחר כך אף דרשה מישראל

³¹⁴ להרחבה בנושא זה ראו בצלם, **מדיניות של אפליה - הפקעת קרקעות, תכנון ובנייה במזרח ירושלים**, מאי 1995.

³¹⁵ סעיף 1 לחוק יסוד: ירושלים בירת ישראל, 1980.

³¹⁶ אמנון רובינשטיין וברק מדינה, **המשפט החוקתי של מדינת ישראל**, כרך ב: רשויות השלטון ואזרחות, שוקן, 2005, עמ' 924.

³¹⁷ החלטות העצרת הכללית של האו"ם (ES-V), 2254 (ES-V), 2253 (ES-V), יולי 1967.

לחזור בה מן ההצהרה על ירושלים כבירת המדינה³¹⁸ ולהחיל על ירושלים את דיני הכיבוש הבינלאומיים.³¹⁹ בחוות דעת מיעצת לעצרת הכללית של האו"ם בעניין גדר ההפרדה קבע בית המשפט הבינלאומי לצדק (ICJ) בשנת 2004 כי ירושלים המזרחית היא שטח כבוש ולסיפוח הישראלי אין תוקף על פי המשפט הבינלאומי:

"The territories [...] were occupied by Israel in 1967 during the armed conflict between Israel and Jordan. Under customary international law, these were therefore occupied territories in which Israel had the status of occupying Power. Subsequent events in these territories [...] have done nothing to alter this situation. All these territories (including East Jerusalem) remain occupied territories and Israel has continued to have the status of occupying Power".³²⁰

עמדה זו של המשפט הבינלאומי היא עמדת הרוב המכריע של מדינות העולם.

חוק האזרחות והכניסה לישראל

כאמור, מאז הסיפוח מנסה ישראל לצמצם את מספר הפלסטינים בעיר וזאת, בין היתר, באמצעות הגבלות על מתן מעמד לבני זוג של תושבי העיר שהם נתינים זרים. בשנת 1995, לאחר מאבקים ממושכים, הופעל למשך כמה שנים הליך איחוד משפחות (להלן: אחמ"ש) שבאמצעותו קיבל בן זוג זר בהדרגה, ובכפוף לבדיקות ביטחוניות ובדיקות מרכז חיים, מעמד קבע בישראל. ההליך היה ארוך ומסורבל, בני הזוג נשלחו הלוך ושוב בדרישות להצגת מסמכים שונים ולעתים נדרשה פנייה לערכאות כדי שהרשויות יאשרו את הבקשות, אולם למרות הקשיים, ההליך סיפק מענה מסוים לבני העיר שנישאו לזרים. בשנת 2002 החליטה ישראל להקפיד את הטיפול בבקשות אחמ"ש אם בן הזוג הזר הנו תושב השטחים. ההקפאה עוגנה כחוק שנה לאחר מכן, בחוק האזרחות והכניסה לישראל (הוראת שעה) תשס"ג-2003, וכך למעשה ביטלה ישראל את הליך איחוד המשפחות בין פלסטינים תושבי השטחים ובין ישראלים בתוך שטחי ישראל, כולל תושבי ירושלים המזרחית.³²¹

³¹⁸ ראו לדוגמה החלטת העצרת הכללית של האו"ם (A-E) 35/169, דצמבר 1980.

³¹⁹ החלטת העצרת הכללית של האו"ם A/61/408, דצמבר 2006.

³²⁰ International Court of Justice, *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, General List No. 131, 9 July, 2004, para 78 <http://www.icj-cij.org>. לצפייה: *להרחבה על חוק האזרחות והכניסה לישראל (הוראת שעה)*, ראו המוקד להגנת הפרט ובצלם, **משפחות**

אסורות, ינואר 2004, לצפייה: <http://www.hamoked.org.il/items/12600.pdf>; המוקד להגנת הפרט, **דו"ח פעילות לשנת 2005**; המוקד להגנת הפרט, **דו"ח פעילות לשנת 2006**.

המוקד וארגוני זכויות אדם נוספים עתרו לבג"ץ כנגד חוקתיותו של החוק (להלן: בג"ץ עדאלה).³²² במאי 2006 דחה בג"ץ את העתירות.³²³ אף על פי שבפסק הדין כתבו שישה מתוך אחד עשר שופטי ההרכב כי החוק אינו חוקתי והוא מהווה פגיעה בלתי מידתית בזכויות החוקתיות של ערבים אזרחי ישראל ותושביה לחיי משפחה, הותיר בית המשפט לכנסת את האפשרות להחליפו בהסדר אחר בתוך תשעה חודשים ולא פסל את החוק.

התיקונים לחוק והשפעתם על ילדים

בשנת 2007, לאחר מתן פסק הדין בבג"ץ עדאלה, הכניסה הכנסת תיקון בחוק האזרחות והכניסה לישראל (הוראת שעה) כמו על מנת ליישם את הערות בית המשפט ולצמצם את פגיעתו של החוק, אולם בפועל, לא רק שהערותיהם של השופטים אינן מיושמות אלא שהתיקון מרחיב, מעמיק ומקבע את ההסדר שנפסל עקרונית על ידי מרבית השופטים. לאחר שהתיקון התקבל בכנסת הוגשו נגדו כמה עתירות נוספות.³²⁴ המוקד תומך בטענות המוצגות בעתירות האחרות, ובנוסף לכך הוא הגיש עתירה נפרדת המתמקדת בהיבט בעייתי במיוחד של החוק: השלכותיו הקשות על חייהם של ילדים של תושבי הקבע בישראל.³²⁵ ילדים אלה מתגוררים עם הוריהם בתחומי ישראל וירושלים המזרחית, המסופחת לישראל, ולמרות זאת החוק משאיר אותם ללא מעמד. החלת החוק עלולה להביא לידי כך שילדים אלה ינותקו מהוריהם ומאחיהם האחרים, שהחוק מאפשר להם לקבל מעמד בישראל. בעתירה שהגיש המוקד נטען כי דין החוק להתבטל, לפחות ככל שהוא חל על ילדים, מאחר שהוא פוגע בזכויות אדם המוגנות בחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו, והפגיעה היא בלתי מידתית ולתכלית גזענית ופסולה, וכן משום שבהליך החקיקה, מראשיתו ועד סופו, נפלו פגמים רבים. טרם התקבל פסק דין בעתירה.

הרחבת ההגדרה של "תושב אזור"

סעיף 1 לחוק, שהוכנס לאחר שהחוק תוקן בפעם הראשונה בשנת 2005, הרחיב את תחולת ההגדרה של "תושב אזור"³²⁶ כך שגם "מי שרשום במרשם האוכלוסין של האזור"³²⁷ ייחשב מעתה ל"תושב אזור". האופן שבו מפרש משרד הפנים את

³²² בסך הכול הוגשו שבע עתירות לבג"ץ, ואלה נדונו במרוכז: בג"ץ 7052/03, עדאלה, המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי ואח"י נ' שר הפנים ואח"י. על בג"ץ עדאלה ראו המוקד להגנת הפרט, דו"ח פעילות לשנת 2006.

³²³ שם, פסק דין, 14.5.2006.

³²⁴ בג"ץ 830/07, טבילה ואח"י נ' שר הפנים ואח"י; בג"ץ 544/07, האגודה לזכויות האזרח בישראל נ' שר הפנים ואח"י; בג"ץ 466/07, גלאון נ' שר הפנים.

³²⁵ בג"ץ 5030/07, המוקד להגנת הפרט נ' שר הפנים ואח"י.

³²⁶ ב"אזור" הכוונה לשטחי הגדה המערבית ורצועת עזה.

³²⁷ חוק האזרחות והכניסה לישראל (הוראת שעה) (תיקון), התשס"ה-2005, סעיף 2(1).

התיקון מחיל את ההגדרה לא רק על תושבי השטחים המתגוררים בהם בפועל אלא גם על כל מי שרשום במרשם האוכלוסין בשטחים, גם אם לא התגורר שם מעולם. ואכן, במקרים רבים רשמו הורים את ילדיהם במרשם האוכלוסין הפלסטיני אף על פי שמרכזי חיי המשפחה שלהם היה מאז ומתמיד בירושלים, מסיבות שונות. אחת הסיבות נעוצה בכך שמדיניות ישראל בנוגע לרישום ילדים השתנתה תקופות במהלך השנים, ומעולם לא ניתן לכך פרסום. סיבה אחרת נעוצה בבעיית הנגישות הקשה ששררה בלשכה שבירושלים המזרחית: הפונים נאלצו לעמוד בתור במשך ימים ארוכים או לקנות את תורם, וכאשר הצליחו להיכנס בשערי הלשכה התבקשו למלא טפסים בעברית, לכתוב תצהירים המחייבים תשלום לעורכי דין ולהציג מסמכים וחשבונות משנים ארוכות קודם לכן. בינתיים, עד שיגיע התהליך לסימום, רשמו רבים את ילדיהם במרשם האוכלוסין הפלסטיני כדי לא להותירם מחוסרי מעמד בעולם ולאפשר לרשום אותם למוסדות חינוך או לקבל עבורם שירותים חיוניים אחרים. גם תושבי קבע שהתגוררו בחו"ל תקופה מסוימת לצורך עבודה או לימודים רשמו פעמים רבות את ילדיהם שנולדו באותה תקופה במרשם האוכלוסין בשטחים משום שלא הורשו לרשום אותם בישראל, שהרי הקניית המעמד מותנית בהוכחות למרכז חיים בישראל במשך שנתיים לפחות. במקרים לא מעטים חזרו נשים עם ילדיהן להתגורר בירושלים המזרחית, בחיק משפחתן, לאחר גירושין מבן זוג או לאחר פטירתו, אך בתקופת מגוריהן בשטחים נרשמו ילדיהן שם. ישראל מסרבת לבחון ראיות המעידות כי ילדים של תושבי ישראל המתגוררים עם הוריהם בירושלים המזרחית אך רשומים במרשם האוכלוסין הפלסטיני אינם תושבי השטחים בפועל, בטענה כי אין לסתור את הכתוב. האופן שבו מפרש משרד הפנים את ההגדרה החדשה של "תושב אזור", לפיו עצם הרישום במרשם האוכלוסין הפלסטיני מהווה ראיה חותכת לכך שאדם הוא תושב השטחים, הוא עיוות של הדין הישראלי, שנעשה למטרה פסולה: החלת החוק על מספר רב ככל האפשר של ילדים פלסטינים, וכתוצאה מכך, צמצום מספר המקרים שבהם ילדים של תושבי ירושלים המזרחית יקבלו מעמד בישראל.

בית המשפט המחוזי בירושלים, בשבתו כבית משפט לעניינים מינהליים, קבע בפסק דין שמשרד הפנים מפרש את הגדרת "תושב אזור" באופן מוטעה. ההגדרה בסעיף 1 לחוק נועדה לחול על מי שרשום במרשם האוכלוסין הפלסטיני והוא תושב השטחים בפועל, על פי מרב זיקותיו. הגדרה זו איננה כוללת את מי שרק רשום בשטחים ואינו מתגורר בהם בפועל.³²⁸ על פסק דין זה הגישה המדינה ערעור, וזה עודו תלוי ועומד.³²⁹

³²⁸ ע"מ 817/07, חטיב ואח' נ' משרד הפנים, פסק דין, 16.1.2008.

³²⁹ ע"מ 1621/08, מדינת ישראל נ' חטיב.

הבחנה בין ילדים על פי גיל

סוגיית הילדים נדונה בסעיף 3א בתיקון הראשון לחוק משנת 2005. סעיף זה מבחין בין ילדים לפי גילים ויוצר שני מעמדות שונים זה מזה: ילדים עד גיל 14, ששר הפנים רשאי להעניק להם מעמד בישראל, וילדים מעל גיל 14, ששר הפנים אינו רשאי להעניק להם מעמד בישראל; לכל היותר יוענק להם היתר שהייה בישראל. ואולם, אף על פי שהחוק מאפשר להעניק לילדים עד גיל 14 שרשומים במרשם האוכלוסין בשטחים מעמד של קבע בישראל, בחר משרד הפנים לפרש את החוק באופן מצמצם וקבע נוהל פנימי לפיו ילדים עד גיל 14 הרשומים במרשם האוכלוסין הפלסטיני יקבלו מעמד ארעי (אשרת א/5) לתקופה של שנתיים, ורק לאחריה יוכלו לקבל מעמד של קבע. במקרים שבהם ילדים מגיעים לגיל 14 במהלך השנתיים שבהן הם מחזיקים בתושבות ארעית מסרב משרד הפנים לשדרג את מעמדם למעמד של קבע.

 א"ג הייתה בת 12 שנים כשאמה, תושבת ירושלים, פנתה למשרד הפנים על מנת להסדיר את מעמדה ומעמד אחיה ואחיותיה, הרשומים במרשם האוכלוסין הפלסטיני. בתחילה סירב משרד הפנים להעניק לה אפילו מעמד ארעי; שהייתה של א"ג בירושלים ובישראל הוסדרה באמצעות היתרי שהייה שהנפיק הצבא. המוקד עתר לערכאות בשם האם וילדיה,³³⁰ וא"ג קיבלה מעמד של תושבת ארעית לתקופה של שנתיים (אשרת א/5), שאחריה, בכפוף להוכחת מרכז חיים ובדיקות ביטחוניות, ישתדרג מעמדה לתושבות קבע.³³¹ ב-21.3.2007, כשנתיים מיום שקיבלה מעמד ארעי, הוגשה במשרד הפנים בקשה לשדרוג מעמדה, בצירוף מסמכים המוכיחים מרכז חיים ותצהירים כנדרש. כשישה חודשים לאחר מכן הוארך תוקפה של התושבות הארעית של א"ג בשנה נוספת, אך לא שודרגה למעמד של קבע. משרד הפנים ניצל את העובדה שא"ג עברה את גיל 14 במהלך השנתיים שבהן החזיקה באשרת א/5 כעילה להימנע משדרוג מעמדה כמתחייב. המוקד פנה למשרד הפנים בדרישה כי מעמדה של א"ג ישודרג, כפי שהתחייבה המדינה בעתירה שבנדון.³³² (תיק 27781)

ישראל מנהלת מאבק תקיף במטרה להעניק מעמד, ומעמד של קבע בפרט, לכמה שפחות ילדים פלסטינים. משרד הפנים אינו בוחל כמעט בשום אמצעי שעשוי להוביל להענקת המעמד הנמוך ביותר האפשרי, על פי הנסיבות המיוחדות של

³³⁰ עת"ם 1238/04, גיבוראן ואח' נ' שר הפנים ואח'.

³³¹ שם, מכתב מעו"ד עינב הרמן, עוזרת ראשית לפרקליט מחוז ירושלים, למוקד להגנת הפרט, 20.4.2005.

³³² מכתב הממוקד להגנת הפרט לחגית וייס, ראש ענף אחמי"ש בלשכה למינהל אוכלוסין מורח ירושלים, 11.12.2007.

כל מקרה ומקרה. גם כאשר הילד מתגורר בירושלים רוב חייו אולם הוא נולד בשטחים, או נרשם במרשם האוכלוסין הפלסטיני, מתעקש משרד הפנים על תושבות ארעית ומקשה את החוק והנהלים כך שבתום השנתיים לא ישודרג מעמדו של הילד למעמד של קבע.

הוריו של ג"מ נפרדו בטרם נולד. האם ההרה שבה להתגורר עם משפחתה בגדה ושם ילדה את בנה. האב, תושב ירושלים, נישא בשנית ונולדו לו שני ילדים, אך הוא שמר על קשר עם ג"מ. כעבור כשנתיים מתה האם, והאב לקח את בנו להתגורר עמו ועם משפחתו בירושלים המזרחית. בשנת 2001 נורה האב בראשו ומאז לא שב להכרתו, והסתא מגדלת את ג"מ. בשנת 2005, כשג"מ היה בן שבע, פנה המוקד למשרד הפנים בבקשה להסדיר את מעמדו. למעלה משנתיים לא זכתה הפנייה למענה ענייני ממשרד הפנים, ורק ערב הדיון בעתירה שהגיש המוקד³³³ התקבלה תשובה לאקונית ובלתי מנומקת, לפיה יחל ג"מ הליך מדורג ללא מתווה לסימו.³³⁴ בין השאר טען המוקד בעתירה כי גם אם המדינה אינה רואה בג"מ תושב ירושלים אלא תושב השטחים בשל רישומו במרשם האוכלוסין הפלסטיני, הרי לפי החוק, מאחר שעדיין אינו בן 14, הוא זכאי למעמד של קבע. משרד הפנים עמד על מתן תושבות ארעית בלבד לתקופה של שנתיים, ללא התחייבות כי בתום השנתיים ישודרג מעמדו של ג"מ למעמד קבע. הפעם בחר משרד הפנים שלא להתייחס לג"מ כאל תושב השטחים, למרות היותו רשום במרשם האוכלוסין הפלסטיני, כדי שלא יהא עליו להתחייב למתן מעמד של קבע בתום שנתיים של אשרת א/5. במקום זאת טענה המדינה כי מאחר שג"מ חי אצל סבו וסבתו, ואביו אינו יכול להגיש עבורו בקשת אחמ"ש בשל מצבו, הרי אינו עומד בקריטריונים; משום כך, אם יאושר מעמדו, ייעשה הדבר משיקולים הומניטאריים ולא מתוקף החוק. בדיון בעתירה, שנערך באוקטובר 2007, עמדה עורכת הדין מטעם המוקד על כך שלאור השינויים הרבים במדיניות, ולאור ניסיונות חוזרים ונשנים של המדינה לחבל באפשרותם של פלסטינים לקבל תושבות בירושלים, תושבות ארעית ללא התחייבות פירושה חיים ללא ודאות ופגיעה רבת משמעות באפשרותו של ג"מ לנהל אורח חיים נורמאלי.³³⁵ בית המשפט פסק כי לא יתערב כדי לשנות את החלטת משרד הפנים.³³⁶ המוקד ערער על ההחלטה.³³⁷ (תיק 27315)

³³³ עת"ם 957/06, מזערו נ' מדינת ישראל - מנהל לשכת מינהל האוכלוסין בירושלים המזרחית.

³³⁴ שם, הודעה ובקשה מטעם המשיב, 15.10.2007.

³³⁵ שם, פרוטוקול דיון, 16.10.2007.

³³⁶ שם, פסק דין, 16.10.2007.

³³⁷ עע"ם 9742/07, מזערו נ' מדינת ישראל - מנהל לשכת מינהל האוכלוסין בירושלים המזרחית.

ילדים מעל גיל 14 ניתן היתר מטעם הצבא (להלן: היתר מת"ק), המקביל לאשרה הניתנת לתיירים. ההיתר, בשונה ממעמד של תושבות קבע, או אף של תושבות ארעית, אינו מקנה זכויות סוציאליות. כך, למשל, ילדים של תושב שלא נמצאו זכאים למעמד של תושב קבע אינם זכאים לקצבאות ילדים או לקצבאות נכות ואף לא לביטוח בריאות ממלכתי. אם יחלו ויזדקקו לאבחון רפואי, לטיפול או לאשפוז, לא יהיו זכאים לתמיכת מדינת ישראל, אף על פי שלפחות אחד מהוריהם הוא תושב ישראל והם מתגוררים עמו בישראל או בשטחים שסיפחה. ההיתרים ניתנים לתקופות של שישה חודשים לכל היותר. כלומר, לפחות פעמיים בשנה הילדים נאלצים לצאת מביתם בירושלים למפקדת תיאום וקישור (מת"ק) הנמצאת בשטחים. לעתים מגיעים הילדים מצוידים בהפניה מטעם משרד הפנים ואז מתברר שההיתר עדיין אינו מוכן, לעתים מתברר כי המת"ק סגור באותו יום, ולעתים מדובר בתקופות ארוכות יותר שבהן המת"קים אינם מנפיקים היתרים. במקרים אלה, התוצאה השכיחה היא שילדים רבים חיים ללא היתרים בתוקף. בעקבות הוראות החוק אף נוצר לעתים מצב אבסורדי כשילדי משפחה אחת, המתגוררים יחד כל חייהם בירושלים, נמצאים זכאים לשלושה מעמדות שונים.

 מ"א, תושבת ירושלים, נישאה בשנת 1988 לתושב רמאללה. מאז 1997 מתגוררים בני הזוג ברציפות בירושלים. במהלך השנים נולדו להם שבעה ילדים: ארבעת הילדים הגדולים נולדו בשנים 1989-1995 ברמאללה, ושלוש הילדות הקטנות נולדו בשנים 1999-2002 בירושלים. כבר בשנת 2000 ביקשה מ"א להסדיר את מעמד ילדיה, אולם משרד הפנים אישר רק את רישומן של הבנות הצעירות במעמד קבע; לשניים מהילדים האחרים קבע שיינתן מעמד ארעי, ולשניים הגדולים, אף שעודם קטינים, קבע שלא יינתן כל מעמד ושהייתם תוסדר באמצעות היתרי מת"ק. כך חיים במשפחה אחת שלושה ילדים בעלי מעמד קבע, שני ילדים בעלי מעמד ארעי שיש לחדשו מדי שנה, ושני ילדים ללא מעמד ששהייתם מוסדרת באמצעות היתרי מת"ק שיש לחדשם במשרד הפנים מדי שנה ובמת"ק בשטחים מדי שישה חודשים. בהיעדר מעמד בישראל, ובשונה מאחיהם הצעירים, נותרו שני הילדים הבכורים ללא זכאות לזכויות סוציאליות, ללא קצבת ילדים, ללא קצבת נכות וללא ביטוח בריאות. בתקופות של עוצר, סגר, כתר, התראה, שיפוצים במת"ק או שביתה - מצבים המתחוללים בגדה החדשות לבקרים - לא יכולים השניים להאריך את תוקף היתרי השהייה שלהם והם חשופים לאימת מעצר, גירוש ופירוד ממשפחתם. אך בכך לא מתמצות הבעיות. כך, למשל, א"א, הבת הגדולה, היא כיום בת למעלה מ-17 שנים, אך מאחר שאין לה מעמד בישראל נרתעים רבים מלבקש את ידה. במציאות שיצרה מדיניות ישראל, רבים מתושבי ירושלים אינם מעוניינים להתחייב למערכת יחסים שבה לבת זוגם לעתיד אין מעמד מוגדר ולא ידוע מתי, אם בכלל, תזכה לכך בעתיד.

בשנת 2006 הגיש המוקד עתירה בשם בני המשפחה.³³⁸ במהלך הדיון בעתירה ניאות משרד הפנים לתת לבן הגדול מעמד של תושב ארעי, וכך נותר לדון במסגרת העתירה רק בעניינה של הבת הבכורה. המחלוקת העיקרית בין עמדת המשפחה והמוקד לבין עמדת משרד הפנים הייתה סביב השאלה אם יש להחיל על הבקשה, שהוגשה כבר בשנת 2002, את ההוראות המקוריות של הוראת השעה לעניין מתן מעמד לילד, כפי שטען משרד הפנים (במקרה זה דין הבקשה להידחות, מאחר שא"א הייתה אז בת למעלה מ-12 שנים), או שיש להחיל עליה את ההוראות השעה לאחר התיקון משנת 2005, לפיו ילד עד גיל 14 יקבל מעמד של קבע בישראל, כפי שטענו העותרים. בפסק הדין קבעה נשיאת בית המשפט, השופטת מוסיה ארד, כי מן הראוי להתייחס להחלת תיקון הוראת השעה משנת 2005 באופן אקטיבי, דהיינו כמתייחסת גם לבקשות שהוגשו קודם לתיקון ועודן תלויות ועומדות, מאחר שבבסיס התיקון עמדה המטרה לעשותו מידתי יותר.³³⁹ בכך צידדה השופטת בעמדת המוקד והמשפחה והורתה על מתן מעמד של תושב ארעי לא"א. המדינה ערערה על פסק הדין,³⁴⁰ ובמהלך הדיון בערר הגיעו הצדדים להסכמה כי א"א תקבל מעמד של תושבת ארעית ואשרת א/5 שלה תחודש מדי שנה, בכפוף להיעדר מניעה ביטחונית או פלילית. הערעור נמחק, כשלכל אחד מהצדדים נשמרות טענותיו העקרוניות.³⁴¹ (תיק 16670)

החלת סעיף "המניעה הביטחונית" על ילדים

סעיף 3(ד) לחוק כולל שתי הוראות חמורות המוקלות, בין היתר, על ילדים בגילים 14-18. ההוראה הראשונה, שנכללה כבר בתיקון משנת 2005, עניינה החלת סעיף המניעה הביטחונית על ילדי תושבים. על פי הסעיף, לא נדרש כל חשד ביטחוני נגד הילד עצמו כדי להפריד בינו לבין משפחתו; די בכך שקיים "מידע ביטחוני שלילי" כלשהו המיוחס לקרוב משפחתו של הילד כדי שניתן יהיה לסרב לבקשתו לאיחוד משפחות. כמו כן לא נדרשת הרשעה בגין עבירה ביטחונית ואין צורך שהחשוד יהיה מבוקש, עצור או אף מצוי תחת חקירה. די בחוות דעת של גורמי הביטחון לפיה אותו בן משפחה עלול להוות סכנה ביטחונית.³⁴² ההוראה השנייה נוספה בתיקון משנת 2007 ולפיה שר הפנים רשאי להחליט שתושב השטחים מהווה סכנה ביטחונית רק על סמך הקביעה כי באזור מגוריו או במדינת מושבו מתבצעת פעילות העלולה לסכן את מדינת ישראל או את אזרחיה.³⁴³ כך, למשל, בנה בן

³³⁸ עת"ם 771/06, אבו גווילה ואח' נ' שר הפנים ואח'.

³³⁹ שם, פסק דין, 7.8.2007.

³⁴⁰ עע"ם 8789/07, שר הפנים ואח' נ' אבו גווילה ואח'.

³⁴¹ שם, פסק דין, 22.1.2008.

³⁴² הי"ש 327, סעיף 3(ד).

³⁴³ חוק האזרחות והכניסה לישראל (הוראת שעה) (תיקון מס' 2), התשס"ז-2007, סעיף 3(ד3).

ה-15 של תושבת ישראל המתגורר עמה בישראל אך נרשם על ידי אביו, תושב בית לחם, במרשם האוכלוסין של השטחים, נחשב על פי החוק כ"תושב אזור". וכך, בהתאם להוראות הסעיף ה"ביטחוני", פעילות עוינת כלשהי המתבצעת בעיר בית לחם - ולעתים גם בנפת בית לחם - עלולה למנוע ממנו אפילו היתר שהייה בישראל עם אמו. על פי לשון הסעיף, גם פעילות עוינת בשטחי הגדה בכלל עלולה להביא להפרדת קטין מהוריו.

"החריג ההומניטארי"

בתיקון לחוק משנת 2007 נוסף סעיף המאפשר לשר הפנים לאשר מעמד של תושב ארעי בישראל מטעמים הומניטאריים מיוחדים, על פי המלצת ועדה של אנשי מקצוע שמונו לעניין זה. בסעיף זה מנסה המחוקק ככל הנראה לרוחץ בניקיון כפיו ולתקן את הפגמים הרבים בחוק, שעליהם עמדו השופטים בבג"ץ עדאלה. בפועל, "החריג ההומניטארי" שנוסף מצומצם מכל כיוון עד שהוא מאבד כל תוכן ממשי. כך, למשל, המעמד המרבי שניתן לקבל לפי "החריג ההומניטארי" מוגבל בזמן, החריג ישים רק במקרים שבהם המבקש שוהה כדין בישראל, ומי שיכול להגיש עבורו בקשת אחמ"ש הוא "בן משפחה" המוגדר בחוק רק כבן זוג של המבקש, הורה שלו או ילדו. בנוסף על כך אין בסעיף מענה למקרים ייחודיים ושר הפנים רשאי להכפיף את מספר החריגים ההומניטאריים למכסה. עצם הקביעה השרירותית של מכסות עומדת בניגוד גמור לרעיון של "חריג הומניטארי". לא זו אף זו, עד דצמבר 2007 הוועדה ההומניטארית טרם הוקמה. בעתירות רבות הנוגעות לאיחוד משפחות, שהוגשו בחודשים שחלפו מאז תוקן החוק, התייצבו נציגי המדינה לפני בית המשפט והפנו את העותרים למסלול הוועדה בהבטחה כי זו תוקם בקרוב ותספק את הסעדים הדרושים להם, אך כל אותה עת לא הייתה כלל ועדה שתדון בעניינם. ב-5.12.2007 הורה בג"ץ למדינה להודיע בתוך עשרה ימים אם הוקמה הוועדה כאמור בחוק.³⁴⁴ רק לאחר התערבות בית המשפט החלה הוועדה לפעול.

איחוד משפחות בצל חוק האזרחות והכניסה לישראל

שהייה באמצעות היחרים

הליך איחוד משפחות מלא בירושלים המזרחית לבני זוג תושבי השטחים, או תושבי מדינות המוגדרות על ידי ישראל כמדינות אויב,³⁴⁵ כזה המוביל בסיומו לקבלת תושבות קבע, אינו קיים עוד. ב-2005, עת תוקנה הוראת השעה לראשונה,

³⁴⁴ בג"ץ 5964/07, עמותת רופאים לזכויות אדם נ' שר הפנים, החלטה, 5.12.2007.

³⁴⁵ בשינוי לחוק משנת 2007 נמנו ארבע מדינות שישראל מחילה את החוק גם על תושביהן: איראן, עיראק, לבנון, סוריה.

נקבע כי גברים פלסטיניים מעל גיל 35 ונשים פלסטיניות מעל גיל 25 הנישאים לתושבי ישראל יכולים לבקש להסדיר את שהותם בישראל באופן חוקי רק על ידי קבלת היתרי שהייה.³⁴⁶ בן הזוג תושב ירושלים נדרש להגיש בקשת אחמ"ש עבור בן זוגו, ולשם אישור הבקשה נדרשים שני בני הזוג להוכיח כי נישואיהם כנים ולא נערכו רק לצורך קבלת מעמד, ובן הזוג תושב ירושלים נדרש להביא מסמכים המעידים כי הוא מתגורר בעיר לפחות שנתיים ולבני הזוג אין מקום מגורים נוסף בשטחים. בנוסף על מבחני "כנות חיי הנישואין" ו"מרכז חיים", כפי שהם מכונים במשרד הפנים, נבדק בן הזוג על ידי השב"כ והמשטרה. משעמדו בני הזוג ב"מבחנים" הללו - הליך שאורך על פי רוב חודשים רבים ואף שנים - מנפיק משרד הפנים אישור תקף לשנה ובאמצעותו יכול בן הזוג לקבל היתר שהייה בישראל מהמת"ק באזור מגוריו. כזכור, היתרי מת"ק אינם מעניקים למחזיק בהם זכויות סוציאליות, הם תקפים לשלושה עד שישה חודשים, ועל המבקש להתייצב בעצמו במת"ק על מנת לחדשם. מדי שנה נאלצים בני הזוג לבקש ממשרד הפנים לחדש את האישור. שוב הם נדרשים להציג מסמכים המעידים כי מרכז חייהם עודנו בירושלים, שוב נערכות בדיקות ביטחוניות ופליליות, ושוב אורך הטיפול בבקשות זמן רב שבמהלכו נותר בן הזוג במקרים רבים ללא היתר שהייה תקף; לפיכך עליו לשהות בירושלים באופן לא חוקי או לעבור להתגורר בשטחים. שתי האפשרויות מסכנות את בקשת בני הזוג להיתר שהייה: שהות בלתי חוקית עלולה לגרום אחריה עיכובים, מעצרים, גירוש לשטחים ואף דחיית הבקשה, ואילו מעבר לשטחים פוגע ביכולתם של בני הזוג להוכיח "מרכז חיים" ועלול להוביל אף הוא לדחיית הבקשה.

כבר בשנת 2005 הורחבה בחוק האזרחות והכניסה לישראל (הוראת שעה) האפשרות לדחות בקשות אחמ"ש על רקע ביטחוני; עתה כולל החוק את האפשרות לדחות בקשות אחמ"ש גם אם בן הזוג עצמו אינו מהווה כל סכנה ביטחונית אולם כנגד אחד מבני משפחתו עומדים חשדות ביטחוניים. מאז השינוי בחוק עושה משרד הפנים שימוש נרחב בסעיף זה. בדרך כלל לא ניתן להפוך החלטה לדחות בקשת אחמ"ש מטעמים ביטחוניים. במקרים רבים המגיעים לבית המשפט מציגה המדינה חומר ביטחוני חסוי שתוכנו אינו נחשף לפני בן הזוג ובאי כוחו ואין באפשרותם לטעון כנגדו. לעתים, לאחר שהמוקד מגיש ערעור או עתירה, מאפשר לבסוף משרד הפנים להעניק לבן הזוג היתר שהייה אך מתעקש לציין כי המניעה ה"ביטחונית" עדיין תקפה ועומדת. בכך מנסה משרד הפנים, בגיבוי השב"כ, למנוע קבלת מעמד בעתיד אם יחודש הליך איחוד המשפחות, תוך שימוש שרירותי ובלתי מבוסס בנימוק לסירוב ביטחוני.

³⁴⁶ הי"ש 327, סעיף 2.

ני"ס מתגורר בירושלים מרבית חייו, אף שהוא מחזיק בתעודת זהות של תושב השטחים. בשנת 1987 נישא לתושבת ירושלים ולבני הזוג נולדו שישה ילדים. בשנות נישואיו הראשונות לא הייתה לו אפשרות לקבל מעמד רשמי בירושלים, שכן, על פי מדיניותה של ישראל נדונו רק בקשות אחמ"ש שהגישו תושבים גברים של העיר עבור נשותיהם, ולא להפך. באמצע שנות ה-90, עם שינוי המדיניות, פנו בני הזוג למשרד הפנים, והחל משנת 1999 קיבל ני"ס היתרי מת"ק זמניים שהיו אמורים להיות ראשיתו של הליך שסופו קבלת מעמד של תושב קבע. ואולם, כחמש שנים אחר כך הופסק מתן ההיתרים, והנימוק היחיד שניתן לכך נוסח בלאקונויות: ני"ס, כך לפי משרד הפנים, "קשור לארגון טרור".³⁴⁷ רק לאחר שהמוקד הגיש עתירה לבית המשפט³⁴⁸ נאלצה המדינה לחשוף טיפין-טיפין שבבסיס הסירוב עומדת העובדה שני"ס עבד כשרת בשני מוסדות חינוך בירושלים המזרחית שנסגרו בידי המשטרה אף על פי שפעלו בגלוי, במסגרת החוק הישראלי, ואף היו רשומים כחברות מוכרות והוציאו תלושי משכורת בעברית.³⁴⁹ מתוקף תפקידו הזוטר, ומאחר שהמוסדות פעלו באופן חוקי, ברור שני"ס לא היה אמור לדעת על פעילות בלתי חוקית, אם הייתה כזו. לאחר שהוכח עד כמה טענות המדינה עומדות על כרעי תרנגולת והוגשה עתירה נוספת,³⁵⁰ הוסיף השב"כ בדוחק טעמים נוספים לסירוב: לפתע צצה הודעת חשוד שלא נזכרה קודם ובה צוין אדם בשם ני"ס (בראשי תיבות, ולא בשם מלא), שליח במשרד של רשימת "הרפורמה והשינוי" המזוהה עם חמאס - דא עקא שמשרד זה נמצא בשכונת דחיית אל-בריד, הנמצאת מחוץ לירושלים, וני"ס לא היה בו מעולם. השב"כ נאחז גם במידע חסוי המבסס לטענתו קשר לא ברור של אחד מאחיו של ני"ס עם מנגנוני הביטחון של הרשות הפלסטינית.³⁵¹ (תיק 4444)

מרגע שהוחלט לסרב לבקשתו של ני"ס, דבר לא שינה את דעתו של השב"כ. ואף על פי כן, מצבו של ני"ס טוב במעט ממצבם של רבים אחרים, שכן, הסיוע המשפטי של המוקד הוביל לחשיפת הטעמים המרכזיים העומדים בבסיס הסירוב למתן מעמד; וכאשר המדינה מואילה לפרט את "הטעמים הביטחוניים" נפתח פתח (אמנם צר) להתמודד עם הסירוב ה"ביטחוני". אחרים במצבו נאלצים להתמודד כמו בעיניים קשורות עם טענות כלליות ולא מפורטות שאינן מגובות אלא בחומר שכולו חסוי.

³⁴⁷ מכתב ממשרד הפנים לבני הזוג ס', 28.8.2006.

³⁴⁸ עת"ם 300/07, סלהב נ' משרד הפנים.

³⁴⁹ שם, תגובת המשיבים, 28.3.2007, סעיף 26.

³⁵⁰ עת"ם 1112/07, סלהב ואח' נ' משרד הפנים ואח'.

³⁵¹ שם, תגובת המשיב לבקשה להורות על מתן תשובה לבקשה לפרטים נוספים, 19.5.2008.

חשובות ארעית

מי שקיבל מעמד של תושב ארעי (אשרת א/5) קודם לביטול הליך איחוד המשפחות מוסיף ומחזיק בו אך אינו רשאי לקבל מעמד של קבע. המחזיק במעמד ארעי זכאי להטבות סוציאליות כגון ביטוח בריאות ממלכתי וקבלת גמלאות מן המוסד לביטוח לאומי, אולם עליו לחדש מדי שנה את מעמדו באמצעות הוכחת "מרכז חיים" למשרד הפנים ובדיקות פליליות וביטחוניות. משך הטיפול בבקשות יוצר לעתים קרובות פערי זמן ניכרים בין אשרת א/5 אחת לשנייה. בפרקי זמן ארוכים אלו נותר בן הזוג ללא מעמד חוקי בישראל וללא זכויות סוציאליות. העובדה שמדובר במעמד ארעי מנוצלת על ידי משרד הפנים לשלילת המעמד גם בשלב מתקדם זה של ההליך, וכך נותר לעתים בן הזוג ללא מעמד וללא זכויות סוציאליות ואף נכפה עליו ניתוק ממשפחתו ומביתו שבירושלים.

 בשנת 1999 אישרה המדינה לג"פ לפתוח בהליך המדורג שאמור היה להוביל בסופו של דבר לקבלת תושבות קבע בישראל. אשתו, פ"פ, היא תושבת ירושלים, וכך גם ששת ילדיהם. לפי ההליך, ג"פ היה אמור לקבל מעמד של תושב קבע בשנת 2004, אך עקב השינויים במדיניות ישראל הוא נותר מאז שנת 2001 במעמד של תושב ארעי ואשרת השהייה שלו, מסוג א/5, הוארכה מעת לעת. בנובמבר 2006 נדחתה לפתע בקשת בני הזוג להארכת האשרה של ג"פ ותעודת הזהות הישראלית שלו נלקחה ממנו בו במקום. בתשובה לפניית המוקד נכתב: "הריני להודיעך כי בקשתך לאיחוד משפחות נבחנה, וניתנה בה ההחלטה הבאה: סירוב הבקשה מטעמים ביטחוניים. מאחר ואחיו של המוזמן [...] פעילים בארגון טרור ומעורבים בפעילות אלימה"³⁵². במשיכת קולמוס אחת הפך ג"פ, בעל, אב ומפרנס במשפחה של שמונה נפשות, לשוהה בלתי חוקי המשולל זכויות אזרחיות וסוציאליות ודינו אחד - גירוש, וכל זאת לא בשל דבר שהוא עצמו עשה וללא אפשרות להתמודד עם הטענות נגדו. המוקד הגיש בשם בני המשפחה עתירה מינהלית בדרישה לנמק את הסירוב,³⁵³ אך בתגובה לעתירה נטען כי הראיות לפיהן סורבה בקשתו של ג"פ חסויות; נאמר רק שאחד מאחיו של ג"פ נתון במעצר מינהלי ואחר מרצה עונש מאסר בגין עבירות ביטחון.³⁵⁴ המדינה אף הציגה תעודת חיסיון חתומה בידי שר הביטחון. המוקד הגיש עתירה בדרישה להסרת החיסיון,³⁵⁵ אך העתירה

³⁵² מכתב מחגית וייס, ראש ענף אחמ"ש בלשכה למינהל אוכלוסין מזרח ירושלים, למוקד להגנת הפרט, 6.11.2006.

³⁵³ עת"ם 187/07, פספוס ואח' נ' שר הפנים ואח'.

³⁵⁴ שם, תגובת המשיבים, 20.2.2007.

³⁵⁵ בג"ץ 7792/07, פספוס ואח' נ' שר הביטחון ואח'.

נמשכה לאחר שנמסרו שמותיהם של שלושה מאחיו של ג"פ המהווים, לטענת ישראל, את הטעם לסירוב הביטחוני, וניתן מידע מועט באשר למיחוס להם. אותם שלושה הם אחיו-למחצה של ג"פ ועל פי עדותו אין לו עמם כל קשר; בין המשפחות נתגלע ריב ובעקבותיו נוצר נתק רב שנים. משהתבררה חולשת טיעוניה של המדינה צצה לראשונה טענה נוספת לפיה גם העותר עצמו מהווה סיכון ביטחוני. המדינה סירבה למסור מידע בעניין, וגם באשר לטענה זו הוצאה תעודת חיסיון. המוקד הגיש עתירה נוספת התוקפת את הטעמים לסירוב עצמו ואת השימוש הציני שהמדינה עושה בסעיף הביטחוני.³⁵⁶ (תיק 7356)

איחוד משפחות בין תושבים לפלסטינים שאינם תושבי השטחים

חוק האזרחות והכניסה לישראל (הוראת שעה) אינו חל על בני זוג זרים שאינם תושבי השטחים או תושבי אחת מארבע המדינות שישראל החילה על אזרחיהן את הוראת השעה. באשר לבני זוג זרים הנשואים לתושבי ירושלים המזרחית, ההליך המדורג לאיחוד משפחות עדיין תקף. תחילה, לאחר שאושרה בקשת האחמ"ש של בני הזוג, ניתנות לבן הזוג הזר אשרות שהייה זמניות בישראל לתקופה של 27 חודשים. אשרות אלו מאפשרות כניסה לתחומי ישראל ושהייה בה על פי חוק אך אינן מקנות מעמד איזושהו או זכויות. אחר כך יכול בן הזוג הזר לקבל מעמד של תושב ארעי אולם עליו לחדש את תוקפו מדי שנה. בתום שלוש שנים הוא יכול להגיש בקשה לקבלת תושבות קבע. אישור הבקשה תלוי בהוכחת "מרכז חיים" של בן הזוג תושב ירושלים, הוכחת "כנות נישואין" של בני הזוג, ובדיקות ביטחוניות. את כל הבדיקות הללו נאלצים בני הזוג לעבור בכל שנה מחדש, כתנאי לחידוש אשרת השהייה עבור בן הזוג הזר, לשינוי מעמדו או לשדרוגו. ילדים שנולדו לבני הזוג בעת ששהו מחוץ למדינת ישראל יכולים לקבל מעמד ארעי לשנתיים ואחריהן מעמד קבע, אם בקשתם הוגשה טרם הגיעם לגיל 18. בראשית שנת 2007 הגיעו לטיפולו של המוקד כמה מקרים שבהם סירב משרד הפנים לבקשות אחמ"ש של תושבי ירושלים המזרחית הנשואים לבני זוג זרים. בני הזוג הזרים היו ממוצא פלסטיני אך לא נרשמו במרשם האוכלוסין של השטחים, ובכל זאת החליט משרד הפנים, בניגוד לחוק, להחיל עליהם את הוראת השעה, כאילו היו פלסטינים תושבי השטחים. כתוצאה מכך, פניות של אלה מהם שאינם עומדים בקריטריון הגיל, למשל, שבהוראת השעה לא נבחנו ובקשותיהם לאחמ"ש נדחו.

ה"א, תושבת ירושלים, נישאה לאזרח ירדני בשנת 1975. כבר ב-1977 הגישה בקשת אחמ"ש עבור בעלה, אך באותה תקופה נקטה ישראל מדיניות מפלה ולא טיפלה בבקשות אחמ"ש שהגישו נשים עבור בני זוגן. בשנת

³⁵⁶ עת"מ 8121/08, פספוס ואח' נ' שר הפנים ואח'.

1994, עם שינוי המדיניות, הגישה ה"א בקשת אחמ"ש נוספת עבור בן זוגה וילדיה. הודעה רשמית על דחיית הבקשה התקבלה ב-1997, ביחד עם הודעה כי תושבותה של ה"א עצמה נשללה. רק בשנת 2004 הושב לה"א מעמדה כתושבת בכפוף להוכחות מקיפות למרכז חיי המשפחה. במשך השנים התגוררה ה"א עם משפחתה בכמה מקומות בירושלים ואף הביאה מסמכים התומכים בכך, אך לא היה בהם כדי למנוע ממשד הפנים לדחות שוב את בקשת האחמ"ש שהגישה, הפעם בטענה כי הגישה מסמכים כוזבים. לאחר שמשד הפנים דחה גם את הערר של ה"א על ההחלטה הגיש המוקד עתירה בשם בני המשפחה.³⁵⁷ בדיונו בעתירה הטיל בית המשפט ספק בטענת משד הפנים בנוגע לאמינות המסמכים. הצדדים הגיעו להסכמה כי הבקשה תידון שוב והחלטה תימסר בתוך פרק זמן סביר. בעוד המשפחה ממתינה להכרעת משד הפנים בעניינה התקבלה תשובת משד הפנים לבקשת אחמ"ש של בנה הבגיר של ה"א, פ"א, שהגיע לישראל מירדן עם משפחתו בעודו קטין. בשנת 2005 נישא לתושבת ירושלים, וזו הגישה עבורו בקשת אחמ"ש בנפרד. בתשובתו הודיע משד הפנים כי הוא רואה בפ"א "תושב אזור", כלומר תושב השטחים, ומאחר שחלה עליו הוראת חוק האזרחות והכניסה לישראל (הוראת שעה), הוא אינו עומד בקריטריונים לאישור בקשת אחמ"ש.³⁵⁸ בערר על ההחלטה ציין פ"א כי מאז כניסתו לישראל מירדן התגורר אך ורק בירושלים ומעולם לא התגורר בשטחי הגדה או רצועת עזה, כמשתמע מתגובת משד הפנים. מן התשובה לערר עולה כי משד הפנים התייחס אל כל בני המשפחה כאל תושבי השטחים, ולא כאל תושבי ירדן,³⁵⁹ אף על פי שאין כל בסיס ראייתי לכך שהתגוררו אי פעם בשטחים. הטענה שהמבקשים הם "תושבי אזור" עומדת בניגוד למידע שהצטבר בחקירות המוסד לביטוח לאומי שנעשו למשפחה, בשימועים שאליהם הוזמנו בני המשפחה, בתשובת משד הפנים לעתירה ובדיונים שהתנהלו בבית המשפט, ובניגוד גמור להסכם בין הצדדים. כך או כך, משד הפנים החליט להתייחס לבקשות אחמ"ש עבור אזרחי ירדן, החיים בירושלים כדיו, דרך אותה פריזמה משפטית הקבועה לתושבי השטחים, ובכך גזל מבני המשפחה את האפשרות לממש את זכויותיהם החוקתיות ואף לא מצא לנכון לגבות את טענתו באי אילו נתונים עובדתיים. המוקד עתר בשם בני המשפחה,³⁶⁰ ובית המשפט הוציא צו ארעי האוסר לגרש את בני המשפחה עד לדיון בעתירה, שנקבע ליוני 2008. (תיקים 43489, 49268)

³⁵⁷ עת"ם 1168/06, אבו סנינה ואח' נ' מדינת ישראל - משרד הפנים ואח'.

³⁵⁸ שם, כתב תשובה, 6.2.2007.

³⁵⁹ מכתב מחגית וייס, ראש ענף אחמ"ש בלשכה למינהל אוכלוסין מזרח ירושלים, למוקד להגנת הפרט, 26.6.2007.

³⁶⁰ עת"ם 950/07, אבו סנינה ואח' נ' משרד הפנים ואח'.

משרד הפנים והלשכה למינהל אוכלוסין

לשכות מינהל האוכלוסין והפקידים העובדים בהן הם המוציאים לפועל של מדיניות ישראל בנושאים הקשורים להקניית מעמד. למעשה, עוד קודם להוראת השעה השתקפה בפעולות הפקידים ובנוהלי המשרד מדיניות מפלה המונעת משיקולים פסולים של לאום וגזע.³⁶¹ אמנם חילופי שרים וממשלות משפיעים, יותר או פחות, על מדיניותה של ישראל כלפי תושביה ואזרחיה הפלסטינים וכלפי זרים המבקשים לשבת בה, אך מינהל האוכלוסין ועובדיו מציגים לאורך השנים חזית מאוחדת שתכליתה הגנה ושימור הצביון היהודי של מדינת ישראל, ובתוך כך הם רומסים את זכויות היסוד של הפונים אליהם. על פי החוק, הסמכויות הנוגעות להסדרת מעמד בישראל הן בידי שר הפנים. עם השנים הואצלו רבות מסמכויות אלו לפקידי מינהל האוכלוסין, ובפועל, הם המקבלים את מרב החלטות. כך מרוכז כוח עצום בידי הדרג הפקידותי המבצע את תפקידו כ"מגן הדמוגרפיה" תוך שימוש במערכת ביורוקרטית עמומה, חשאית ומתישה, כדי לרפות את ידיהם של לא-יהודים המבקשים מעמד בישראל.

הוועדה הבינמשרדית

"הוועדה הבינמשרדית במינהל האוכלוסין לקביעה ומתן מעמד בישראל" (להלן: הוועדה הבינמשרדית) עוסקת במקרים הומניטאריים חריגים שבהם המבקשים אינם זכאים למעמד בישראל על פי הקריטריונים הרגילים. אין לבלבל בינה לבין הוועדה שהוקמה בעקבות התיקון לחוק האזרחות (הוראת שעה) משנת 2007 במטרה לטפל בבקשות של פלסטינים תושבי השטחים שאינם עומדים בקריטריונים לקבלת מעמד לפי הוראת השעה אך מבקשים מעמד מסיבות הומניטאריות. כך, למשל, בקשה של תושבת השטחים בת 23 הנשואה לתושב ירושלים אך בשל גילה איננה יכולה להגיש בקשת אחמ"ש תטופל בוועדה שהוקמה לאחר התיקון משנת 2007, אם זו תשתכנע כי קיימות בעניינה נסיבות הומניטאריות חריגות. הוועדה הבינמשרדית, לעומת זאת, מנועה מלטפל במי שחלה עליו הוראת השעה והיא מתמקדת רק בבקשות של זרים הנחשבים לפי הנהלים ל"לא קריטריוניים". כך, למשל, הוועדה הבינמשרדית תעסוק במקרים של סבים וסבתות המגישים בקשות אחמ"ש עבור נכדיהם או במקרים של ילדים של תושב ירושלים ואזרחית ירדן שעברו את גיל 18 והם מבקשים מעמד בישראל. בוועדה חברים נציגים של

³⁶¹ ראו האגודה לזכויות האזרח בישראל, **המיניסטריון - הפרת זכויות אדם בידי מינהל האוכלוסין**, 2004. לצפייה: <http://www.acri.org.il/story.aspx?id=1005>

משרד הפנים, השב"כ, משטרת ישראל, משרד הבריאות, משרד העבודה והרווחה ולשכת הקשר, ובישיבותיה משתתפים גם היועץ המשפטי של משרד הפנים ונציג לשכת מינהל האוכלוסין.³⁶² הוועדה אמורה להתכנס מדי חודשיים, אך מועדי הישיבות והפרוטוקולים שלהן אינם מתפרסמים בפומבי ולא ניתן לבקש להשתתף בישיבות או להופיע בפני הוועדה. הנוהל על פיו פועלת הוועדה הבינמשרדית, כמו נהלים רבים של משרד הפנים, מנוסח בלשון לאקונית ורב בו הנסתר על הגלוי. את הבקשות המופנות לוועדה יש להגיש ללשכה האזורית למינהל האוכלוסין, שם נשקלת הבקשה קודם שיוחלט אם להעבירה לדיון בוועדה הבינמשרדית, אם לאו. רבות מהפניות נדחות כבר בשלב הזה ללא הנמקה, פרט לצירוף המילים "לא קריטריוני", אולם הקריטריונים שעל פיהם פועלת הוועדה הבינמשרדית עלומים והמבקש אינו רשאי לדעת אם בקשתו תגיע בכלל לוועדה ומה הסיכויים שתאושר. בקשות שאינן נדחות לאלתר אמורות ככל הנראה להישלח לוועדה הבינמשרדית, אך גם במקרים אלו המבקש אינו יודע אם בקשתו הועברה, מתי הועברה, מתי תידון (אם בכלל) ומתי יזכה לקבל עליה תשובה. ומאחר שבשום מקום בנוהל העבודה של הוועדה אין הגדרה או אפילו התייחסות למשמעות המילה "הומניטארי", הרי שלמעשה הוועדה היא שמעניקה למושג את משמעותו, או, נכון יותר, היא שמרוקנת אותו מתוכן. במקרים רבים הוועדה מסרבת לבקשות שאופיין הומניטארי מובהק, בעיקר כאשר מדובר בבני זוג זרים ממוצא פלסטיני.

 נ"מ, תושבת ירושלים, נישאה לאזרח ירדני בשנת 1978. עד שנת 1995 התגורר הזוג בירדן ובסעודיה לצורך עבודה. ב-1995 חזרה המשפחה לירושלים וחילקה את זמנה בין ירושלים לבין קלנדיה, הנמצאת בסמוך לה, והחל משנת 2000 מתגוררת המשפחה בירושלים. בשנת 1996 נודע לנ"מ כי אף על פי שהקפידה לחדש את תוקף מסמכי הנסיעה שלה, כפי שהונחתה לעשות, נשללה תושבותה בישראל. נ"מ עמדה על זכותה להתגורר כחוק במולדתה, ובשנת 2003 עלה בידי המוקד להשיב לה את מעמדה. בעקבות זאת פנתה נ"מ להסדרת מעמדם של ילדיה ובן זוגה, אך עבור שלושה מילדיה היה הדבר מאוחר מדי. באותה עת הם כבר היו בגירים. אלמלא שללה ישראל את תושבות אמם ניתן היה להסדיר את מעמדם בטרם הגיעם לגיל 18, אולם שיקול זה לא מנע בעד משרד הפנים מלהודיע כי יסרב לבקשות להסדרת מעמדם - אם יוגשו בקשות כאלה - בטענה שהן "אינן קריטריוניות".³⁶³

³⁶² משרד הפנים, ועדה בינמשרדית לקביעה ומתן מעמד בישראל, מספר נוהל: 5.2.0022, סעיף ג. לצפייה: [http://www.moin.gov.il/Apps/PubWebSite/publications.nsf/All/50608A6F61522C03422570AD0043F80D/\\$FILE/Publications.2.0022.pdf?OpenElement](http://www.moin.gov.il/Apps/PubWebSite/publications.nsf/All/50608A6F61522C03422570AD0043F80D/$FILE/Publications.2.0022.pdf?OpenElement)

³⁶³ מכתב ממרים אסרף, עובדת משרד הפנים, למוקד להגנת הפרט, 13.1.2005.

נ"מ היא עקרת בית ובן זוגה אינו עובד. שניהם אינם בקו הבריאות ואחד מילדיהם סובל ממומים מולדים קשים ונוזק לתרופות. מלבד הוצאות המחיה מוטלות אפוא על המשפחה הוצאות קבועות על תרופות שעלותן גבוהה. שניים מהבנים הבגירים שבקשתם למעמד סורבה הם המפרנסים העיקריים של המשפחה. הם אינם נשואים, ושניהם מתגוררים בבית הוריהם ומתפרנסים מעבודות בניין מזדמנות, כולן בתוך תחומי ישראל. המוקד פנה בשם המשפחה למשרד הפנים בבקשה לאפשר להם להגיש בכל זאת בקשה להסדרת מעמדם, מבלי שזו תידחה על הסף. בבקשה הודגשו הנסיבות המיוחדות, שבעטיין הוגשה הבקשה רק לאחר שהמבקשים עברו את גיל הסף הקבוע בחוק, וצוינו ההשלכות ההומניטאריות שיש לשלילת אפשרותם לקבל מעמד איזשהו בישראל; עוד צוין כי מדובר, הלכה למעשה, בביתורה של המשפחה לשניים, וכי למבקשים אין כל זיקה למקום אחר פרט לישראל.³⁶⁴ בעקבות הבקשה ניאות משרד הפנים לאפשר לשלושת הבגירים להגיש בקשות, מטעמים הומניטאריים.³⁶⁵ בדצמבר 2006 הגיעו הבגירים, בהתאם לתור שנקבע להם, ללשכת משרד הפנים והגישו את בקשותיהם בצירוף מסמכים המעידים על "מרכז חיים" בישראל וכן טופסי קורות חיים המיועדים לעיניהם של גורמי הביטחון. הגשת הבקשות הייתה כרוכה בתשלום אגרה בסך 590 ש"ח עבור כל בקשה. כעבור כחודשיים סורבו הבקשות בטענה כי "לא נמצאו טעמים הומניטאריים המצדיקים מתן מעמד במקרים הללו".³⁶⁶ המוקד הגיש ערר על ההחלטה,³⁶⁷ ולאחר שבעה חודשים, שבהם לא נתקבלה התייחסות עניינית, עתר המוקד בשם האם וילדיה הבגירים לבית המשפט לעניינים מינהליים.³⁶⁸ במהלך הדיון הסתבר כי בניגוד להבטחתו של משרד הפנים, הבקשות לא הועברו כלל לוועדה הבינמשרדית אלא נפסלו עוד קודם לכן בידי נציגי משרד הפנים. ההליך נעשה למראית עין בלבד. טרם התקבל פסק דין בעתירה. (תיק 25857)

גם כאשר בקשה אינה נפסלת על הסף, והיא מועברת לוועדה הבינמשרדית, אין הדבר מבטיח כי זו תדון בה או כי יינתנו מסקנות, וגם כאשר בית המשפט קובע סד זמנים שבו על משרד הפנים לדון ולהחליט בבקשה מטעמים הומניטאריים, עושה זה כחפצו.

³⁶⁴ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לחגית וייס, ראש ענף אחמ"ש בלשכה למינהל אוכלוסין מזרח ירושלים, 22.10.2006.

³⁶⁵ שיחת טלפון בין מרים אסרף, עובדת משרד הפנים, לעו"ד מטעם המוקד להגנת הפרט, 13.11.2006.

³⁶⁶ מכתב ממיה לוי, רכזת בכירה בלשכת מינהל האוכלוסין מזרח ירושלים במשרד הפנים, למוקד להגנת הפרט, 5.3.2007.

³⁶⁷ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לחגית וייס, ראש ענף אחמ"ש בלשכה למינהל אוכלוסין מזרח ירושלים, 15.4.2007.

³⁶⁸ עת"ם 1028/07, מוסטפא ואח' נ' שר הפנים ואח'.

ה"א נולדה בישראל בפברואר 1994 וחייה בה כל חייה. אמה, תושבת ירושלים, נפטרה לנגד עיניה כשהייתה ה"א בת 4, ומאז היא מתגוררת בירושלים אצל סבתה, שקיבלה עליה אפטרופסות חוקית. שלושת אחיה של ה"א מחלקים את זמנם בין בית הסבתא לבין בית אביהם שבחברון, אך ה"א קשורה מאוד לסבתה ורואה בה אם. כבר ב-2003 ניסתה הסבתא להסדיר את מעמדה של ה"א בסיוע המוקד, אך בחלוף כשלוש שנים, שבה נדרשו ה"א וסבתה להגיש בקשות חוזרות ונשנות, להציג מסמכים שכבר הוגשו ולפנות להליכים שאינם קיימים, הגיש המוקד בשמן עתירה לבית המשפט לעניינים מינהליים.³⁶⁹ בטרם התקיים דיון בעתירה הודיע משרד הפנים כי הבקשה להסדרת מעמדה של ה"א תועבר לוועדה הבינמשרדית,³⁷⁰ ובית המשפט קבע כי על משרד הפנים לתת בתוך 120 יום החלטה סופית בבקשת הסבתא למתן תושבות קבע לנכדתה.³⁷¹ למעלה משישה חודשים מיום מתן פסק הדין הודיע משרד הפנים למוקד כי "הבקשה הועברה לדיון והחלטת הוועדה הבינמשרדית שבמטה".³⁷² לא די בכך שהמועד להחלטה, שנקבע על ידי בית המשפט, חלף, המכתב אף לא ציין מתי הועברה הבקשה לוועדה, מתי יתנהל הדיון בה או מתי צפויה להתקבל החלטה. המוקד הגיש עתירה נוספת לבית המשפט, ובנוסף עִדכן את בית המשפט כי אביה של ה"א נפטר במפתיע ממחלה ביולי 2007 וסבתה היא המשפחה היחידה שנותרה לה.³⁷³ בראשית דצמבר 2007, למעלה משנה מאז ניתן פסק הדין בעתירה הקודמת, הודיע בא כוח המשיבים לבית המשפט כי הבקשה בעניינה של ה"א תידון בוועדה הבינמשרדית ב-27 באותו החודש; לפיכך ביקש כי העתירה תימחק.³⁷⁴ ידוע שהדיון בוועדה הבינמשרדית התקיים, אך החלטות הוועדה לא הגיעו מעולם לידי העותרים. במסגרת העתירה הגיעו הצדדים להסכמה כי לה"א יינתן מעמד של קבע.³⁷⁵ (תיק 27331)

נהלים

מינהל האוכלוסין במשרד הפנים הוא מנגנון שבסמכותו לממש - או לא לממש - את הזכויות והחירויות היסודיות ביותר של כל אדם שנמצא בישראל. פקידי המינהל מנהלים את מרשם האוכלוסין, מנפיקים תעודות זהות ודרכונים ומחזיקים בסמכות להעניק אשרות כניסה ורישיונות ישיבה בישראל. כן נתון

³⁶⁹ עת"ם 687/06, חגיג ואחי נ' מדינת ישראל - מנהל לשכת האוכלוסין בירושלים המזרחית.

³⁷⁰ מכתב מנצרה חיאת, ראש ענף במשרד הפנים, למוקד להגנת הפרט, 7.9.2006.

³⁷¹ ה"ש 369, פסק דין, 18.10.2006.

³⁷² מכתב מנצרה חיאת, ראש ענף במשרד הפנים, למוקד להגנת הפרט, 10.6.2007.

³⁷³ עת"ם 733/07, חגיג ואחי נ' מדינת ישראל - מנהל מינהל האוכלוסין.

³⁷⁴ שם, הודעה דחופה מטעם המשיב, 3.12.2007.

³⁷⁵ שם, פסק דין, 22.4.2008.

בידיהם הכוח לקבוע תנאים למתן מעמד בישראל, לשלילת מעמד או לגירוש. דווקא משום שהכוח שבידי משרד הפנים ופקידיו רב כל כך יש חשיבות ממעלה ראשונה לכך שהנהלים והקריטריונים העומדים בבסיס החלטותיהם יהיו ברורים וידועים ותהליכים כה גורליים יזכו לשקיפות הרבה ביותר. בפועל שורר ההפך הגמור: נהלים רבים אינם מתפרסמים כלל, ואלה שמתפרסמים אינם מלאים ואינם מעודכנים ומשום כך הם עלולים להטעות. בקשות חוזרות ונשנות של המוקד ושל ארגוני זכויות אדם אחרים לעיין בנהלים נדחות. יתרה מזאת, הנהלים מוסתרים לא רק מהציבור אלא גם מהכנסת, ולעתים קרובות אף מבתי המשפט. הדבר מאפשר למשרד הפנים ולפקידיו לשנות חדשות לבקרים את ה"נהלים" שעל פיהם הם פועלים ואף למסור לפונים מידע לא עקבי, וכך, למעשה, לחבל באפשרותם לדעת את זכויותיהם ולדרוש לממשן. התופעה חמורה עוד יותר כאשר מדובר בתושבי ישראל ובאזרחיה שמוצאם פלסטיני; דומה שבמקרה שלהם, לשכת מינהל האוכלוסין שמה לה למטרה לסכל את פניותיהם, לסרב את הטיפול בהן וכך להביא לשלילת תושבות מכמה שיותר פלסטינים ומתן מעמד לכמה שפחות. במאי 2007 עתר המוקד ביחד עם ארבעה ארגוני זכויות אדם אחרים³⁷⁶ לבית המשפט לעניינים מינהליים כדי לשים קץ להסתרת הנהלים שעל פיהם פועל משרד הפנים בענייני מינהל האוכלוסין.³⁷⁷ בעתירה דרשו הארגונים לאפשר להם לעיין בקובץ הנהלים השלם והמעודכן של מינהל האוכלוסין, לפרסמו במלואו, הן בלשכות מינהל האוכלוסין ברחבי הארץ והן באתר האינטרנט של משרד הפנים, ולעדכן את הפרסומים בהתאם לעדכון הנהלים. העתירה הוגשה כחלק ממאבק רב שנים של המוקד והארגונים האחרים נגד משרד הפנים, המסרב בתואנות שונות לחשוף את הנהלים שעל פיהם פועלים פקידים מינהל האוכלוסין, אף על פי שהחובה לפרסום הנהלים של כל רשות ציבורית מעוגנת בחוק חופש המידע.³⁷⁸ עבודת המוקד מגלה כי הנהלים - המשתנים, כאמור, חדשות לבקרים - אינם ידועים לעתים אפילו לפקידים משרד הפנים עצמם, שהם המופקדים על הפעלתם, ויתרה מזאת, הנהלים מוסתרים אף מגורמים בתוך משרד הפנים, כגון מבקרת הפנים של המשרד, וכן מוועדת הפנים ואיכות הסביבה של הכנסת והוועדה הפרלמנטאריה שתפקידה לפקח על עבודת המשרד.³⁷⁹ בפתח העתירה מתוארת מסכת ארוכה של הדיפת ניסיונות העותרים למימוש זכותם על פי חוק לעיין בנהלים האמורים והתחמקויות חוזרות ונשנות של משרד הפנים ממילוי חובותיו הקבועות בחוק בנושא, גם במקרים שבהם התייחסו בתי המשפט לחובה להביא

³⁷⁶ האגודה לזכויות האזרח בישראל, המרכז לפלורליזם יהודי - התנועה ליהדות מתקדמת, מוקד סיוע לעובדים זרים וקו לעובד.

³⁷⁷ עת"ם 530/07, האגודה לזכויות האזרח בישראל ואח' נ' משרד הפנים.

³⁷⁸ חוק חופש המידע התשנ"ח-1998, סעיף 6א.

³⁷⁹ הי"ש 377, סעיפים 28-31.

לידיעת הציבור את דבר קיומם ואת תוכנם של נוהלי מינהל האוכלוסין ולפרסמם במלואם. בתגובה הגישה באת כוח משרד הפנים הודעה לאקונית לבית המשפט: "לאחר שנבחנה הסוגיה נשוא העתירה באמצעות הדרגים המקצועיים והמשפטיים במשרד הפנים, החליט המשיב לערוך בחינה מחודשת של נהלי מנהל האוכלוסין ולהביא לפרסומם של כל הנהלים באתר האינטרנט של משרד הפנים [...] למעט מידע החסוי על פי דין".³⁸⁰ בדיון בעתירה, שנקבע ל-14.11.07, חזרה באת כוח משרד הפנים על ההודעה שהגישה לבית המשפט אך טענה שנדרשים כשישה חודשים כדי לפרסם את הנהלים באתר האינטרנט וכי קיימים נוהלי עבודה פנימיים של המשרד שאין חובה לפרסמם מכוח חוק חופש המידע. בית המשפט דחה מכול וכול את עמדת משרד הפנים באמרו כי "התחייבויות כלליות ברוח זו לפרסום הנהלים 'בזמן הקרוב' חזרו וניתנו במהלך השנים. כפי שראינו, התחייבויות אלו לא קויימו עד היום".³⁸¹ גם טענת משרד הפנים כי הנהלים מתפרסמים באתר האינטרנט של המשרד הוצגה כמופרכת. בנוסף קבע בית המשפט, בהתאם לעמדת הארגונים העותרים, כי בנוגע לטענות משרד הפנים על קיומם של נהלים שלפיהם הוא פועל, ובאמצעותם הוא מפעיל את סמכויותיו, לא נמצא יסוד המצדיק את חסינם מעיני הציבור ועל המשרד לפרסם את כל הנהלים וההנחיות בתוך 30 יום ממתן פסק הדין, באופן שיהיה נגיש ונהיר לציבור.³⁸² כעבור 30 יום ממתן פסק הדין פורסמו נהלים רבים באתר האינטרנט של משרד הפנים, אך נהלים רבים אחרים לא פורסמו. עיון באלה שפורסמו מגלה כי רבים מן הנהלים הוסתרו משום שיש בהם לא אחת הוראות מיטיבות. הארגונים מוסיפים לעקוב אחר המשך פרסום הנהלים ועדכוןם. (תיק 50688)

שליחת מעמד

כאמור, מעמד תושבות הקבע שונה במהותו ממעמד האזרחות. הזכויות המרכזיות שמקנה תושבות הקבע הן הזכות להתגורר בישראל, הזכות לעבוד בישראל והזכות לקבל זכויות סוציאליות, ובכללן הזכות לביטוח בריאות ממלכתי. תושבי קבע אינם רשאים להצביע בבחירות לכנסת אלא רק בבחירות העירוניות, והם אינם זכאים לקבל דרכון ישראלי. שר הפנים יכול לבטל תושבות לפי שיקול דעתו הבלעדני, ובנסיבות מסוימות עשוי רישיון לשיבת קבע לפקוע ללא התערבות שר הפנים -

³⁸⁰ שם, הודעה ובקשה מטעם המשיב, 6.11.2007.

³⁸¹ שם, פסק דין, 5.12.2007, סעיף 36.

³⁸² שם, סעיף 38.

אם בעל הרישיון השתקע במדינה אחרת.³⁸³ משרד הפנים שולל את מעמדם של העוזבים ואינו מכיר בחזרתם ובישיבה בתחום ישראל וירושלים המזרחית כמקנות זכויות, להוציא מקרים העומדים בקריטריונים הנוקשים שקבע משרד הפנים.³⁸⁴ התערבות המוקד, או כל גורם אחר הבקיא בחוק, דוחקת לעתים את משרד הפנים לפינה ומחייבת אותו להשיב את המעמד שתוקפו פג.

מ"ח נולד בירושלים בשנת 1947 וקיבל מעמד של תושב קבע לאחר כיבוש העיר וסיפוחה. בשנת 1972 הוא נישא לתושבת ארצות הברית ועבר לגור עמה בארצה. כעבור כארבע שנים נפגע קשה בתאונת דרכים ואושפז לתקופה ארוכה. פגיעת ראש הותירה אותו נכה, מעורער בנפשו וזקוק לטיפול צמוד. אשתו התגרשה ממנו והחזירה אותו לישראל כדי שאחיו ובני משפחתו יטפלו בו. בשל מצבו הקשה נזקק מ"ח לטיפול ולהשגחה בלא הרף. אחיו, א"ח, פנה למוסד לביטוח לאומי כדי לקבל קצבת נכות עבורו ובכך לסייע לבני המשפחה בטיפול בו, אך אז נודע לו כי תושבותו של מ"ח נשללה מאחר שקיבל אזרחות אמריקאית.³⁸⁵ וכי מ"ח אינו זכאי כלל לקצבת נכות מאחר שנפגע מחוץ למדינת ישראל, בעת שהיה אזרח אמריקאי. א"ח פנה למשרד הפנים על מנת להחזיר לאחיו את תושבותו, ואכן, בשנת 1985 הונפקה למ"ח תעודת זהות חדשה ומעמדו כתושב קבע הוחזר לו. בשנת 2000 פנה א"ח ללשכת הרווחה וביקש סיוע בטיפול באחיו, ולשכת הרווחה הסדירה עבור מ"ח מעון רפואי סיעודי שבו הוא מטופל. הטיפול במעון ממומן בידי המוסד לביטוח לאומי מתוקף מעמדו של מ"ח כתושב קבע בישראל.

בדצמבר 2006 קיבל א"ח מכתב מן הביטוח הלאומי ובו נמסר כי תושבותו של מ"ח נשללה החל מספטמבר 2006. במשרד הפנים אישרו את הדבר בפני א"ח אך סירבו לתת לו מכתב רשמי המעיד על השלילה או מנמק אותה. במאי 2007 פנה המוקד למשרד הפנים בבקשה לקבלת הסבר בנוגע לשלילת התושבות, ומן המסמכים שהועברו ממשרד הפנים התברר כי השלילה בתוקף כבר משנת 1982. סביר להניח שהייתה זו טעות ברישום, שהרי בשנת 1985 הונפקה למ"ח תעודת זהות, אולם עד שהטעות תתוקן נשללו ממ"ח כל ההטבות הסוציאליות, לרבות ביטוח הבריאות המסדיר את שהייתו במעון. המוקד עמד בקשר עם המעון הרפואי הסיעודי ואף קישר בינו לבין ארגון רופאים לזכויות אדם כדי

³⁸³ סעיף 11 לחוק האזרחות, התשי"ב-1952; סעיף 11 לחוק הכניסה לישראל, התשי"ב-1952; תקנה 11 לתקנות הכניסה לישראל, תשל"ד-1974; בג"ץ 282/88, **עוד נ' ראש הממשלה ושר הפנים**, פ"ד מב(2) 424, עמ' 433/431.

³⁸⁴ ראו בג"ץ 2227/98, **המוקד להגנת הפרט ואח' נ' שר הפנים ואח'**, תצהיר תשובה נוסף, 15.3.2000 ("יתצהיר שרנסקי"). לצפייה: <http://www.hamoked.org.il/items/3055.pdf>

³⁸⁵ על פי סעיף 11 א(3) לתקנות הכניסה לישראל, תשל"ד-1974.

למצוא פתרון זמני למימון הטיפול הרפואי במ"ח. בתוך כך פתח משרד הפנים בהליך בירור וזימן את א"ח, שהוא מיופה הכוח של מ"ח, לשימוע ביוני 2007. כמו כן דרש משרד הפנים מסמכים רבים של מ"ח, כגון דרכונים, חוזה נישואין, חוזה גירושין, דו"חות רפואיים מחו"ל ועוד. מאחר שמ"ח חזר לארץ בגפו, במצב בריאותי קשה, רוב המסמכים הללו לא נמצאו ברשותו, וכיום, למעלה מ-20 שנה לאחר שובו, אין כל אפשרות להשיגם. את דרכונו של מ"ח לא הצליחו לאתר, אך המוקד הגיע עם משרד הפנים להסכמה בנוגע למסמכים חלופיים שניתן להשיגם, כגון תמונה מהחתונה במקום חוזה נישואין. בסופו של דבר תושבותו של מ"ח הוחזרה לו החל מיום 16.4.1985, רטרואקטיבית,³⁸⁶ ובאוקטובר 2007 הונפקה לו תעודת זהות חדשה. (תיק 49601)

בסוף שנת 2007 נודע למוקד על ניסיון נוסף של ישראל להגביל את מספר הפלסטינים המתגוררים בתחומה. הפעם דובר בנסיגה מהסדרים בנוגע להקניית מעמד. ב-31.12.2007 התפרסמה בעיתון **אלקודס** מודעה בערבית מטעם משרד הפנים הקוראת לתושבי הגדה המערבית המתגוררים ברציפות בירושלים ללא היתר, מאז התקופה שלפני 31.12.1987 ועד יום פרסום המודעה, להגיש בקשות למתן היתרי שהייה זמניים. המודעה הפנתה להחלטת ממשלה מספר 2492, שהתקבלה באוקטובר אותה השנה אך לא פורסמה קודם לכן.³⁸⁷ עד החלטה זו נהג משרד הפנים להעניק מעמד של תושב קבע גם למי שלא התפקד בירושלים במפקד האוכלוסין של שנת 1967 אך הוכיח כי התגורר בעיר דרך קבע ערב המפקד, ומאז הוא מתגורר בירושלים ברציפות. החלטת הממשלה מונעת אפשרות זו ומעניקה לאותם אנשים - גם אם יוכיחו כי התגוררו בתחום ירושלים משנת 1967 ועד היום - היתר שהייה זמני שאין בו משום אישור למעמד מכל סוג שהוא ואף אינו מקנה זכויות סוציאליות, לרבות ביטוח בריאות ממלכתי. בעקבות המודעה פנה המוקד אל משרד הפנים והעלה השגות נגד היבטים שונים של ההחלטה.³⁸⁸ בין השאר קבל המוקד על כך שיישום ההחלטה חל רטרואקטיבית גם על בקשות למעמד קבע שכבר הוגשו ונמצאות בטיפול הלשכה. לטענת המוקד, בבסיסה של החלטת הממשלה עומדת תכלית דמוגרפית פסולה שמטרתה למנוע הכללתם של לא-יהודים במרשם האוכלוסין של מדינת ישראל. זאת ועוד. באותה החלטת ממשלה נקבע באופן שרירותי שיש להגיש את הבקשות להיתרים לא יאוחר מיום 30.4.2008 וכי יש לצרף להן רשימה ארוכה, כמעט בלתי אפשרית, של הוכחות כתובות, הכוללת בין

³⁸⁶ מכתב ממשרד הפנים, לשכת מינהל האוכלוסין מזרח ירושלים, למוקד להגנת הפרט, 8.7.2007.

³⁸⁷ החלטת ממשלה מספר 2492, **היתרי שהייה זמניים לתושבי איו"ש השוהים במזרח ירושלים תקופה ממושכת ללא אשרה כדן**, 28.10.2007.

³⁸⁸ מכתב מהמוקד להגנת הפרט למר יעקב גנות, מנהל מינהל האוכלוסין, 9.1.2008.

היתר אישורים המוכיחים כי הפונים מתגוררים בתחום ירושלים ברציפות לפחות משנת 1987 ועד היום. המוקד הבהיר במכתבו כי הדרישה להמצאת מסמכים לשם הוכחת קיומו של מרכז חיים בירושלים איננה בלתי סבירה כשלעצמה, אך עם זאת, עליה להיות מידתית. הוכחת מגורים בירושלים במשך 20 השנים האחרונות עלולה להיות קשה ומסובכת ממילא, וכל התעקשות, למשל על רצף כל חוזי השכירות במשך תקופה כה ארוכה, היא דרישה המקשה יתר על המידה על המבקשים; כך גם באשר לדרישה הבלתי סבירה, המכבידה והיקרה לצרף תצלום אוויר של בית המגורים, המאושר על ידי המרכז למיפוי ישראל. המוקד אף דרש שהחלטת הממשלה תתורגם לערבית ותפורסם בקרב הציבור הפלסטיני. בתגובתו דחה משרד הפנים את השגות המוקד וטען, בין השאר, כי קביעת תאריך אחרון להגשת בקשות נועדה לעמוד על "היקף התופעה" וכי בבסיס החלטת הממשלה עומדת התפיסה שהאפשרות לקבל מעמד קבע מוצתה זה מכבר ואין למדינה חובה להמשיך לתת מעמד קבע על סמך טענות תושבות בנות 40 שנה.³⁸⁹ המוקד פנה שוב למשרד הפנים בהבהירו כי השימוש בפניות של אנשים המבקשים להסדיר את מעמדם בישראל כדי לעמוד על "היקף התופעה" של שהייה בלתי חוקית בירושלים מונע משיקולים זרים ונגוע בחוסר הגינות, אולם הדבר חמור אף יותר, שכן, מתגובת משרד הפנים עולה ש"נימוק" זה הוא העומד בבסיס החלטת הממשלה. ישראל, באמצעות משרד הפנים, מנסה לחלץ כמה שיותר פרטים אישיים ממי שנמצא בישראל ללא היתר, והכול במסווה של "הסדר הומניטארי".³⁹⁰ הדרישות הבלתי סבירות המוצבות בדרכם של מבקשי ההיתרים מעלות את החשש כי אין כאן כוונה של ממש להעניק היתרי שהייה למבקשים.

בשנות ה-90, במסגרת המדיניות שכונתה "הטרנספר השקטי", שלל משרד הפנים את מעמדם של מאות מתושבי הקבע בירושלים המזרחית שעברו להתגורר מחוץ לגבולות המוניציפליים של ירושלים, גם אם מקום מגוריהם היה מרוחק מטרים ספורים בלבד מגבולות העיר.³⁹¹ חששו של המוקד כי המדינה מתכננת לבצע "מהלך משלים", שמטרתו "לטפל" בעניינם של אלה שמשרד הפנים יחליט שאינם זכאים להיתרים, מקבל חיזוק בתשובתו של משרד הפנים, לפיה "מדובר בהחלטה מטעמים הומניטריים, אשר נועדה לחול באופן חד פעמי ולזמן קצר, ועל מנת לסיים את הנושא. סיום הטיפול מחייב מתן מענה למכלול הנושא על כל היבטיו, הן בנוגע למי שיימצא זכאי על פי ההחלטה, והן בנוגע למי שיימצא שאינו זכאי".³⁹²

³⁸⁹ מכתב מעו"ד נעמה פלאי מלשכת היועץ המשפטי במשרד הפנים למוקד להגנת הפרט, 25.2.2008.

³⁹⁰ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לעו"ד נעמה פלאי מלשכת היועץ המשפטי במשרד הפנים, 1.4.2008.

³⁹¹ להרחבה ראו המוקד להגנת הפרט ובצלם, **הטרנספר השקטי - שלילת מעמד התושבות מפלסטינים במזרח ירושלים**, 1997; המוקד להגנת הפרט ובצלם, **הטרנספר השקטי נמשך - שלילת מעמד התושבות וזכויות סוציאליות מתושבי מזרח ירושלים**, 1998.

³⁹² מכתב מעו"ד נעמה פלאי מלשכת היועץ המשפטי במשרד הפנים למוקד להגנת הפרט, 7.4.2008.

תושבות בשטחים

”כל אדם זכאי לאזרחות. לא תישלל מאדם אזרחותו דרך שרירות [...]”

הכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם (1948), סעיף טו

עם כיבוש השטחים בשנת 1967 ערכה ישראל מפקד אוכלוסין בגדה המערבית וברצועת עזה. במפקד נרשמו רק הפלסטינים שנכחו באותה העת בשטחים, ואלו קיבלו מעמד של תושבי קבע בהם. כל מי שלא נכח בשטחים, מכל סיבה שהיא, איבד את תושבותו. מאז ועד פרוץ האינתיפאדה השנייה בספטמבר 2000, מי שאינו רשום במרשם האוכלוסין יכול לרכוש מעמד בשטחים רק באמצעות בקשה לאיחוד משפחות (להלן: בקשת אחמ"ש), שאותה רשאי להגיש קרוב משפחה מדרגה ראשונה שהנו תושב השטחים.³⁹³ בנוסף על כך, ילדים עד גיל 16 יכולים, אם אחד מהוריהם תושב השטחים, להירשם במרשם האוכלוסין הפלסטיני ולקבל מעמד של תושב בשטחים. הסכמי אוסלו העבירו באופן פורמאלי את סמכויות ניהול המרשם לרשות הפלסטינית, וזו הוסמכה לקבל לידיה את בקשותיהם של התושבים, לעדכן את פרטיהם ולרשום במרשם האוכלוסין הפלסטיני ילדים מתחת לגיל 16, כל זאת ללא אישור מוקדם של ישראל. אישור בקשות אחמ"ש והנפקת רישיונות ביקור לזרים³⁹⁴ נותרו בסמכותה של ישראל; הרשות הפלסטינית משמשת במקרים אלה כמתווכת המקבלת לידיה את הבקשות ומעבירה אותן, לאחר סינון, לאישור ישראל. עם תחילת האינתיפאדה השנייה פסקה ישראל לקבל לידיה בקשות אחמ"ש מהרשות הפלסטינית וסירבה להנפיק רישיונות ביקור בשטחים, ובכלל זה

³⁹³ כיום מדובר כמעט אך ורק בבקשות של תושבי השטחים ובני זוגם הזרים.

³⁹⁴ רישיון ביקור הוא למעשה ויזת תייר המונפקת באופן בלעדי לשטחים הכבושים.

רישיונות ביקור לצורך רישום ילדים. בספטמבר 2005, לאחר התערבות המוקד ופנייה לערכאות, חודש מתן רישיונות ביקור לילדים עד גיל 16 לצורך רישום במרשם האוכלוסין הפלסטיני. התערבות המוקד במקרים פרטניים ופנייה לערכאות מובילות פעמים רבות לאישור בקשות אחמ"ש ולהנפקת רישיונות ביקור, אך בכל פעם עומדת המדינה על כך שמדובר בצעד חריג לפני משורת הדין. בשנת 2007 הקדיש המוקד מאמצים רבים לתקוף את מדיניות ישראל ולחייבה לעמוד בהתחייבויותיה כלפי האוכלוסייה הפלסטינית, לרבות חידוש הטיפול בנושא התושבות בשטחים.³⁹⁵

איחוד משפחות

הליך איחוד משפחות עבר תמורות רבות מאז שנת 1967 - שינוי קריטריונים, הערמת קשיים פרוצדוראליים מצד רשויות הצבא ושינוי תדיר של הנהלים - וזאת בנוסף על אי מענה לבקשות וחוסר עקביות בטיפול בהן. בתקופה הראשונה שלאחר כיבוש השטחים נהגה ישראל לאשר בקשות אחמ"ש של תושבי השטחים; מדיניות זו יסודה, ככל הנראה, בהוראות סעיף 26 לאמנת גינבה הרביעית וכן בהכרה בצורך ההומניטארי הדחוף באיחוד משפחות עבור תושבים רבים שהופרדו מבני משפחותיהם בעת המלחמה וניתוק הגדה המערבית מירדן. אולם החל משנת 1973 שינתה ישראל את מדיניותה ובפועל, למעט במקרים חריגים, חדלה לאפשר איחוד משפחות בשטחים. הגישה שעמדה בבסיס השינוי היא כי לתושבי השטחים לא קיימת זכות לאיחוד משפחות, ואישורים שניתנים במקרים אלה אינם אלא מחווה של חסד מצד ישראל. גישה זו מאפיינת את מדיניות ישראל עד היום.

מדיניות ישראל עד פרוץ האינתיפאדה השנייה

עם הפסקת הליך האיחוד המשפחות על ידי ישראל, הדרך היחידה של משפחות שבהן אחד מבני הזוג הנו נתין זר לחיות ביחד בשטחים הייתה באמצעות קבלת רישיונות ביקור זמניים. בסוף שנות ה-80, על רקע האינתיפאדה הראשונה, החלה ישראל לגרש בני זוג זרים ואת ילדיהם שלא היו רשומים במרשם האוכלוסין הפלסטיני ותוקף רישיון הביקור שלהם פג. חיילים בגייפים צבאיים סיירו בלילות, הוציאו ילדים ונשים מבתיהם וגירשו אותם אל מעבר לגבול. בינואר 1990 פורסם הדבר בעיתון *Washington Post* ומבצע הגירוש הושעה. במחצית הראשונה של שנות ה-90 הגישו המוקד וארגוני זכויות אדם נוספים עתירות לבג"ץ בנושא

³⁹⁵ להרחבה ראו המוקד להגנת הפרט ובצלם, **משפחות בהקפאה - האיסור שמטילה ישראל על איחוד משפחות בשטחים מאז פרוץ האינתיפאדה השנייה**, יולי 2006. לצפייה: <http://www.hamoked.org.il/items/13000.pdf>

איחוד משפחות לתושבי השטחים, ומדיניות הרשויות נבחנה ועוצבה לאורך.³⁹⁶ שוב לא נדרש טעם הומניטארי חריג או אינטרס של הממשל על מנת לאפשר חיי משפחה משותפים בשטחים; די היה בעצם קיומה של משפחה ובהיעדר מניעה ביטחונית. שינוי המדיניות שיקף הכרה בנישואין לתושב השטחים כקריטריון להשתקעות בשטחים. כל העתירות נמחקו בעקבות ההתחייבויות שנתנה ישראל: למשפחות שכבר היו שסועות בעת הגשת העתירות נקבעו הסדרים שיזכו את בני הזוג ה"זרים" בשהיית קבע בשטחים באמצעות רישיונות ביקור לטווח ארוך, המתחדשים מדי שישה חודשים, וזכאות לתושבות מלאה בשטחים במסגרת הליך איחוד משפחות, כל זאת בהיעדר מניעה ביטחונית אינדיווידואלית; הסדרים אלו יצרו את מה שנהוג לכנות "אוכלוסיית בג"ץ הראשונה" ו"אוכלוסיית בג"ץ השנייה".³⁹⁷ כמו כן הוחלט כי קשר נישואין לתושב השטחים יהיה כשלעצמו קריטריון לאישור בקשה לאחמ"ש, בכפוף למכסה שנתית של 2,000 בקשות. מאוחר יותר הוגדלה המכסה והועמדה על 4,000 בקשות לשנה. ההכרה בקשר הנישואין כמצדיק איחוד משפחות עוגנה בהסכמי אוסלו ואף הורחבה בהם אל מעבר לתא המשפחתי הגרעיני.³⁹⁸

מדיניות ישראל מאז פרוץ האינתיפאדה השנייה

בסוף ספטמבר 2000 הקפיאה ישראל כליל את הטיפול ברישיונות ביקור ובבקשות אחמ"ש (להלן: מדיניות ההקפאה). כזכור, לפי ההסדרים שהיו קיימים אז, ובהתאם להסכם אוסלו, התושבים הגישו את הבקשות במשרדי הרשות הפלסטינית, וזו העבירה אותן לבחינתן של רשויות ישראל; אולם לאחר פרוץ האינתיפאדה השנייה סירב המפקד הצבאי לקבל בקשות מהרשות הפלסטינית או לפתוח ערוץ ישיר (העוקף את הרשות הפלסטינית) לקבלת בקשות מהתושבים, הבקשות שכבר היו בידי הצבא לא נדונו ולא הוכרעו, ונמנע מימושן של בקשות שכבר אושרו. המצב החריף לאחר הבחירות לרשות הפלסטינית; עם עליית תנועת חמאס לשלטון הודיעה ישראל על ניתוק מלא של כל קשריה עם הרשות, לרבות אלה הנוגעים לעניין מרשם האוכלוסין. למעשה, זה למעלה משבע שנים ישראל

³⁹⁶ המדיניות התגבשה במסגרת הטיפול בבג"ץ 4494/91, אבו סרחאן נ' מפקד כוחות צה"ל באזור יהודה והשומרון, ר" 63 עתירות נוספות, ובמסגרת הטיפול בבג"ץ 4495/92, חדה נ' מפקד כוחות צה"ל באזור יהודה ושומרון, ר" 20 עתירות נוספות. העתירות הוגשו בידי המוקד להגנת הפרט, האגודה לזכויות האזרח בישראל והמועצה הלאומית לשלום הילד.

³⁹⁷ להרחבה על "אוכלוסיות בג"ץ" ראו לעיל, הי"ש 395, וכן המוקד להגנת הפרט ובצלם, משפחות שסועות - פירוד משפחות פלסטיניות בשטחים, יולי 1999, לצפייה: <http://www.hamoked.org.il/items/10700.pdf>

³⁹⁸ הסכם בניינים ישראל-פלסטיני בדבר הגדה המערבית ורצועת עזה, נספח III. פרוטוקול בנושא עניינים אזרחיים, סעיף 28(11) בתוספת I, ושינגטון, 22.9.1995. לצפייה: <http://www.knesset.gov.il/process/docs/>

אינה מאפשרת למשפחות שסועות, שבהן אחד מבני הזוג הוא תושב הרשות הפלסטינית והשני נתין זר, לקיים חיי משפחה תקינים בשטחים. מאז החלה מדיניות ההקפאה פעל המוקד להפסקתה, אם באמצעות פניות במקרים פרטניים ואם באמצעות פניות עקרוניות, הן לגורמים המעורבים בקביעת מדיניותה של ישראל בנושא והן לבתי המשפט. מדיניות ההקפאה של ישראל, ציין המוקד, מביאה לידי שיתוק החיים בשטחים, וזאת בניגוד לחובות המוטלות על ישראל על פי המשפט הבינלאומי המנהגי ותוך התנערות של רשות מינהלית מסמכויותיה.³⁹⁹ אף על פי שבית המשפט קבע שהזכות לחיי משפחה היא זכות יסוד, חלק מהותי מכבוד האדם, ואין מדובר במחוות-חסד,⁴⁰⁰ מדיניות ישראל היא שקשר הזוגיות כשלעצמו אינו קריטריון לאישור או להארכה של רישיונות ביקור בשטחים או לאישור בקשות לאיחוד משפחות.

ה"מחווה" משנת 2007

באוקטובר 2007 החלו להגיע אל המוקד שמועות לפיהן ישראל עומדת לאשר מספר לא ידוע של בקשות אחמ"ש של תושבי השטחים עם בני זוגם הזרים. המוקד פנה אל הוועדה האזרחית הפלסטינית ברמאללה לקבלת מידע, ושם נמסר כי ישראל החליטה לפתוח בתהליך לקראת אישור מספר מסוים של בקשות אחמ"ש שהוגשו עד להקפאה בשנת 2000. מדובר בבקשות של בני זוג זרים של תושבי השטחים שנכנסו לשטחים באמצעות רישיון ביקור אך מדיניות ההקפאה העמידה אותם לפני הברירה לעזוב את ביתם שבשטחים, ולעתים גם את משפחתם, מבלי לדעת מתי, אם בכלל, יוכלו לשוב אליהם, או להתנתק ממשפחתם בחו"ל ולחיות בשטחים כ"שוהים בלתי חוקיים" תוך איום מתמיד בגירוש ובהגבלת תנועתם מפחד המחסומים. להחלטה לאשר בקשות אחמ"ש לא ניתן פרסום פומבי או רשמי מטעם רשויות ישראל, אך במסגרת תגובתה על עתירות שונות בבג"ץ הודיעה המדינה כי היא אכן עתידה לאשר מספר מוגבל של בקשות אחמ"ש. מתגובת המדינה עלה כי ההחלטה התקבלה על ידי הדרג המדיני, כחלק מ"מחווה" לממשלת פתח בראשות אבו מאזן ובמסגרת הניסיון לחיזוק הקשרים עמה. באי כוח המדינה הסתמכו על מחווה חד פעמית זו וביקשו מבית המשפט מחיקה של העתירות בנושא, כאילו בכך באה הסוגיה על פתרונה וכאילו הדבר מוכיח שמדובר ב"סוגיה מדינית" שא"ל לו לבית המשפט להתערב בה. על כך ענה המוקד כי מחוות נקודתיות המיועדות מטעמים פוליטיים לא רק שאינן פתרון של ממש לסוגיה הכוללת אלא הן אף מחזקות את טענת המוקד כי ישראל הופכת באופן פסול את חיי המשפחה של האוכלוסייה האזרחית בשטחים לקלף מיקוח

³⁹⁹ מכתב מהמוקד להגנת הפרט למחלקת בג"צים בפרקליטות המדינה, 21.2.2005.

⁴⁰⁰ הי"ש 322, פסק דין, 14.5.2006.

במשא ומתן פוליטי-מדיני. במדיניות ההקפאה, ובהתעלמותה מהסכמים שחתמה עליהם ומחובותיה ככובשת כלפי האוכלוסייה הפלסטינית בשטחים, יצרה ישראל את הבעיה, ועתה היא מנסה להציג את פתרונה כ"מחווה" של רצון טוב. המוקד חזר והדגיש כי ישראל מחויבת להפעיל מנגנון קבוע לטיפול בבקשות אחמ"ש של תושבי השטחים, מתוך הכרה בזכותם לחיי משפחה. מנגנון זה יעניק סעד גם לזוגות שנישאו לאחר ההקפאה - מהם שנאלצים לחיות בניכר, בשל מדיניות ישראל, ומהם שחיים בשטחים בפחד מתמיד מפני גירוש ואינם מעזים לעזוב את השטחים שמא לא יוכלו לשוב אליהם. נכון לחודש מאי 2008 אישרה ישראל במסגרת ה"מחווה" הפוליטית 12,000 בקשות אחמ"ש.

 צ"ד, תושב השטחים הרשום במרשם האוכלוסין הפלסטיני, ור"ב, נתינת ירדן, נישאו בשנת 1991. בקיץ 1992 נכנסה ר"ב לגדה המערבית ומאז היא מתגוררת בה בתוקף רישיונות ביקור מתחדשים. לזוג ארבעה ילדים הרשומים במרשם האוכלוסין הפלסטיני. ר"ב כלולה באוכלוסיית בג"ץ הראשונה ולכן היא זכאית, מתוקף ההסדרים ובהיעדר מניעה ביטחונית, לקבל מעמד של קבע בשטחים במסגרת איחוד משפחות ולא כחלק מן המכסות השנתיות. כבר בשנת 1994 הגיש צ"ד בקשת אחמ"ש ראשונה עבור אשתו, אולם לאחר העברת סמכויות ניהול המרשם לידי הרשות הפלסטינית התגלעו משום מה קשיים בהכרה בשייכותה של ר"ב לאוכלוסיית הבג"ץ הראשונה. המוקד הסדיר את העניין עם רשויות הצבא, והבעל הגיש בקשה שנייה לאחמ"ש. גורלה של בקשה זו אינו ידוע, וככל הנראה היא אבדה אצל הצד הישראלי. ב-23.8.2000 העביר הצד הפלסטיני את הבקשה פעם נוספת לידי הצד הישראלי, וזה אישר את קבלת הבקשה לידיו. לאחר חודשים רבים, שבהם ניסה המוקד לברר מה עלה בגורל הבקשה, הגיעה למשרדי המוקד תשובת הצבא לפיה "הבקשה אכן הגיעה לצד הישראלי אך הוקפאה על רקע אירועי 'גיאאות ושפלי'".⁴⁰¹ במארס 2004 התקיימה במשרדי מחלקת הדין הבינלאומי בפרקליטות הצבאית ישיבה בהשתתפות נציג המחלקה, אנשי המוקד להגנת הפרט ונציג יועמ"ש גדמ"ע. הישיבה אורגנה ביוזמת מחלקת הבג"צים בפרקליטות המדינה במטרה להתמודד עם הימנעותו של הצבא מלטפל בענייני תושבות בשטחים במשך חודשים ולעתים אף שנים. גם לאחר הישיבה, מרבית הפניות שהמוקד טיפל בהן לא זכו למענה, אולם בעניינם של בני הזוג ד' נשלחה תשובה: "לאור המצב המדיני-ביטחוני, אין הצד הישראלי מטפל כיום בבקשות לאיחוד משפחות באזור כלל. לפיכך, אין באפשרותנו להיענות כעת לבקשה בעניין זה".⁴⁰²

⁴⁰¹ מכתב מסרן פיטר לרנר, דובר ורמ"ד ארבי"ל, למוקד להגנת הפרט, 12.7.2001.

⁴⁰² מכתב מסרן עמית זוכמן, עוזר יועמ"ש גדמ"ע, למוקד להגנת הפרט, 5.4.2004.

בספטמבר 2005 עתר המוקד בשם בני הזוג לבג"ץ.⁴⁰³ בתגובת המדינה, שהוגשה רק בדצמבר 2007, המשיך הצבא להתעלם מן העובדה העומדת במרכז העתירה ואשר בנוגע לה אין מחלוקת: בקשתם של בני הזוג ד' לאחמ"ש הועברה מהצד הפלסטיני לידי הצד הישראלי והיא כבר נמצאת בידיו.⁴⁰⁴ לפיכך טען המוקד בתגובתו כי הנימוק שהביא הצבא - היעדר קשרי עבודה עם הצד הפלסטיני - אינו רלוונטי, שהרי הבקשה ממתינה לאישור כשבע שנים בצד הישראלי, וכל הזמן הזה הוא מסרב לדון בה.⁴⁰⁵ גם טענת הצבא כי מדובר בסוגיה מדינית הנוגעת להסכמי הביניים איננה ממין העניין, שכן מקור הסמכות של הצבא אינו הסכמי הביניים אלא המשפט הבינלאומי ההומניטארי, הקובע את חובותיה ואת סמכויותיה של מעצמה כובשת. לא הסכמים, לא חקיקה צבאית ולא החלטות של גורמים מדיניים בישראל יש בהם כדי לגרוע מזכויותיהם של תושבי השטחים.⁴⁰⁶ עוד טען המוקד כי ישראל ממשכה להתעלם משינויים שחלו ב-20 השנים האחרונות בזירה המשפטית במטרה לקדם ולבסס את התפיסה כי הזכות לחיי משפחה היא זכות חוקתית הנגזרת מחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו, וכי בהיעדר שיקולים ביטחוניים כבדי משקל - ואלה אינם קיימים במקרה של בני הזוג ד' - אל לה למדינה לפגוע במימוש הזכות או להגבילה.⁴⁰⁷

בתגובת המדינה צוין שבמסגרת מחווה הריגה וחד פעמית נכון הצד הישראלי לבחון מכסה של 5,000 בקשות אחמ"ש; לעותרים הוצע להגיש את בקשתם שוב במסגרת זו, ללא כל נימוק המסביר מדוע עליהם להעביר בקשה נוספת אף על פי שהבקשה הקודמת כבר נמצאת בידי הצבא.⁴⁰⁸ במסגרת הדיון בעתירה, שנערך ב-19.12.2007, התברר מפי השב"כ כי המכסה האמורה נתמלאה זה מכבר. כדי לנסות ולקדם את עניינם הקונקרטי של העותרים פנה המוקד בכל זאת לוועדה האזרחית הפלסטינית ובדק את האפשרות להעביר את בקשתם פעם נוספת לצד הישראלי, במסגרת ה"מחווה" המצומצמת. מהוועדה נמסר כי המכסה מלאה ורשימת הממתניים ארוכה. המוקד עדכן את בית המשפט וביקש להוציא צו על תנאי המחייב את המדינה לטפל בבקשה ולהעניק לר"ב מעמד של תושבת קבע בשטחים.⁴⁰⁹ דיון נוסף בעתירה נקבע לחודש יוני 2008. **(תיק 13979)**

⁴⁰³ בג"ץ 8470/05, **דו"ק ואח' נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית**.

⁴⁰⁴ שם, תגובה מטעם המשיב, 2.12.2007.

⁴⁰⁵ שם, תגובה מטעם העותרים לתגובת המשיב, 13.12.2007.

⁴⁰⁶ ראו **אמנת ג'נבה הרביעית בדבר הגנת אזרחים בימי מלחמה (1949)**, סעיף 47: "מוגנים הנמצאים בשטח נכבש לא ישללו מהם בשום פנים ואופן את ההנאות מהאמנה הזאת [...] בגלל כל הסכם שנעשה בין רשויות השטחים הנכבשים ובין המעצמה הכובשת".

⁴⁰⁷ ה"ש 403, תגובה מטעם העותרים לתגובת המשיב, 13.12.2007.

⁴⁰⁸ שם, תגובה מטעם המשיב, 2.12.2007.

⁴⁰⁹ שם, תגובה מטעם העותרים להודעת המשיב, 13.3.2008.

הקפאת הטיפול בבקשות אחמ"ש של תושבי השטחים חלה כאמור על כל שלוש שלבי הטיפול: קבלת בקשות חדשות, דיון בבקשות שכבר הוגשו, ויישום החלטות בבקשות שהוכרעו זה מכבר. בשנת 2007 טיפל המוקד במקרים שהוקפאו בכל אחד מן השלבים, לרבות קבוצה של 47 עתירות העוסקות בבקשות אחמ"ש של תושבי השטחים הנשואים לבנות זוג זרות שעקב ההקפאה נמצאות בשטחים לאחר שפג תוקף רישיון הביקור שלהן.⁴¹⁰ בית המשפט קבע כי ארבע העתירות הראשונות מתוך 47 העתירות שהגיש המוקד יידונו ביחד כעתירה עקרונית. בשל חשיבותן העקרונית של העתירות הצטרפו שמונה ארגוני זכויות אדם ישראליים נוספים כעותרים; האגודה לזכויות האזרח אף הצטרפה כמייצגת. משפחת ד' היא אחת המשפחות שהעתירה בעניינן היא בין ארבע העתירות הנדונות בבג"ץ.

 ח"ד הוא יליד השטחים ורשום בהם; ט"י היא ילידת אוקראינה. השניים הכירו באוקראינה, בעת שלמדו רפואה, ונישאו שם. מאז שנת 2000 הם מתגוררים ברמאללה. ט"י משמשת כרופאת נשים במרכז רפואי ברמאללה וח"ד קיבל מלגה מטעם מרכז פרס לשלום, במטרה להתמחות ברפואת ילדים בישראל, וכיום הוא לומד עברית באולפן בנתניה. לבני הזוג שני ילדים הרשומים במרשם האוכלוסין של השטחים. כל חיי המשפחה מתנהלים בשטחים: שם בנו בני הזוג את ביתם, שם הם עובדים במקצועם כרופאים ושם הם מגדלים את ילדיהם, המתחנכים במערכת החינוך הפלסטינית ברמאללה. כשנכנסה לראשונה אל השטחים קיבלה ט"י רישיון ביקור מתחדש מתוקף נישואיה לח"ד. כבר בשנת 2000 הגיש ח"ד בקשת אחמ"ש עבור אשתו, אך אז החלה מדיניות ההקפאה והבקשה לא נדונה כלל. ב-26.11.2006 פנה המוקד במכתב ליועמ"ש גדמ"ע בעניינם של בני הזוג, ובתשובה נענה כי הבקשה הועברה לטיפול הגורמים הנוגעים בדבר.⁴¹¹ ב-4.2.2007 העבירה הרשות הפלסטינית בקשה בעניינם של בני הזוג לצד הישראלי. את הבקשה, ביחד עם בקשות אחרות, העביר הפקיד הפלסטיני באמצעות שליח לפקיד בשם איציק בבית-אל. איציק מייין בו במקום את הבקשות והפריד בין אלה שיזכו לטיפול לאלה שיוחזרו לשולחיהן. בקשתם של בני הזוג הוחזרה לשליח משום שאינה "הומניטארית", מבלי שהוטבע בה אישור כלשהו על קבלתה ומבלי שיינתן סירוב בכתב. דבר זה עולה בקנה אחד עם שיטת העבודה של הגורמים הישראליים: הם אינם דנים בבקשות ואינם דוחים אותן - הם פשוט מסרבים לקבלן לידיהם. באפריל 2007 עתר המוקד לבג"ץ בשם בני הזוג.⁴¹² ייחודה של עתירה זו מתבטא, בין השאר, בשימת דגש

⁴¹⁰ רק במקרה אחד המטופל במוקד האישה היא תושבת השטחים והבעל הוא נתין זר.

⁴¹¹ מכתב מלשכת יועמ"ש גדמ"ע למוקד להגנת הפרט, 30.3.2007.

⁴¹² בג"ץ 3170/07, ד"ר דויקאת ואחי נ' מדינת ישראל ואחי.

על טענות המדינה בנוגע לאי שיתוף פעולה של הצד הפלסטיני כגורם לאי טיפול בבקשות, ועל הפרכתן של טענות אלה. במסגרת העתירה טען המוקד כי המדיניות העקרונית של ישראל היא לא לקבל לטיפול בקשות לרישיונות ביקור ולא יחוד משפחות. הרשות הפלסטינית מעבירה בקשות בכפוף לקריטריונים המוגדרים על ידי הצד הישראלי, והצד הישראלי מסנן את הבקשות ומחליט באילו מהן לטפל. עוד נאמר בעתירה כי מאחר שמדיניות ההקפאה ננקטה על ידי ישראל, המפתח להתרת חיי המשפחה של העותרים ושל אחרים במצבם מצוי בידיה. לעניין זה צורף לעתירה תצהירו של תא"ל (במיל') אילן פז, מי שעמד בראש המינהל האזרחי בגדה המערבית בשנים 2002-2005. בתצהיר סוקר פז את הנושא וקובע: "הטענה המושמעת לאחרונה, כי מקור הבעיה הוא בנתק עם ממשלת החמאס, אינו מקובל עלי, שכן המגבלות היו קיימות (במידה מצומצמת יותר) גם לפני עליית החמאס לשלטון, וכן בימינו השליטה המלאה בגבולות החיצוניים נמצאת בידי ישראל (נתב"ג/אלנבי ובמידה מצומצמת רפיח). זוהי החלטה ישראלית בלבד, שאינה מצריכה באמת שיתוף פעולה עם רשויות הצד השני. זוהי החלטה שמאחוריה עומדים שיקולים מדיניים של מדינת ישראל, אשר כבר הזכרתי".⁴¹³ תליית הקפאת הטיפול ברשות הפלסטינית או בתאונות ביטחוניות כאלו ואחרות מסלפת אפוא את האמת ויש בה משום מעילה באחריות של ישראל כלפי תושבי השטחים וזכויותיהם.

בתגובת המדינה לעתירה נטען כי על בית המשפט לדחות את העתירה משום שהיא עוסקת בנושאים מדיניים מובהקים;⁴¹⁴ לפני 20 שנה דן בית המשפט העליון, במסגרת בג"ץ שאהין, בנושא הזכות לאיחוד משפחות של תושבי השטחים וקבע שלתושב השטחים לא עומדת הזכות שבן זוגו יקבל מעמד של תושב השטחים במסגרת איחוד משפחות.⁴¹⁵ בכך התעלמה המדינה מהזכות לחיי משפחה, אף שזו הוכרה בשנת 2006 כזכות חוקתית בבג"ץ עדאלה.⁴¹⁶ בתגובה ענה המוקד כי המדינה איננה טוענת לסיכון ביטחוני - אף לא קלוש או היפותטי - הנשקף מן העותרים. ההתנגדות לעתירה מושתתת כולה על מסדים מדיניים-פוליטיים שלמפקד הצבאי אסור כלל לשקול אותם בהחלטתו; חובתו לשקול רק את ההשלכות הביטחוניות של בקשות העותרים. עוד טען המוקד כי המדינה מסתמכת בתגובתה על פסק הדין בבג"ץ שאהין, אך גם במסגרת בג"ץ שאהין קבע בית המשפט שחובה לבחון כל בקשה לגופה, וכיום אפילו דבר זה

⁴¹³ שם, תצהיר של תא"ל (במיל') אילן פז, מצורף לעתירה.

⁴¹⁴ שם, תגובה מטעם המשיבים, 18.9.2007.

⁴¹⁵ ראו גם בג"ץ 13/86, שאהין נ' מפקד כוחות צה"ל באזור יהודה ושומרון.

⁴¹⁶ להרחבה על בג"ץ עדאלה ראו המוקד להגנת הפרט, דו"ח פעילות לשנת 2006.

לא נעשה.⁴¹⁷ יתרה מזאת, מאז פסק הדין בבג"ץ שאהין חלו תמורות במשפט הישראלי והבינלאומי: נחתמה האמנה בדבר זכויות הילד, נחקקו חוקי היסוד, והזכות לחיי משפחה הוכרה כזכות חוקתית. למעשה, קביעות מאוחרות הופכות על פיה את ההכרעה בעניין שאהין - שניתנה, כזכור, לפני 20 שנה. גם בעתירה העקרונית נופפה המדינה ב"מחווה המדינית" ולא הציעה פתרון של ממש לסוגיה. המוקד עמד על כך שה"מחווה" אינה פתרון אלא ניסיון מצד המדינה להתחמק מביקורת שיפוטית ושימוש פסול בסוגיית התשובות כקלף מיקוח במשא ומתן מדיני.⁴¹⁸ דיון בעתירות העקרוניות נקבע לאוקטובר 2008. (תיק 47215)

רישום ילדים

כאמור, במסגרת הסכם הביניים משנת 1995 הועברה לרשות הפלסטינית הסמכות הבלעדית לרשום במרשם האוכלוסין הפלסטיני ילדים עד גיל 16, גם אם נולדו בחו"ל, בתנאי שאחד מהוריהם הוא תושב השטחים, וזאת בלא שתצטרך לקבל את אישורה המוקדם של ישראל. אולם בפועל, ותוך חריגה בוטה מהסכם הביניים, התנתה ישראל את הרישום בכך שהקטין הנדון יהיה נוכח בשטחים בעת הרישום. פרט לילדים מתחת לגיל חמש, הרשאים להיכנס לשטחים כנלווים להוריהם, ילדים שאינם רשומים במרשם האוכלוסין הפלסטיני נדרשים לקבל רישיון ביקור כדי להיכנס לשטחים ולממש את זכאותם להירשם במרשם האוכלוסין הפלסטיני. כך למעשה שולטת ישראל בעקיפין גם על רישום ילדים במרשם האוכלוסין שבשטחים. בספטמבר 2000, עם פרוץ האינתיפאדה השנייה, הקפיאה ישראל את האפשרות לקבל רישיונות ביקור, גם אם מטרת הביקור הייתה רישום ילדים.⁴¹⁹ במשך חמש שנים הוקפאו כל ההליכים הקשורים בתושבות בשטחים, לרבות מתן רישיונות ביקור. השלכות ההקפאה הממושכת היו רבות וקשות: בני זוג נאלצו לחיות בנפרד זה מזה, ילדים הופרדו מהוריהם, בני משפחה ומכרים לא יכלו לבקר זה את זה; אולם דומה שעניין רישום הילדים נשא בחובו את ההשלכות הקשות ביותר, שכן הוא היה עלול להביא לידי גירוש בפועל של הילד ובני משפחתו מהגדה המערבית. למעשה, מדובר היה בטרנספר מכוון, איטי ומתמשך. רק בספטמבר 2005, לאחר חמש שנות הקפאה, ולאחר שהמוקד הגיש עתירות לבג"ץ, הודיע הצבא על שינוי במדיניות לפיו ניתן יהיה להגיש בקשות לרישיונות ביקור עבור ילדים מתחת לגיל

⁴¹⁷ הי"ש 412, בקשה מטעם העותרים להגיב לתגובה מטעם המשיבים, 20.9.2007.

⁴¹⁸ שם, תגובה מטעם העותרים להודעה המשלימה, 3.3.2008.

⁴¹⁹ להרחבה על מדיניות ההקפאה ראו הי"ש 395.

16 במשרדי הקישור הפלסטיניים, ואלה יעבירו את הבקשות לטיפול ואישור הצד הישראלי. הצבא טען כי לא לחץ העתירות הוביל לשינוי המדיניות אלא חידוש המגעים בין ישראל לרשות הפלסטינית.⁴²⁰ למרות השינוי המוצהר במדיניות הוסיף הצבא במקרים מסוימים להערים קשיים על המבקשים.

גי'מ, יליד חברון, מתגורר בירדן משנת 1988; שם נישא לאישה תושבת המקום ושם נולדו ארבעת ילדיהם. במשך כל השנים הללו הוא שמר על תושבותו בגדה המערבית. רישום הילדים לא הוסדר בטרם הקפאה ישראל את טיפולה בעניינים הנוגעים לתושבות בשטחים אך זמן קצר לאחר הסרת ההקפאה פנה גי'מ למת"ק חברון בבקשה למתן רישיון ביקור לילדיו לצורך רישומם במרשם האוכלוסין בשטחים. כעבור כחודש וחצי החזיר הצד הישראלי את הבקשה למת"ק הפלסטיני והודיע בטלפון כי היא מסורבת; לסירוב השרירותי לא ניתנה כל הנמקה.⁴²¹ משנדע לגי'מ על פעילותו של המוקד בתחום רישום הילדים במרשם האוכלוסין הפלסטיני הוא ביקש את סיועו. במכתב ששיגר המוקד ליועמי"ש גדמי"ע נדרש הצבא לאשר באופן מיידי את רישיונות הביקור עבור הילדים.⁴²² במשך למעלה מחצי שנה לא התקבל מענה לבקשת המוקד. בינואר 2007 מסרה קצינה ממשרד יועמי"ש גדמי"ע כי לא נמצאה במשרד כל בקשה שהוגשה בשמם של בני המשפחה ועליהם להגיש בקשה חדשה.⁴²³ מחאות המוקד כי מדובר למעשה בבחינה מחודשת של סירוב לבקשה שהוגשה כבר לפני למעלה משנה לא הועילו וב-24.1.2007 נאלץ גי'מ להגיש בקשה חדשה.⁴²⁴ בקשה זו טופלה במהירות יחסית ורישיונות הביקור אכן הונפקו.⁴²⁵ בני המשפחה נכנסו לגדה המערבית בפברואר 2007 וכל ארבעת הילדים נרשמו במרשם האוכלוסין הפלסטיני. (תיק 44835)

אחת הבעיות שנתרו ללא מענה היא בעיית רישומם של ילדים שעברו את גיל 16 ועדיין לא נרשמו במרשם האוכלוסין הפלסטיני - אם בשל תקופת ההקפאה הארוכה, אם בשל הזמן הארוך שנדרש לצד הישראלי כדי לאשר את הבקשות, ואם בשל המכשולים הרבים שמערימה ישראל בדרכן של משפחות המעוניינות

⁴²⁰ מכתב מלשכת יועמי"ש גדמי"ע למוקד להגנת הפרט, 6.9.2005.

⁴²¹ שיחת טלפון בין גי'מ למוקד להגנת הפרט, 20.6.2006, וכן מכתב ממנהל משרד הפנים הפלסטיני בחברון, 26.6.2006, המאשר את תאריך פנייתו של גי'מ למת"ק הפלסטיני ואת תאריך קבלת הסירוב מטעם הישראלים.

⁴²² מכתב מהמוקד להגנת הפרט לאל"מ יאיר לוטשטיין, יועמי"ש גדמי"ע, 28.6.2006.

⁴²³ שיחת טלפון בין סרן סנדרה אופינקרו, קי ייעוץ מדור מרשם אוכלוסין, למוקד להגנת הפרט, 17.1.2007.

⁴²⁴ שיחה בין גי'מ למוקד להגנת הפרט, 25.1.2007.

⁴²⁵ מכתב מסרן סנדרה אופינקרו, קי ייעוץ מדור מרשם אוכלוסין, למוקד להגנת הפרט, 5.2.2007.

למשש את זכות ילדיהן להירשם במרשם האוכלוסין הפלסטיני. מאחר שהצבא מסרב להתייחס לגילו של הילד בעת הגשת הבקשה כאל הגיל המכריע לאישורה, ילדים רבים, שעם הפשרת ההקפאה היו קרובים לגיל הסף, לא הספיקו לסיים את ההליך ולהירשם לפני הגיעם לגיל 16 ואיבדו את זכאותם לתושבות. במקרים שבהם התערב המוקד ניתנו בסופו של דבר אישורים מטעם הצבא לרישום הילדים. במקרים מסוימים דרש המוקד מן הרשויות התחייבות לאפשר לילדים שהגיעו לגיל 16 במהלך תקופת ההקפאה רישום גם לאחר גיל 16. מדיניות הצבא בנושא אינה עקבית: לעתים ניתנת התחייבות ולעתים נדרשת פנייה לבג"ץ.⁴²⁶ במקרים שבהם הילדים לא הגישו בקשה להירשם טרם הגיעם לגיל 16, גם אם הגיעו לגיל זה במהלך חמש שנות ההקפאה, עמדת ישראל היא כי מי שלא פנה במועד איבד את זכותו ו"אין לו להלין אלא על עצמו".

 ע"פ, יליד 10.6.1989, הוא בן למשפחה פלסטינית המתגוררת בסעודיה. אביו הוא תושב רשום במרשם האוכלוסין הפלסטיני ואמו ירדנית. בני המשפחה ניסו בעבר להתגורר בגדה המערבית אך בקשת אחמ"ש שהגיש האב נדחתה והמשפחה היגרה לסעודיה, שם עובד האב כאח מוסמך בבית חולים. מאחר שגם לפני מדיניות ההקפאה הערימה ישראל קשיים פרוצדוראליים ובירוקרטיים רבים על רישום ילדים בשטחים, ניסיונותיו של האב לרשום את ילדיו במרשם האוכלוסין הפלסטיני עלו בתוהו. כאשר ע"פ היה בן 11 החלה מדיניות ההקפאה, ועם סיומה, חמש שנים אחר כך, עבר ע"פ את גיל הסף ואיבד, לפי עמדת ישראל, את זכאותו להירשם במרשם האוכלוסין הפלסטיני - אף על פי שמדיניותה של ישראל, קודם להקפאה אך ודאי לאחריה, היא שגרמה לכך. זמן קצר בטרם מלאו לע"פ 16 שנים פנה המוקד בשמו ובשם אביו ואחיו הצעירים ליועמ"ש גדמ"ע בבקשה לאפשר את רישומם.⁴²⁷ עקב הדחיפות הרבה פעל המוקד לקבלת התחייבות כי העותר יהיה רשאי להיכנס לשטחים ולהירשם לאחר גיל 16, אולם למרות שהובטח בעל פה שניתן יהיה להמשיך ולטפל בבקשה, לא נמצא גורם שיהיה מוכן להתחייב בכתב כי העותר אכן יוכל להירשם גם לאחר הגיעו לגיל 16, אם תאושר בקשתו. הפתרון המתבקש, ההגיוני והרצוי בלחץ הזמנים שנוצר היה לאפשר את כניסתו ורישומו של העותר גם מעט לאחר גיל 16, כפי שנעשה במקרים אחרים שבהם אישר הצבא רישום מאוחר בלחץ עתירות שהגיש המוקד לבג"ץ, אולם הצבא בחר לאשר לע"פ להיכנס לשטחים רק עד יום הולדתו, ולא לאחר מכן. ב-1.6.2005 הודיעה נציגת יועמ"ש גדמ"ע למוקד כי על משפחת העותר להגיש בקשה לרישון ביקור

⁴²⁶ ראו לדוגמה בג"ץ 7479/06, מחמוד דבאבסה ואח' נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית.

⁴²⁷ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לטרן סנדרה אופינקרו, קי ייעוץ מדור מרשם אוכלוסין, 9.5.2005.

במפקדת התיאום והקישור (מת"ק), וכי הבקשה תאושר עד 9.6.2005, יום לפני יום הולדתו של ע"פ.⁴²⁸ כלומר, בני המשפחה נדרשו להגיש בקשה במת"ק, לקבל את רישיונות הביקור, לשלוח את רישיונות הביקור לירדן, להגיע מסעודיה, להיכנס לשטחים ולהירשם במרשם האוכלוסין הפלסטיני - והכול בתוך שמונה ימים. בני המשפחה השתדלו בכל מאודם לעמוד בתנאים אלה אך לא עלה בידם להסדיר את מסמכי הנסיעה לילדים בזמן שקצב להם הצבא. ב-7.6.2005, מיד לאחר שהאב הודיע כי אין כל אפשרות שייכנסו לגדה בעוד מועד, בטרם ימלאו לע"פ 16 שנים, שלח המוקד מכתב דחוף ליועמ"ש גדמ"ע ובו בקשה לדחות את מועד כניסתם ורישומם של הילדים בחודש אחד בלבד.⁴²⁹ ב-9.6.2005 הודיעה נציגת יועמ"ש גדמ"ע למוקד כי עדיין אין תשובה לבקשה,⁴³⁰ וכעבור עשרה ימים הודיעה כי ברגע שהדרכונים יהיו בידי האב עליו להגיש בקשה חדשה במת"ק, הבקשה תטופל ויינתן להם רישיון ביקור.⁴³¹ הודעה ברוח זו אמורה הייתה להישלח גם בכתב, אך מכתב כזה לא נשלח. האב והילדים נסעו לירדן ושם הוצאו דרכונים לילדים. ב-28.6.2005 הועברה הבקשה לרישיון ביקור לצורך רישום לצד הישראלי, אך שם סירבו לקבלה. למחרת פנה המוקד שוב ליועמ"ש גדמ"ע וביקש שהבקשה תתקבל, ושוב הובטח שהדבר ייעשה והבקשה תטופל. כל אותו זמן המשיכו העותרים להמתין בירדן, בדירה ששכרו לשם כך. למרות ההבטחות החוזרות ונשנות חזר בו הצבא מהתחייבותו והודיע למוקד כי אין בכוונתו לאפשר את רישומו של ע"פ עתה, כשכבר מלאו לו 16 שנים.⁴³² בני המשפחה נאלצו לחזור לסעודיה. המוקד ערר על ההחלטה,⁴³³ אך רק לאחר תזכורות רבות התקבלה לבסוף התשובה לערר ובה דחה יועמ"ש גדמ"ע את הבקשה.⁴³⁴ את האחריות לאי רישומו של ע"פ במועד הטיל היועמ"ש על רשלנותם של ההורים. המוקד הגיש עתירה לבג"ץ וטען בה בין השאר כי קשה להבין איזו סיבה יש למפקד צבאי לצאת כך מגדרו כדי למצוא סיבות פורמאליסטיות לסכל את רישומו של ע"פ במרשם האוכלוסין הפלסטיני;⁴³⁵ הרי הצבא לא כפר בעניין המהותי, שילדים הנמצאים בחו"ל זכאים להירשם במרשם, והוא גם לא טען שיש מניעה ביטחונית או שהרישום יפגע באינטרסים הביטחוניים של האזור או של ישראל. באוגוסט 2007, עוד בטרם הוגשה תגובתו לעתירה, הורה

⁴²⁸ מכתב מסרן סנדרה אופינקרו, ק' ייעוץ מדור מרשם אוכלוסין, למוקד להגנת הפרט, 1.6.2005.

⁴²⁹ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לסרן סנדרה אופינקרו, ק' ייעוץ מדור מרשם אוכלוסין, 7.6.2005.

⁴³⁰ שיחת טלפון בין סרן סנדרה אופינקרו, ק' ייעוץ מדור מרשם אוכלוסין, למוקד להגנת הפרט, 9.6.2005.

⁴³¹ שיחת טלפון בין סרן סנדרה אופינקרו, ק' ייעוץ מדור מרשם אוכלוסין, למוקד להגנת הפרט, 19.6.2005.

⁴³² מכתב מסרן סנדרה אופינקרו, ק' ייעוץ מדור מרשם אוכלוסין, למוקד להגנת הפרט, 26.7.2005.

⁴³³ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לאל"מ יאיר לוטשטיין, יועמ"ש גדמ"ע, 8.8.2005.

⁴³⁴ מכתב מקמ"א גדי שחק, ק' ייעוץ מדור מרשם אוכלוסין, למוקד להגנת הפרט, 17.5.2006.

⁴³⁵ בג"ץ 7046/06, מנשה ואחי נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית.

הצבא לאפשר לע"פ להיכנס לשטחים ולהירשם במאוחר במרשם האוכלוסין הפלסטיני. המוקד הסכים למחוק את העתירה, אך רק לאחר שיוסדר הרישום בפועל. ב-30.10.2007 נרשם ע"פ במרשם האוכלוסין של הגדה המערבית וקיבל תעודת זהות של תושב השטחים. (תיק 37906)

בשנת 2006 הקפאה מדינת ישראל שוב את הליכי מתן רישיונות הביקור לשם רישום ילדים, הפעם בעקבות החלטת ממשלת ישראל להחרים את הרשות הפלסטינית בשל עליית תנועת חמאס לשלטון,⁴³⁶ כפי שנודע למוקד במאי 2006 במסגרת עתירה שהגיש לבג"ץ.⁴³⁷ הצבא אף סירב להתחייב שמי שיעבור את גיל 16 יוכל להירשם במרשם בעתיד, לכשיוסר החרם. המוקד פנה לערכאות הן בעתירות פרטניות לאישור רישיונות ביקור והן בדרישה כללית להתחייבות המדינה להתיר רישום מאוחר של ילדים שעתידים לעבור את גיל הסף במהלך תקופת החרם, שסופה לא היה ידוע. כדי שבית המשפט לא ידרש להכריע בדיון העקרוני, ובכך יצור תקדים שיחייב משפטית את הצבא, אישר הצבא רישום מאוחר בעתירות רבות שהגיש המוקד קודם לקבלת הכרעה. משפחות רבות שלא פנו לייצוג המשפטי של המוקד נאלצו להשלים עם שרירותיות ההחלטה וילדיהן איבדו את זכאותם לתושבות בשטחים. בנובמבר 2006, בעקבות הלחץ שהפעיל המוקד, הוסרה ההקפאה על רישום ילדים והחל נוהל סדיר פחות או יותר של מתן רישיונות ביקור לרישום ילדים עד גיל 16 במרשם האוכלוסין הפלסטיני. בשנת 2007 המשיך המוקד וטיפל בבקשות לרישום קטינים שעברו את גיל הסף בתקופה שבה סירבה ישראל לקבל ולאשר בקשות לריישונו ביקור.

מ"מ הוא תושב השטחים המתגורר עם אשתו הירדנית ושמונת ילדיהם בירדן. שניים מהילדים עברו את גיל 16 בטרם הצליח מ"מ לרשום אותם במרשם האוכלוסין הפלסטיני. ב-4.6.2006 פנה אחיו של מ"מ למשרד הפנים הפלסטיני בחברון כדי להגיש בקשה לריישונו ביקור לצורך רישום ילדיו של מ"מ, ובהם א"מ, שהתקרבה אז לגיל 16. במשרד הפנים הפלסטיני נאמר לו כי הצד הישראלי מסרב לקבל בקשות לריישונו ביקור, בשל החרם שהטילה ממשלת ישראל על חמאס כחודשיים קודם לכן. מ"מ פנה למוקד על מנת להסדיר את רישום בתו. ב-20.6.2006 פנה המוקד בדחיפות אל יועמ"ש גדמ"ע בבקשה להנפיק לעותרת רישיון ביקור לצורך רישומה במרשם האוכלוסין.⁴³⁸

⁴³⁶ החלטת ממשלה מס' 4780, 11.4.2006.

⁴³⁷ בג"ץ 7425/05, טלאל שויכי ואחרים נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית; שיחת טלפון מיום 22.5.2006 בין עו"ד מטעם המוקד להגנת הפרט לבין בא כוח המשיבים.

⁴³⁸ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לאל"מ יאיר לוטשטיין, יועמ"ש גדמ"ע, 20.6.2006.

במכתב הובהר כי סירובה של ישראל לקבל בקשות לרישיונות ביקור הוא בלתי חוקי וכי א"מ עומדת לעבור את גיל 16, ולכן יש לטפל בבקשה בדחיפות. כבר באותו יום התקבלה תגובת הצבא ובה נטען בין השאר כי "הצד הישראלי עדיין מטפל בבקשות לרישיונות ביקור הומניטריים חריגים וכן בבקשות למתן רישיון ביקור לצורכי רישום קטינים מתחת לגיל 16, וככל שאלו מועברות לאישורו על ידי דרג פלסטיני זוטר שאינו מזוהה חמא"ס".⁴³⁹ המוקד פנה בשנית ליועמ"ש בכתב והסביר כי ההצעה להעביר את הבקשה באמצעות פקיד "זוטר שאינו מזוהה חמא"ס" אינה חוקית ואינה אפשרית, כיוון שאנשי משרד הקישור הם עובדי ציבור ולא פוליטיקאים; העותרים אינם יכולים לדעת איזה פתק שלשל כל פקיד בקלפי וממילא גם אין בכוחם לקבוע מי מהפקידים יגיש בקשות בשמם.⁴⁴⁰ פנייה זו לא זכתה לכל מענה. בסופו של דבר הצליחו מ"מ וחמשת ילדיו הקטנים להיכנס לגדה המערבית ב-21.10.2006 באמצעות רישיונות ביקור, מכיוון שבשלב זה ישראל כבר הנפיקה רישיונות ביקור לצורך רישום ילדים, לפחות במידת מה, וכך עלה בידו לרשום את חמשת הילדים במרשם האוכלוסין. לא"מ, שכבר עברה את גיל 16, לא ניתן רישיון ביקור והיא נותרה בירדן עם אמה. המוקד פנה ליועמ"ש גדמ"ע פעם נוספת,⁴⁴¹ ובתגובה הטיל הצבא את האחריות למצבה של א"מ על הוריה, על המוקד ועל הרשות הפלסטינית, אך לא על הצבא ומדיניות ההקפאה שגזרה ישראל.⁴⁴² ב-29.10.2007 עתר המוקד לבג"ץ בשם הקטינה ואביה כדי שבית המשפט יורה על מתן רישיון ביקור לא"מ ועל אישור לרשום אותה במרשם האוכלוסין הפלסטיני.⁴⁴³ דיון בעתירה נקבע ליוני 2008. (תיק 44807)

⁴³⁹ מכתב מקמ"א גדי שחק, ק' ייעוץ מדור מרשם אוכלוסין, למוקד להגנת הפרט, 20.6.2006.

⁴⁴⁰ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לקמ"א גדי שחק, ק' ייעוץ מדור מרשם אוכלוסין, 22.6.2006.

⁴⁴¹ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לאל"מ יאיר לוטשטיין, יועמ"ש גדמ"ע, 12.11.2006.

⁴⁴² מכתב מסרן סנדרה אופינקרו, ק' ייעוץ מדור מרשם אוכלוסין, למוקד להגנת הפרט, 20.5.2007.

⁴⁴³ בג"ץ 9170/07, מנאצרה ואח'י נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית.

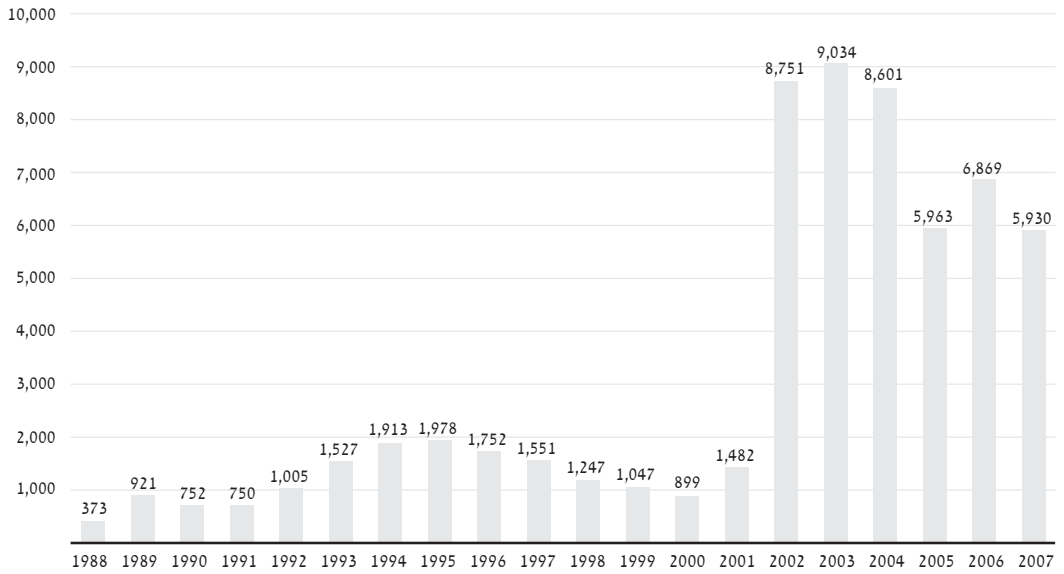
נספחים

נתונים

פניות חדשות שהתקבלו במוקד בשנים 2006 ו־2007 על פי נושאים

שנת 2006		שנת 2007		מספר פניות	שיעור מכלל הפניות	מספר פניות	שיעור מכלל הפניות	נושא
מספר פניות	שיעור מכלל הפניות	מספר פניות	שיעור מכלל הפניות					
5,993	87.2%	5,030	84.8%	5,030	84.8%	זכויות כלואים		איתור עצירים
49	0.7%	74	1.2%	74	1.2%	מעצרים מינהליים		מעצרים מינהליים
18	0.3%	11	0.2%	11	0.2%	תנאי מעצר		תנאי מעצר
167	2.4%	252	4.2%	252	4.2%	ביקורי משפחות		ביקורי משפחות
182	2.6%	189	3.2%	189	3.2%	חופש התנועה		מהשטחים ואליהם
281	4.1%	179	3.0%	179	3.0%	בתוך השטחים		בתוך השטחים
38	0.6%	64	1.1%	64	1.1%	תושבות		ירושלים
59	0.9%	52	0.9%	52	0.9%	גדה		גדה
82	1.2%	79	1.3%	79	1.3%	אלימות ונזק לגוף ולרכוש		אלימות ונזק לגוף ולרכוש
6,869	100.0%	5,930	100.0%	5,930	100.0%	סה"כ		סה"כ

פניות חדשות שנתקבלו במוקד במהלך התקופה 31.12.2007-1.7.1988

תורמים

המוקד להגנת הפרט מבקש להודות לתורמים הבאים על תמיכתם:

EMHFR, דנמרק

המשרד לענייני חוץ, הולנד

המשרד לענייני חוץ, שוודיה

הנציבות האירופית, בלגיה

טרוקר, אירלנד

מואססאת, רמאללה

מיזראור, גרמניה

SIVMO, הולנד

CCFD, צרפת

קרן פורד, ארה"ב

קרן SAS, אנגליה

אוקספם נוביב, הולנד

דיאקוניה, שוודיה

שגרירות בריטניה, תל-אביב

שגרירות נורווגיה, תל-אביב

שגרירות פינלנד, תל-אביב

ולאנשים הרבים שהביעו את תמיכתם בהתנדבות ובתרומה.